

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
SUALTI ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

ANTİK ÇAĞ AKDENİZ
MEDENİYETLERİNDE KULLANILAN
DENİZCİLİK TERİMLERİ İNCELEMESİ

Deniz Yalçınkaya

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Ertekin Doksanaltı

Konya 2016

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı Deniz Yalçınkaya

Numarası 084203051004

Ana Bilim / Bilim Dalı Arkeoloji Anabilim Dalı / Sualtı Arkeolojisi Bilim Dalı

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı Antik Gaj Akdeniz Medeniyetlerinde kullanılan
Denizcilik Perçikleri incelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Deniz Yalçınkaya	
	Numarası	084203051024	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji Anabilim Dalı / Sualtı Arkeolojisi Bilim Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Ertekin Döksenaltı	
Tezin Adı	Antik Çağ Akdeniz Medeniyetlerinde kullanılan Denizcilik Perimleri İncelenmesi		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Antik Çağ Ak. Med. kull. Denizcilik Perimleri İncelenmesi başlıklı bu çalışma .21.../01../2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı   Danışman ve Üyeler   İmza

Doç. Dr. Ertekin D. DÖKSENALTI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet MİMİRÖZÜ

Doç. Dr. Mehmet TEKİÇAK

ÖNSÖZ

“Antik Çağ Akdeniz medeniyetlerindeki denizcilik terimleri incelemesi” konulu bu çalışmada, Antik Çağ’da yaşayan pek çok medeniyetin hangi denizcilik terimlerini kullandığı ve bu kelimelerin anlamları, nasıl türetildiği ve bu bağlamda biraz da antik Akdeniz medeniyetlerinin -deniz hayatı anlamında- hangi süreçlerden geçtiği incelenmiştir.

Bu çalışmada, geniş bir dönem olan Antik Çağ’ın en önemli coğrafyası olan, çok ateşli bir geçmişe sahip dayanılmaz cazibesi ile Akdeniz havzası özellikle konu alınmıştır. Büyük hanedanlıklar, medeniyetler suyun etrafında kurulmuşlardır ve Akdeniz Bölgesi de bunlara en güzel örnektir. Dünya üzerinden geçmiş çok sayıda medeniyet bir şekilde Akdeniz’e dokunmuştur. Akdeniz etrafında lokalize olan toplumlar burada pek çok ticari, sosyal, kültürel, dinsel bağlar kurmuşlar, birbirleri ile kaynaşmışlar, birbirlerinden etkilenmişler ve bir mozaik oluşturmuşlardır.

Akdeniz Bölgesi’nde denizcilik, o bölgede yaşayan toplumlar için çok önemli olmuştur ve limanlar sadece birtakım ticaret eşyalarının yüklenip boşaltıldığı yerler olmamış, aynı zamanda kültürlerin de birbirine geçiş yaptığı alanlar olmuştur. Antik Çağ çok geniş bir zamandır, bu dönemde denizcilik tüm medeniyetler için hayati olmuştur. Medeniyetlerin büyümesinde veya yıkılmasında denizcilik rol oynamıştır, bundan dolayı Antik Çağ’da pek çok deniz savaşı yaşanmıştır. Dolayısıyla Antik Çağ’dan bahsedildiğinde deniz ticareti, gemiler ve deniz savaşlarını veya limanları da incelemek gerekir.

Bu gerçekten hareketle denizcilikte kullanılan terimlerin incelenmesi, bir anlamda bu çağ toplumları arasındaki ilişkileri de ortaya seren bir bilgi olabilir ve antik dönemdeki toplumların birbirleriyle olan etkileşimlerine de ışık tutabilir ya da en azından yardımcı bir kaynak oluşturabilir. Bugün arkeoloji, Antik Çağ medeniyetlerinin kullanmış olduğu dillere bakarak bazı varsayımlara ulaşmakta ve o dönem ilişkilerini aydınlatmaya çalışmaktadır. Mamafih, bugün hala çözülememiş yazı örnekleri vardır ve bunları da anlayabilmek için, başka henüz ulaşılamamış daha fazla bulguya ihtiyaç duyulmaktadır. Aslında, Antik Çağ medeniyetleri bugüne kadar dilini ve kültürünü taşımıştır. Bilinen en eski medeniyetlere ait bazı buluntular üzerindeki işaretler, yazı olarak ifade edilen semboller ve çivi yazısı bize dili anlatır ve o dil kültürlerarasında

yoğrularak günümüzde yaşayan Avrupa dillerinin ve hatta Türk hanedanlıklarının bu medeniyetler ile ilişkileri yoluyla Türkçeye kadar gelir veya Türkçeden bu dillere geçer.

Bu çalışma bir derleme çalışmasıdır, elbette amaç Antik Çağ medeniyetlerini anlatmak değildir. Mamafih Antik Çağ medeniyetlerinin kendi aralarındaki ilişkilerini de bilmemiz gerekiyor ki, dil olarak birbirlerini etkilemişler mi anlayabilelim. En fazla bilgiye sahip olduğumuz ve Antik Çağ'a özellikle Akdeniz'e damgasını vurmuş olan Grek ve Roma uygarlıkları üzerinde daha fazla ve özellikle araştırma yapılmıştır.

Ben aslında ELT (English Language Teaching) programında Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde master yaptım (M.A. degree) ve dolayısı ile pekçok dilbilim dersi aldım çünkü dil eğitiminin temelini oluşturan bilgi dilbilim ile çok ilgilidir. Ayrıca uzun yıllardır yabancı dil eğitimi vermekteyim, bu konuda bir altyapım ve tecrübem var. Tüm bu bilgi ve deneyim birikimimden, Antik Çağ'da kullanılan terimleri incelerken kullandık. Bir anlamda terimler için bir gözlem ve değerlendirme yaptık. Fonolojik, morfolojik semantik ve sentaktik açısından kelimeler dilbilime konunun kaymaması için analiz edilmedi, genel değerlendirilmeler yapıldı.

Konuyu geniş kapsamlı araştırmak isteyenler için bu çalışmanın bir ön fikir olmasını ve varolan kaynakların değerlendirilmesi ve ulaşılabilmesi için bir yardımcı kaynak olması umuluyor.

Çalışmalarım sırasında bana her türlü rehberliğini ve yardımını esirgemeyen değerli danışman hocam Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğrt. Üyesi Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI'ya ve bu konuyu seçmemde, desteği ve yardımları için Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN'a ve çalışmalarım sırasında fikir paylaşımında bulunduğum, kaynak tavsiyeleri ve yönlendirmeleri için Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi öğretim üyesi, Prof. Dr. Özdemir KOÇAK 'a, büyük sabır ve manevi desteklerinden dolayı oğlum Can Yalçınkaya ve kızım Duygu Yalçınkaya'ya sonsuz minnettarım ve teşekkürü bir borç bilirim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı: Deniz
Yalçınkaya

Numarası:
084203051004

Ana Bilim / Bilim Dalı:
Arkeoloji / Sualtı
Arkeolojisi Bilim Dalı

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ertekin
Doksanaltı

Öğrencinin

Tezin Adı: Antik Çağ
Akdeniz
Medeniyetlerinde
Kullanılan Denizcilik
Terimleri İncelemesi

ÖZET

Antik Çağ Akdeniz medeniyetlerinde kullanılan denizcilik terimlerinin bir derlemesini yapmak ve bu yolla Antik dönem deniz hayatına ve kültürel ilişkilere genel bir bakış sağlamak, tezin ana amacını oluşturmaktadır. Aslında denizcilik terimlerinin sözlükleri pekçok dilde yazılmıştır ve kullanıma sunulmuştur. Bu çalışma bir derlemedir ve sadece kelime anlamını vermekle kalmayan , kelimenin veya deyimnin nasıl türemiş olabileceğini de açıklayan ve hangi Antik dillerde kullanıldığını da araştıran bir çalışmadır. Aynı zamanda Antik dönem deniz hayatı da incelenmiştir. Çalışmada, pekçok yazılı kaynak taranmıştır.Çalışma sonucunda görülmüştür ki Antik dönemde etkin olan güçlü medeniyetler bu kelimeleride oluşturmada etkin olmuşlardır.Tezde denizcilik terimleri sınıflandırılarak alfabetik olarak sunulmuştur. Bu çalışma arkeoloji bölümünde eğitim gören öğrenciler için bir yardımcı kaynak olabilir.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı Deniz
Yalçınkaya

Numarası :
084203051004

Ana Bilim / Bilim Dalı:
Arkeoloji Anabilim
Dalı/Sualtı Arkeolojisi
Bilim Dalı

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tez Danışmanı : Doç Dr **Ertekin Doksanaltı**

Öğrencinin

Tezin İngilizce Adı :
The analyzing of
Nautical Terms used
by Mediterranean
Civilizations in Ancient
Time

SUMMARY

Compiling the nautical terms and expressions had been used in Ancient Civilizations and by this way, giving point of view to seafaring life and cultural interrelations in Ancient time is the main purpose of this thesis. As a matter of fact, the dictionaries and glossaries of navy terms have been created and published in various languages and have come into service so far. This study is a compilation and it does not only express the meaning of the terms but explains the origins and the derivations of them and analyzes, in which ancient languages they were used. Meanwhile, the ancient seafaring life was analysed. In the study a great variety of resources, literature was reviewed. Conclusions are drawn in part 8. In the study it is clear that, the strong civilizations of Ancient time were the leading ones to create these terms. In the thesis, the nautical terms were presented in alphabetical order after grouped.

This study can be a supplementary resource for the students of Archaeology in universities

Kısaltmalar ve Singeler**KM:** Kazım Mirşan**M.Ö. :** Milattan önce**M.S. :** Milattan sonra**Yy :** yüzyıl**Eyun:** Antik yunanca**Ven:** Venedik**İt:** İtalyanca

İÇİNDEKİLER

Konu	Sayfa No
Bilimsel Etik Sayfası	i
Tez kabul formu	ii
Önsöz/Teşekkür	iii
Özet	iv
Summary	v
Kısaltmalar ve simgeler sayfası	vi
Tablolar Listesi	vii
Şekiller Listesi	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam	2
1.3. Yöntem	3
2. BİRİNCİ BÖLÜM	5
2.1 Araştırma Tarihi	
3. İKİNCİ BÖLÜM	7
ANTİK ÇAĞ DA AKDENİZ DE YAŞAMIŞ BÜYÜK MEDENİYETLERE GENEL BAKIŞ	
3.1. Tunç Çağı	15
3.2. Demir Çağı	24
3.3. Klasik Dönem (Roma-Grek)	26

3.3.1. Grek'in kuruluşu	27
3.3.2 Grek de Ticaret, Endüstri	28
3.3.3 Grek de kültür ve sosyal yaşam	31
3.3.4. Roma'nın kuruluşu	32
3.3.5 Roma da ticaret, Endüstri	34
3.3.6 Roma da kültür ve sosyal yaşam	36

4.ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **38**

ANTİK ÇAĞ' DA AKDENİZ'DE DENİZ HAYATI

4.1. Antik Çağ Akdeniz de deniz ticareti	43
4.2. Antik Çağ Akdeniz de limanlar	48
4.3. Antik Çağ gemileri	
4.4. Antik Çağ Akdeniz medeniyetlerinde balıkçılık	63

5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **64**

DİL

5.1. Antik Çağ da Yazının gelişimi	64
5.2. Antik çağ medeniyetlerinde kullanılan dillere genel bakış	81

6. BEŞİNCİ BÖLÜM **95**

DENİZCİLİK TERİMLERİ

6.1. Ticaretle ilgili kelimeler	96
6.2. Hava ve yön ve deniz ile ilgili Kelimeler	99

6.3. Gemilerle ilgili Kelimeler	105
6.4. Balıkçılıkla ilgili kelimeler	128
7. ALTINCI BÖLÜM	132
DEYİMLER	
7.1. Denizcilikle ilgili deyimler	133
SONUÇ	136
Tartışma ve öneriler	
Bibliyografya ve Kısaltmalar	151
Tablo ve Şekiller Listesi	163
Harita ve Resim Listesi	163
Haritalar	166
Resimler	168

GİRİŞ

1.1 AMAÇ

Tarihi gerçekleri aydınlatırken yazı dili eğer bir bulgu olarak karşımıza çıkıyorsa aslında analizi yapılması gereken en önemli verilerden biridir. Bu tezin konusu, Antik dönemde yaşamış Akdeniz medeniyetlerinin kullandığı denizcilikle ilgili terimlerin incelenmesi ve genel bir bakış açısı oluşturulmasıdır. Denizciliğin, deniz ticaretinin ve deniz savaşlarının çok önem arz ettiği bir dönem olan Antik Çağ'da bu terimlerin yaygın olarak kullanıldığı, bugüne kadar yapılan kazılardan ele geçirilen buluntulardan ve o dönemlere ait yazıtlardan, kitabelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Antik Çağ yazarları Herodot 'Herodot Tarihi', Strabon 'Coğrafya', Homeros 'Odysseia ve Ilyada' Diodoros 'Bibliotheke Historike', Pliny 'Natural History' gibi eserlerinde Antik dönem denizciliği hakkında bilgiler vermektedirler.

Aslına bakılırsa denizcilik terimleri deniz hayatı ile başlamıştır ve onun için ilk geminin ve denizcinin ortaya çıkmasıyla tarihlenebilir.

Bu konu doğrultusunda önce Antik dönemdeki Akdeniz medeniyetlerine genel bir bakış yapılacak ve Antik Çağ medeniyetleri içindeki önemleri de vurgulanacaktır. Ayrıca yazının, işaretlerden harflere geçişi ve hangi medeniyetlerde nasıl bir gelişim izlediği de konumuz içindedir. Böylelikle terimlerin ve deyimlerin derlenmesi bu tezin en kapsamlı çalışmasını oluşturuyor. Bu terimler birkaç biçimde karşımıza çıkar. Bazıları Antik Çağ'a ait buluntular üzerinde yer alan terimlerdir. Bazıları ise Antik Çağ yazarlarının eserlerinden faydalanılarak derlenmiştir. Bu çalışmanın çok kapsamlı yapılabilmesi çok uzun bir zaman alacağı ve içinde etimolog, epigrafi uzmanı ve Antik Çağ profesörleri olan bir ekip ile ancak gerçekleştirilebileceği bir gerçektir. Tezimiz ancak böyle bir araştırma için yardımcı kaynak veya ön çalışma kaynağı niteliğindedir.

Antik Çağ, denizciliğe deniz savaşları ile adını yazdırmış ve deniz ticareti gemilerinin var olduğu bir dönemdir. Deniz savaşlarının temelinde de ticaret rekabeti ve buna bağlı olarak toplumların ekonomik hayatı, üstünlük kurma ve egemen olma çabaları vardır. Ticari faaliyetler insanın ihtiyaçlarına bağlı olarak gelişen en eski faaliyetlerdendir. Ticaretin gelişmesiyle doğru orantılı olarak gelişen deniz ticaretinin M.Ö II. bin yıldan bu yana yapıldığı hem arkeolojik kalıntılardan hem de yazınsal buluntulardan anlaşılmaktadır.

“ Gemiciliğin gelişmesi İÖ III. binyılın ikinci yarısında Mısırlı denizcilerin Byblos’a gidip gelmeleriyle, daha doğrusu 2. binyılda kürek, mahmuz ve omurgası olan Kyklades yelkenlileriyle başlar. Bu omurgalı tekneler denize kök salmış gibidir adeta. (Oysa Byblos ile Mısır arasında kıyı kıyı gidip gelen gemiler altı düz teknelerdi.” (Braudel, 2007: 40)

Amacımız Antik Çağ’da kullanılan dilleri dilbilimsel anlamda veya etimolojik olarak incelemek de değildir. Sadece denizcilik terimleri pek çok kaynaktan araştırma yoluyla saptanmış, gruplanmıştır ve genel anlamda kelimeler ve deyimler hangi medeniyetlerde kullanılmış, hangi kökenden gelmiş incelenmiştir.

Bu çalışmanın bir diğer amacı Antik Çağ deniz hayatına ve medeniyetlerine bir genel bakış sağlamaktır.

KAPSAM

“Antik Çağ’da Akdeniz medeniyetlerinde kullanılmış denizcilik ile ilgili terimlerin incelenmesi” isimli bu çalışma, bir derleme çalışmasıdır ve sualtı arkeolojisi dalında değişik bir çalışmadır. Dilden yola çıkarak denizcilikle ilgili ve dolayısıyla o dönemle ilgili bize bazı bilgiler aktarabilecek bir incelemedir. Denizcilikte kullanılan antik terminolojiyi incelemek değişik bir bakış açısı oluşturmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Antik Çağ’da büyük bir etkinliği olan Akdeniz medeniyetlerine genel bir bakış gerçekleştirilmiştir. Böylece deniz hayatının önemi, asırlar boyunca toplumları ve yaşam biçimlerini nasıl etkilediği de anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, Akdeniz Havzası’nda yerleşmiş büyük medeniyetlerin birbirleri ile olan ilişkilerine de değinmektedir, çünkü bu ilişkiler dillerin de yayılmasında etmen olmuştur.

Bu çalışmada amacımız Antik Çağ medeniyetlerini uzun uzun anlatmak ve karşılaştırmak değildir. Medeniyetleri sadece anlamaya, tanımaya ve bu dönemdeki deniz hayatının, denizciliğin, hatta deniz savaşlarının önemini ortaya koymaya çalışıyoruz.

1.3 YÖNTEM

Bu çalışmada, öncelikle denizcilik terimleri ile ilgili yapılan çalışmalar araştırıldı. Terimleri açıklayan pek çok sözlük piyasada yer almaktadır. Bu tezde sadece terimleri derlemek ve anlamlarını açıklamakla sınırlı değil amacımız, bunun yanında hangi toplumlarda bu kelimelerin türediğini ve başka toplumlara geçişinin nasıl olmuş olabileceğini de araştırmak gerekmektedir. Bu sebeple, antik döneme genel bir bakış sergilendi ve hangi medeniyetler nasıl yaşadılar, deniz hayatını nasıl etkilediler konusu incelendi. Bunu incelerken döneme damgasını vurmuş ve Akdeniz'i kendi iç denizi haline getirmiş Grek ve Roma imparatorlukları hakkında geniş açıklama yapıldı. Bu, kültürlerarası ilişkileri anlamamız için gerekiyordu. Ayrıca dilin gelişimi, yazının doğuşu ve geçirdiği aşamalar da incelendi. Bu genel bilgilerden sonra terimler araştırıldı. Deniz hayatı içinde yer alan pek çok kelime veya deyişe Antik Çağ kaynakları taranarak, Antik Çağ'ı anlatan pek çok tarihçi veya araştırmacının yazılı veya digital sürümdeki medya araçları yani internetteki site veya blogları veya e-bookları, önemli eserlerin incelemeleri okunarak, ulaşılmaya çalışıldı. Konu çalışılırken pek çok kaynaktan yararlanıldı, bu kaynaklar arasında Antik Çağ yazarlarının eserleri ve Antik Çağ ile ilgili bilimsel çalışmalar sayılabilir. Antik dönemi anlatan eserler ve tarihi kaynaklar bize yardımcı oldu. Ayrıca Antik Çağ ile ilgili ulusal ve uluslararası yayınlanmış pek çok araştırmaya ait makaleler de bize yol gösterdi. Arkeoloji dergileri de içinde pek çok arkeolojik çalışmaya ait bilgiler aktardığı için bu çalışmalarını anlatan makaleler yönünden çok değerli kaynaklardan oldu. Ayrıca Antik Çağ'ı, denizcilik tarihini anlatan bilimsel kitaplar da yararlandığımız kaynaklardır. Ayrıca Etimoloji sözlülerinden de yararlanıldı.

Bunlar sınıflandırıldı, geldiği kaynak ve geçirdiği değişimler, hangi toplumlarda kullanıldı, araştırıldı. Kelimenin ilk olarak veya saptanan ilk kullanımının hangi toplum veya kavimde olduğunu anladıktan sonra başka hangi topluma geçmiş ve sonra değişerek bugüne kadar nasıl gelmiş sorgulaması yapıldı. Bu geçişler aslında tarih içerisinde toplumların hareketlerini ve ilişkilerini de yansıtan bir konudur ve önemlidir. Bir kelimenin bugün pek çok dilde kullanıldığını görebiliyoruz. Kelimeler bazen anlam olarak bazen okunum yani sesletimsel kurallara uyarlanarak bir dile girebiliyor. Bu tezde denizcilikte kullanılan bu terimler pek çok yönüyle incelenmeye çalışıldı.

Bu çalışmada terimler öncelikle sınıflandırıldı, nk bu konunun çok geniş bir alanı ve dönemi var. Bu nedenle anlamayı kolaylaştırmak için terimler –ticaret ile ilgili olanlar, -hava ile ilgili olanlar, -gemi ile ilgili olanlar ve –deyimler olarak ayrıldı ve her biri için ayrı bir değerlendirme yapıldı.

Terimlerin anlamlarından ziyade kelimenin köken araştırması bu çalışmada önem taşıyor. Hangi kavmin, hangi toplumun bir kelimeyi ilk defa kullandığı bizim çalışmamızda üzerinde durduğumuz bir konudur ve bir kavimden bir kavme o kelimenin geçişi, toplumlar arasındaki ilişkilere de bir açıklama getirebilir.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

2.1. ARAŞTIRMA TARİHİ

Bugüne kadar çok sayıda yüksek lisans ve doktora tez konusu olarak hem edebiyat fakültelerinin dil bölümlerinde hem de arkeoloji bölümlerinde kelime anlamı çalışması yapılmıştır. Edebiyat fakültelerinin dil bölümlerindeki akademik çalışmalarda dil, dilbilim açısından incelenmiş veya edebi açıdan bazı diller incelenmiştir. Arkeoloji alanındaki dil çalışmaları ise genellikle epigrafiktir. Epigrafi¹ uzmanlığı geliştiren ve kendilerine epigraf denilen bazı bilim adamları, arkeolojik buluntular üzerinde yer alan ve adına dil dediğimiz bazı işaret ve sembol olarak kendini gösteren metinleri epigrafik olarak hep incelemektedirler. Yine dil, etimolojinin de alanına girer. Etimoloji² 19.yy. ‘a kadar alanı sınırlandırılmış durumdaydı ve kelime aslını tam olarak ortaya koyamıyordu. Daha sonraları etimoloji, bir kelimenin lisanlardaki diğer benzer kelimelerle olan ilgisini de araştırmaya başlamıştır. Etimoloji böylelikle, kültürleri de kültürlerin birbirleriyle olan ilişkilerini de açıklayabilir. Fakat bunu yapabilmesi için bir lisanın iç ve dış tarihini tanımak lazımdır. Bir lisanın **iç tarihi** kendisi ile ilgilidir yani o lisanın kendi içindeki gelişmesi ve gramer değişiklikleri ile ilgilidir. **Dış tarihi** ise diğer dillerle olan ilişkisini kapsar, yani diğer dillerle nasıl bir alışverişe girdiğini anlatır.

Bu çalışmada, bir anlamda dış tarihi ilgilendiren bir çalışma yapıldı, yani denizcilik terminolojisi, Antik Çağ’da ve devamında, bir anlamda takip edildi. Bu yolla, dillerin birbirinden bir kelimeyi alıp kendi diline nasıl adapte ettiği görüldü. Bu çalışma, ne epigrafik ne de etimolojik bir çalışmadır.. Bu çalışmanın amacı sadece bir derleme yapmaktır ve bazı çıkarımlar elde etmektir. Bu çalışma bugüne kadar çok üzerinde spesifik araştırma yapılmamış bir çalışma olması dolayısıyla Antik Çağ’a uzanan

---

¹ Epigrafi, taş veya maden gibi dayanıklı maddeler üzerine yazılmış kayıtları inceleyen ve tarihe yardımcı olan eski yazıtlar bilimi. (Bu bakımdan, papirüs gibi dayanıksız maddeler üzerindeki kayıtları ve yazı şeklini inceleyen **paleografi** 'den ayrılır.) Üzerine yazmak, kaydetmek anlamına gelen 'Epigraphen' fiiliyle yazıt anlamına gelen 'Epigraphe' sözcüklerinden gelir, ya da yazıt bilim olarak çevrilmiş olan Epigrafi taş, metal, tahta, mermer, seramik gibi kalıcı ve sert maddeler üzerine eski Yunan ve Latin dillerinden birisi ya da ikisiyle yazılan yazıtlarla -sikke hariç- uğraşan bir bilim dalının adıdır. Epigrafi bilimiyle uğraşanlara Epigraf denir. (www.turkcebilgi.com/epigrafi).

² Etimoloji ²‘Bir kelimenin nereden geldiğini veya oluş şeklini ve birçok kelimenin ortak kökünü bulma işi. Bu işle uğraşan gramer dalı filolojinin bir bölümü olup, kelimelerin manalarının köklerini mümkün olduğu kadar eskiye giderek araştırır’

denizcilik terimlerinin tarihine, gelişim ve değişimine genel bir bakış açısı kazandıracak nitelikte bir çalışmadır.

Her dilde denizcilik terimlerinin anlamları açıklanmıştır, fakat kelimeler sınıflandırılmamıştır veya tarihlenmemiştir. Köken çalışması az sayıda yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada bize fikir verebilecek kadar sayıda kelime/terim incelemesi yapılmıştır, sözlüksel bir çalışma değildir ve mümkün olduğunca fazla sayıda kelimeyi toplama ve listeleme gibi de bir amaç da içermemektedir.

Denizcilik terimleri sözlüğü zaten piyasada hem Türkçe hem başka dillerde, özellikle Avrupa dillerinde çok sayıda vardır. Bunlardan en bilinenleri '*Lütfi Gürçay, Gemici Dili, Sezar Atmaca (haz) Amatör Denizci elkitabı, Münip Baş, kaptanın El Kitabı, Handbook of Nautical Terms (Gemici... İtalyanca, Fransızca ve Türkçe/ William A. Thompson). Ayrıca benzer konulardaki doktora tezlerini de anmak gerekir. Örnek vermek gerekirse, Harun Özdaş'ın tez çalışmasında da pek çok terim açıklanmıştır.*³

---

³ Mustafa Pultar (2011) DENİZ SÖZLÜĞÜ , İstanbul:İş Bankası Kültür Yayınları .

Lütfi Gürçay, (1943), Gemici Dili, İstanbul: Notik Kültür Sanat.

Sezar Atmaca (haz) (2010) Amatör Denizci elkitabı ,İstanbul:(ADF Yayınları).

Münip Baş,(2000). Kaptanın El Kitabı, İstanbul: Akademi Denizcilik Yayınları.

William a. Thompson (2005) Handbook of nautical terms and commercial phrases in English, Italian, French, İstanbul: Deniz Ticaret Odası.

H. Özdaş , doktora tezi, .(2000). M.Ö. IV. Binyıldan MS. IV. Yy'a kadar Anadolu Tekne tipolojisi. Hacettepe Üniversitesi.

3. İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ'DA AKDENİZ'DE YAŞAMIŞ BÜYÜK MEDENİYETLERE GENEL BAKIŞ

Antik Çağ, İlk Çağ olarak da isimlendirilen çağdır. Terimlerin içine girmeden önce dönem olarak hedeflediğimiz Antik Çağ'ın hangi tarihe tekabül ettiğini ve o döneme damgasını vuran medeniyetlerin hangi medeniyetler olduğunu anlamamız gerek. En azından şu konu kesindir, Akdeniz dört bin yıl veya daha uzun bir süre insanları kendine çeken bir yer olmuştur ve pek çok medeniyet bu kıyılara yerleşmiştir, cazibesi yüzünden burada çok akınlar ve savaşlar olmuştur, çok kanlı ve sıcak bir tarihi vardır Akdeniz'in.

Braudel şöyle söyler;" *İnsan ilk ortaya çıktığı devirlerden itibaren Eski Dünya'nın tüm sathına yayılmıştır. Bu nedenle Akdeniz'in başlangıçtaki tarihi ile insanın başlangıçtaki tarihi esasen iç içe geçmiştir*"(Braudel, 2006: 39).

Braudel bunu şöyle çok açık anlatır; "Akdeniz'in insan planında bugünkü çehresini, tarih içinde üç bin yıllık bir süreye yayılan ve üç büyük bölüme ayrılan göçler dizisi oluşturur."

"Bunlardan birincisi, en uzun süreni, aynı zamanda en kitlesel olanı Hint-Avrupalılar'ın gelişidir; bu göç dalgası ile gelenler İ.Ö. 2000 yılından, Barbar istilasının sonuna kadar yarımadalara ve kuzey kıyılara yerleştiler. Söz konusu göç dalgası iki aşamada oldu. Önce ikinci binyıldan başlayarak Hititler, Grekler, İtalikler, Keltler geldiler. Sonra, Roma İmparatorluğu'nun yeni gelenleri içine alma konusundaki başarısızlığının ardından, imparatorluğun zenginliğinin ve uygarlığının büyümesine kapılan farklı etnik kökene sahip çok sayıda savaşçı topluluk geldi; bunlardan

Franklar'ın Lombardlar'ın ve Slavla'ın, geldikleri yerdeki halkların yaşamları ve dilleri üzerindeki etkileri kalıcı nitelikte oldu.” (Braudel, 1977:40).

Aslında Braudel, Antik Çağ'ı ve Akdeniz Havzası'nı bu anlatımıyla çok iyi özetliyor. O döneme ayna tutan açıklamaları, aslında çok söze gerek bırakmıyor.

Braudel Antik Çağ'ı anlatırken 'Bellek ve Akdeniz' isimli kitabında, uygarlığa giden uzun yürüyüş ismini verdiği bölümde şöyle demektedir: “*Bu seyahatte MÖ III. Binyılın eşiğinde durmak gerekir mi? Tarlaları, evcil hayvanları, bir araya toplanmış köyleri, kentleri, tanrıları, hükümdarları, rahipleri, yazıcıları, gemileri, ticaretleriyle belli bir yoğunluğa erişmiş ilk uygarlıklar Yakındoğu'da o sırada ortaya 'çıkışlardır.*

O devrin muazzam bir dönüm noktası oluşturduğuna kuşku yoktur. Büyük kırılma, dünün namı tarihçileri olan Fustel de Coulanges'in, Ferdinand Lot'un, Henri Pirenne'in düşündükleri gibi Roma'nın yıkılışından öncesi ve sonrası arasında değil, tarım ile yazının öncesi ve sonrası arasındadır. Dünyanın büyük fay hattı oradadır. Bir tarafta 'tarihöncesi', diğer tarafta terimin geleneksel ve fazlasıyla dar anlamında, 'tarih'. Evet ama, dün düşünülenin aksine tarım ve yazı hiç de aynı anda ortaya çıkmamışlardır.” (Braudel, 2006:37)

Braudel böyle derken Antik Çağ'ın şöyle tanımlandığını görüyoruz.

Antik çağ ya da Antik tarih, insanlık tarihinin başlangıcından erken dönem 349 Orta Çağ'a kadarki zaman dilimini kapsayan döneme verilen addır. Aslında Antik Çağ'ın bitiş tarihi görecelidir ama pek çok batılı akademisyen Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'daki çöküşünü antik Avrupa tarihinin (geleneksel olarak kabul edilmiş) sonu olarak tanımlarlar.

Antik tarih için kullanılan bir başka terim de antikite dir (antiquity). Yine de bu terim (antikite) daha çok Antik Yunan ve Antik Roma uygarlıklarını özel olarak tanımlamakta kullanılmaktadır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_tarih)

Belli başlı İlk Çağ (Antik Çağ) Uygarlıklarını Coğrafik olarak şöyle sınıflayabiliriz:

1-Mezapotamya Uygarlıkları (Sümerler(MÖ 4000-2350), Akadlar(MÖ 2350-2150), Elamlar, Babiller(MÖ 1800-539-478), Asurlular(MÖ 2000-609))

2- Orta Asya Uygarlıkları (Türk Uygarlıkları)

3- Mısır Uygarlığı (MÖ 3000-525)

4- Medler (MÖ 6. Yy- 330) ve Persler (MÖ 700-486)

5- Hint Uygarlığı(MÖ 4000)

5- Çin Uygarlığı MÖ 7. Yy)

6- Doğu Akdeniz Uygarlıkları (Fenikeliler, (MÖ. 3000-146) / İbraniler)

7- Anadolu Uygarlıkları (Hattiler(MÖ 2500-1700), Hititler(MÖ 1700-700), İyonyalılar, MÖ 1000-545)Urartular,(MÖ 6. Yy) Frigler(MÖ 800-646), Lidyalılar (Tunç çağı sonundan- 6. Yy))

8- Ege Medeniyetleri (Girit, (MÖ 3500- 1100) Miken, ,(MÖ 1800-1100) Yunan(Grek), (MÖ 1000-323), Helen, Roma(MÖ 9.yy-MS 1453).

Braudel kitabı *Bellek ve Akdeniz*' de antik dönemin insanlığın hangi dönemini kapsadığını şöyle anlatır; "...tarlalar, ekinler, hayvanlar, çömlekçilik, dokumacılık, köyler ve bir süre sonra kentler, neolitik devrim ,V. ve III. Binyıllar arasında Akdeniz'deki alanların büyük bir bölümünü kaplar. IV. ve III. binyılların büyük uygarlıklarıyla sonuçlanan bu ilk genişlemenin kendi kıyılarında veya civarında gerçekleşmesi Akdeniz açısından çok önemlidir. Bu değişimlere, kara ve su yolları taşımacılığında gerçekleşen devrim eşlik eder."(Braudel, 2006:73).

Denizcilik denilince elbette denizci bir toplum olan Fenikeliler üzerinde durmak gerekir.

Fenikelilere bu ismi veren Yunanlar olmuştur ve Fenikeliler (Phoinikes) ismini ilk olarak Yunanlı tarihçi (Homeros) kullanmıştır.(Homeros, 1998:1.1)

Fenikelilerin kendi dillerinde kendilerine ne ad verildiği tam olarak bilinmemektedir. Kendilerini *Kenaniler* adıyla zikrettikleri sanılmaktadır. *Kenani* adı bazı araştırmacılara göre *Hurric* olan bir sözcük iken bazı araştırmacılara göre de *Samice* bir sözcüktür ve kırmızı anlamına gelen *Kenanigi*'den gelmektedir. Fenikeliler adı da benzer şekilde Yunancada 'kızıl insanlar' anlamına gelen *Phonikes* kelimesinden gelmektedir. Kısaca bu etnik topluluğa Helenler, Fenikeliler adını verirken Doğu kavimleri *Kenaniler* adını kullanmıştır. Tabii bu medeniyetler içinde Türk medeniyetleri yer almış mıdır ve Akdeniz'e ne zaman gelmişlerdir soruları,

halen açıklığa kavuşmamış ve tartışmalı bir konunun ürünleridirler. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Fenike>)

Bu konuda bir Türk tarihçisinin görüşlerine yer vermek istiyorum. “*Türklerin Tarihi / Orta Asya bozkırlarından Avrupa’nın kapılarına*” isimli kitabında İlber Ortaylı şöyle demektedir:

“*Dünya tarihinin hemen hiçbir safhası, dünya coğrafyasının hemen hiçbir önemli parçası yoktur ki orada Türkler olmasın. Türkler olmadan hiçbir önemli Avrupa devletinin milli tarihi incelenemez. Yine aynı şekilde hiçbir Ortadoğu ülkesinin, hiçbir Rus-Slav ülkesinin milli tarihi ve kimliği Türkler hesaba katılmadan anlaşılabilir.*” (Ortaylı,2015:7).

Ortaylı şöyle açıklar, “*Türkiye’nin bugünkü toprakları, dünyanın etnik yapısı en geç değişen bölümlerinden biridir. Bu topraklar Miladi 12. Asırda Türkleşmiştir. Memleketimizin adını Turchia, Turcmenia olarak koyanlar da biz değiliz, italyan gözlemcilerdir. Çünkü tüccar İtalyanlar o tarihte Akdeniz medeniyetinin sözcüleridir. Coğrafya ve dünyayı çok iyi bilirler. Bizim koyduğumuz isim ise Roma İmparatorluğu’dur (iklim’i Rum veya Devlet-i Rum).*” (Ortaylı,2015:8).

Antik Çağ medeniyetlerine değinmeden önce Antik Çağ ile ilgili çok bilinen genel gerçeklere göz atmak gerekir. Buna göre Antik Çağ, yazının icadı le başlayıp neredeyse kavimler göçüne kadar süren zamana verilen bir addır. Bu çağda medeniyetler su kenarlarında ve uygun iklimlerin olduğu coğrafyalarda kurulmuşlardır. Tarıma dayalı üretim yaygındır ama bunun yanı sıra hayvancılık ve ticaret de gelişmiştir.

Aslında genel olarak Akdeniz Havzası’nda neler olduğuna ve medeniyetlerin nasıl geliştiğine baktığımızda görülür ki, göçebe toplumlar hareket halindeydiler, hayvancılıkla geçiniyorlardı, bu topraklara geldiklerinde yerleşik hayata geçmeye başladılar ve tarıma geçtiler, topraklarına bağlandılar ve daha önce orada yaşayanları kendilerine adapte ettiler veya dışarıdan gelen toplumları çizdikleri sınırlara sokmadılar. Akdeniz Havzası’nın en göze çarpan medeniyeti Grekler de böyle yapmışlardır.

“*Grekler Akdeniz havzasının ilk sakinleri olarak kabul ettikleri Pelasgoslar’a, Lelegler’e ya da Karlar’a; Araplar da Mağripli Berberiler’e aynı şeyi yaptılar. Hayvan yetiştiricisi olan bu topluluklar, yük taşıma ya da savaş aracı olarak kullandıkları*

hayvanları buralara getirip o iklime uyum göstermelerini sağladılar. Grekler atı Araplar hecin devesini, Türkler deveyi getirdiler.”(Braudel, 1977: 100-101)

Akdeniz Havzası'na gelip yerleşen topluluklar burada tarımı öğrenmişler ve ilerletmişlerdir. Bu sebeble Braudel'in şu ifadesi çarpıcıdır. *“Akdeniz Havzası'na ilişkin tarım kültürleriyle ilgili söz dağarcığının tamamı –tam olarak adı konulamayan – ‘Helen –öncesi’ topluluklardan kalmaz.”(Braudel, 1977: 101)*

Bu çağda çok tanrılı dinler hakimdir , ilk tek tanrılı dine mensup halk İbranilerdedir. Bunun yanında Musevilik ve Hıristiyanlık da yine bu çağa aittir. Aslında tek tanrıcılığa geçiş Braudel'in söylediği gibi insan düşüncesine düzen, adalet, iyilik gibi kavramlar yerleştiği zaman ortaya çıkmaya başlamıştır.(Braudel, 1977 :8).

Braudel tektanrıcılığa geçişi şu sözleri ile açıklamaktadır.

“Önemli olan, bir tanrının ötekilerden ayrılarak, onlar ve onların hüküm sürdüğü dünya üzerinde düzeni ve adaleti hakim kılmasıdır. Tam anlamıyla çok tanrıcılık yavaş yavaş ortadan kalkacak, eski tanrıların her biri, tek Tanrı'nın yalnızca bir yönünü, ya da onda var olduğu düşünülen ‘gücün’ bir bölümünü simgesel olarak temsil edecektir. Bu yeni anlayış, yeni Platonculuk'ta, Porphyrios ve İamblikhos'tan Proklos'a kadar Helen bilincilerinde, Kaldeli Kahinler'de, Hermesçilik'te kendini gösterir. Zaten bu düşünce sistemlerinin çoğu, Mısırlılar'ın dinsel düşüncelerine, özellikle de Isis ve Osiris efsanelerine dayanır, çünkü aynı gelişmenin Nil vadisinde de meydana gelmiş olması gerekir ve birçok Mısır bilimci, oradaki heykellerde ve resimlerde sergilenen çoktanrıcılığın, tek Tanrı'ya özgü güçlerin temsil edilmesinden başka bir şey olmadığını düşünmektedir.” (Braudel, 1977 :9-10).

Tek Tanrı düşüncesi aslında Büyük İskender ile Grek dünyasında önem kazanmış ve sonra yerleşmiştir.

Siyasal yapıya baktığımızda genel olarak şehir devletleri, merkezi krallıklar ve imparatorluklar görülür. Yönetim şekilleri olarak tanrısal (teokratik), bütünüyle tanrısal olan ; Mısır (tanrı kral) ve yarı tanrısal olan ; Mezopotamya (rahip kral) olarak görülürken aynı zamanda demokratik oligarşi ve mutlakiyetler görülür. Halkın hemen hemen her medeniyette sınıflara ayrıldığını görmekteyiz. Kimi medeniyetlerde en yukarıda krallar ve aileleri bulunurken bazılarında ise din adamlarının tepede olduğunu anlıyoruz. Ekonomik ilişkiler gelişmiştir. İpek yolu, baharat yolu ve kral yolu bu dönemin rotalarıdır. Yeni icatlar olmuştur ve pozitif bilimler gelişmiştir. Bugün

kullandığımız, takvim, para ve alfabe Antik Çağ'da bulunmuştur. Pers gibi Roma gibi çok büyük imparatorluklar kurulmuştur.(www.sosyalbilimler.biz/sunumlar/tarih.../ilk-cag-medeniyetleri.ppt)

Bu dönemde ilkler de vardır şöyle ki:

- İlk Tarih Yazıcılığını Hititler başlatmıştır (anal-yıllık)
- İlk parayı Lidyalılar kullandı
- İlk yazıyı Sümerler kullandı (çivi yazısı)
- İlk Takvimi Mısır Medeniyeti Kullandı (Güneş Yılı esaslı takvim)
- İlk yazılı Kanunları yapan ve ilk Hukuk Devleti Sümerlerdir.
- İlk Alfabeyi Fenikeliler kullandı
- İlk yazılı antlaşma (Hitit-Mısır) Kadeş Antlaşmasıdır.
- İlk büyük imparatorluklar (Roma, Pers, İskender) bu çağda kurulmuştur.
- İlk Atlı birlikleri oluşturan Asurlulardır. (geograpy.blogcu.com/ilk-cag-medeniyetleri-uygarliklari/6341281)

Sanders, kitabı '*The Sea Peoples, Warriors of the ancient Mediterranean 1250-1150 BC*' de bu dönemin çok hareketli bir dönem olduğunu, Cengiz Han ve Attila'nın karışık faaliyetler içinde olduğunu ve Greklerde ekonomik çöküş olduğunu , deniz aşırı ticaretin çok önem kazandığını, doğal ve politik felaketler nedeniyle iletişimin sekteye uğradığını, dağlık bölgelerde kıyılardan gelen saldırı ve işgalden kaçmak için aşırı nüfus yoğunluğu oluştuğunu ve Dark Age (Karanlık Çağ) yaşandığını söylemektedir.

Akdeniz tüm insanlık tarihi boyunca sıcak bir bölge olmuştur, coğrafi konumu ve bereketi onu böyle yapmıştır. Sadece kıyıları değil adalar da pek çok toplumun ilgisini çekmiştir.

Burdajewicz şöyle açıklar, "*M.Ö. 13. yüzyıl sonunda Kıbrıs kesinlikle , zengin kasabaları ve geçimlerini adanın doğal kaynaklarından sağlayan refah içindeki insan toplulukları ve adanın doğu ile batı arasında bir ticaret değiş tokuş merkezi olma elverişliliği ile bir çekici yer olmuştur.*"(Burdajewick, 1990: 35)

Bu adada bulunan Antik döneme ait pek çok alet ve el yapımı eşya da bu adanın ne kadar hareketli olduğunu ortaya koyar. Bu adada ticaret yapan çeşitli medeniyetlere ait

pek çok çanak çömlek, maden eşyalar, silahlar, el yapımı çeşitli eşyalar bu bölgenin hem bir ticaret durağı olduğunu hem de pek çok medeniyet tarafından işgal edilmiş olduğunu ortaya koyar.

Medeniyetleri ele almadan önce Akdeniz'e bakmak gerekir.. Fernand Braudel şöyle söyler: *“Bu iç denizin, taşıdığı insan tarihlerinin en eskisinden bile inanılmayacak kadar yaşlı olmasının ne önemi var? Yine de bu deniz, ancak jeolojik tarihin uzun perspektifleri içinde her yönüyle anlaşılabilir; biçimini, yapısını, hem dünkü hem de bugünkü veya yarınki hayatının temel gerçekliklerine borçludur.”* (Braudel, Bellek ve, 2006,: 21)

Denizaşırı seyahatlerin ilk kanıtlarına Endonezya'nın Flores Adası'nda yapılan kazılarda rastlanmıştır. Pleistosen'e (Buzul Çağ) ait olduğu düşünülen bu insan yapımı eşyaların buluntuları, Antik Çağ'ı incelemeye ilk çağlardan, maden çağından başlamak gerektiğini ortaya koyar. Eğer deniz hayatına ve bu hayat içinde kullanılan kelimelere bakarsak kültürel ilişkileri , deniz hayatını daha ilk çağlardan incelemek gerekir.

Akdeniz'deki hareketlilik ve bunun sonuçları bizim için bu tez çalışmasında önemlidir. Çünkü biz bu yolla kelimelerin toplumlar arasında nasıl taşındığı, yayıldığı ve değiştiği konusunu irdelemekteyiz, bu anlamda kültürel ilişkiler Akdeniz'de de Antik Çağ'da da çok önemlidir.

Braudel şöyle açıklar; Kültürel transferlerin çoğu taşıyıcıların işidir. Bazı kültürel buluntular bize bazı izleri gösterirken pek çoğu kayıp veya eksiktir. Bu bölümde Braudel dünyanın değişik bölgelerinde ele geçmiş arkeolojik bulgulardan örnekler vererek insan hareketliliğine dikkat çekmek istemektedir.

Braudel şöyle söyler; *“Somut bazı öğelerle ilgilendiğimiz zaman mesela kelimeler, coğrafik isimler veya günlük kelimeleri düşündüğümüzde , menşei konusu çok kesin olmasa bile orijinini saptamak çok güç olmamaktadır.”* (Braudel, Fernand. 1973: 761)

Yine Braudel, *“Akdeniz'in yaşamanın ; insanları, fikirleri, yaşam biçimlerini, inançları ya da kur yapma adetlerinin değiş-tokuş olduğu gerçeğini bilirse kültürel transferlerden emin olmalıdır.’* der.” (Braudel, Fernand. 1973: 761)

Braudel yine kültürel etkileşimlerin kaçınılmaz olduğunu söyler ve şöyle der, hiçbir toplum yoktur ki insanı, düşünce ve yaşam biçimini dışarıdan almış olmasın. Akdeniz'de Onaltıncı Yüzyıl'da Latin hakimiyeti olduğunu -ki bunlar Hristiyanlar

olarak isimlendirilir-, tüm çabalarının denizlere hakim olmak olduğunu anlatır. Bu tabii ki kültürün de yayılmasını sağlamıştır. Bunu en çok gemi yapımında gözlemleyebiliriz.

Ayrıca Akdeniz, coğrafyanın sınırları nasıl belirlediğine de bir örnek teşkil eder, Akdeniz de doğu ile batıyı ayıran bir sınır olmuştur yani Braudel'in de dediği gibi doğuyu batıdan ayırmıştır.

Michael Grant, kitabı *'The Ancient Mediterranean'*da Akdeniz'in tasvirini coğrafik olarak yapar ve Akdeniz'i anti-çöl olarak nitelendirir, tüm coğrafik özellikleriyle insan hayatı için ne kadar uygun bir deniz olduğunu ortaya koyar. Grant'ın belirttiğine göre Akdeniz bütün denizlerin en sıcığıdır ve insan için bu büyük bir cazibedir. Sadece deniz değil denizi sarmalayan topraklardaki bereket ve çeşitlilik ve iklim de buranın cazibesini arttırmıştır. İklim Cebelitarık'tan Beyrut'a kadar aynıydı. Yağışsız sıcak yazlarla, ılık nemli kışlar arasında insanlar keyif sürüyordu. Akdeniz iklimi, etrafındaki toprakları da hem yaz hem kış tarımına elverişli, bereketli topraklar yapıyordu.

Grant, kitabında ilk insana kadar giderek , insan tarihinin izlerini anlatmaya çalışır. Onun anlatımına göre ilk insanın Afrika'da yaşadığı tahmin edilse de bilinen ilk buluntular Hindistan'dadır. (Homo-erectus, yaklaşık 2.000.000 yıl önceye ait). Doğu Akdeniz kıyılarında çok erken dönemlere ait insan kalıntılarına rastlanmıştır. Grant'ın açıklamalarına göre, o dönemlerde bazı dini inançlar gereği insanları gömüyorlardı. Carmel Dağı'nın önündeki bir mağaranın önünde bulunan bir mezarlıkta on insana ait olduğu düşünülen insan iskeletlerine rastlanmıştır. Bu bölgelerde yaşayan ilk insanlar sadece diğer insanlardan değil bölgede yaşayan büyük hacimli devasa (fil, öküz) hayvanlardan da kendilerini korumak zorundaydılar. Carmel'in ilk yerlileri (Neanderthal man) olarak da isimlendirilen homo sapiens branşına ait bir türdü, ve bunların kalıntıları Roma kapılarında ve diğer Akdeniz bölgelerinde de bulunmuştur.

“Diğer Hominidler fiziksel olarak bizim gibi akıllı idiler, avcılığın ileri metodlarını inşa ettiler ve silah yaptılar ve bunu avcılıkta kullandılar. Taş işçiliğinde göze batan taktikler geliştirdiler. Metal uçlu aletler ve sivri uçlu aletler yaptılar, eski metodları bir kenara bıraktılar. Buradaki kültürler, genellikle Fransızca isimlerle tarif edildi, tanımlandı fakat söz konusu insanlar Fransa ile sınırlı değildi. Sirenayka'da Afrika'nın kuzey kıyılarında ve İtalya'da da erken siteler mevcuttur.” (Grant, 1988, 4-9).

Akdeniz'in tarihine baktığımız zaman iz bırakan toplumlardan birisi de Etrüskler'dir. Etrüsklerin kökeni, konusu belirsizdir ve çok tartışmalıdır.

3.1 TUNÇ ÇAĞI

Antik Çağ'ı anlamaya aslında tarih öncesi çağlardan, ve sonra gelen Maden Çağ'ından başlamak gerekir. Tarih öncesi çağlar üç bölüme ayrılır: Paleolitik (eskitaş), mezolitik (ortataş), neolitik (yenitaş). Bu üç çağın uzunluğu eşitsizdir. Paleolitik çağ MÖ 1 milyon yıldan 10.000 veya 8.000 'e kadar uzanır. Bunu izleyen 4-5 binyıl mezolitik ve neolitik çağlardır. Maden Çağı'na gelindiğinde onu da üçe ayırarak anlarız. Bakır Çağı, Tunç Çağı (Bronz Çağı olarak da isimlendirilir) ve Demir Çağı.

Bu çağlar şöyle de kabaca sınıflanır; Bronze Çağı diğer adıyla Tunç Çağı, üçe ayrılan çağ sisteminde ikinci çağdır. Yani tarih öncesi çağlar genel anlamda üç çağ olarak sınıflanır; Taş Çağı, Bronz Çağı(Tunç Çağı), Demir Çağı en genel sınıflamadır. Bu arada Taş Çağı ile Tunç Çağı arasındaki bir ara dönem de vardır ve bu döneme de Kalkolitik Çağ (Maden dönemlerine geçiş dönemi) ismi verilmektedir. (<https://tr.wikipedia.org>)

Prof. Dr. Recep Yıldırım, kitabı '*Uygarlık tarihine giriş*'te şöyle açıklar: "*Kalkolitik, Khalkos= bakır ve lithos= taş sözcüklerinden türetilmiştir. 'Bakır-Taş Çağı', adı verilen bu sürece 'İleri Üretici Dönem' ya da 'Gelişkin köy dönemi' gibi adlar da verilir. Daha çok VI. binin ilk yarısı ile IV. binin sonları arasında tarihlenen bu çağın en önde gelen özelliği bakır aletlerin giderek taşın yerine geçmeye başlamasıdır. Neolitik dönemdeki büyük evrimden sonra ikinci büyük keşif, madenin bulunuşudur. İnsanlık tarihinde 'Taş Devirleri ile 'Tunç Devirleri arasında bir geçiş safhası olan bu çağda, ilk kullanılan maden bakır olmuştur. '(Yıldırım, 2004: 28-29)*

“Kalkolitik Çağ'da bir dizi yeni buluş vardır. Mimaride 'Tholos' adı verilen anıtsal görünümlü yapılar gelişmiştir. Bu dönemde, çanak çömlek yapımı bir endüstri oluşturur. Tunç Çağı'nda ortaya çıkan çanak çömleğin yapımında kullanılan dönen çark, bu dönemin icadıdır. Hızlı ve standart üretim başlar. Bu dönemde bakır, yün ve tarımsal ürünlerin ticareti yapılır ve mühürcülük başlar.En önemli yenilik ise kent kültürünün ortaya çıkmasıdır.” (Yıldırım, 2004: 31-32)

Tunç Çağı prehistorik toplumların çağıdır ve Eski Çağ toplumlarını (Antik Çağ) Akdeniz ve yakın doğu toplumlarını da etkilemiştir. Daha geniş bir söylemle Tunç Çağı, en gelişmiş metal işçiliğinin yapıldığı ve yayıldığı bir dönemdir. İnsanoğu ilk önce bakırı kullanmış ve daha sonra kalay ile bakırı eriterek daha sert bir alaşım olan tuncu elde etmiştir ve tuncun önemli ölçüde kullanılması bu döneme adını vermiştir. Tuncun ticareti yapılmış, üretim bölgelerinden alınmıştır. MÖ 3000 yıllarından daha önce batı Asya'da kalay ya da bronzun olmadığı düşünülüyor. Yazılı kaynaklar Bronz Çağı'nda gelişmiştir.

Aslında tuncun nerede ve ne zaman icat edildiği çok tartışmalı bir konudur . MÖ IV. Binyılda başladığına ait bulgular vardır. Bronzun keşfedilip kullanılmaya başlanması sadece o bölgede değil tüm o dönem toplumlarında bazı kültürel ve sosyal değişimlere yol açtı. İnsan yaşamı yavaş yavaş değişirken erkek toplumda ön plana çıktı, çünkü erkek gücü toprağın işlenmesi ve metalin eritilmesi için gerekiyordu. Aile yapısı değişti ve Ataerkil aile biçimi ortaya çıktı. Yönetim de babadan oğula geçmeye başladı.

Bronz Çağı da Erken Bronz, Orta Bronz ve Geç Bronz olarak ayrılır.

Erken Bronz'da tarım yapıyordu fakat ürün orak gibi basit tarım aletleri ile yapıyordu ve toprak öküz yardımı ile sürülüyordu. Bu çağda metal işletmeciliği gelişti ve önemli bir zanaat haline geldi. Orta Bronz Çağı'nda en dikkat çeken şeylerden birisi kurgan adı verilen mezarlardı.Önemli kişilere önemli kurganlar inşa ediliyordu.

“Önceleri büyük ağaç kütüklerden oda inşa ediyorlardı. Kabile başkanını doğrudan bu odaya gömüyorlardı. Cesedin yanına değerli eşya, savaş aletleri ve öbür dünyadaki yaşamında ihtiyaç duyacağına inandıkları her şeyi koyuyorlardı. Mezar odasını dışarıdan taşla, sonra toprakla kapatıyorlardı ve böylece yapay bir tepe oluşuyordu. Uzun zaman geçtikten sonra bu tür tepeleri ayırt etmek artık olanaksız duruma geliyor, çevresi doğal bir görünüm kazanıyordu. Bu tip mezara kurgan deniyordu.

Kurganlardan altın ve gümüş taslar, altından küçük aslan heykelleri, değişik süs eşyası, savaş aletleri gibi çok değerli ve çok güzel eşya çıkarılmıştır.” (www.chveneburi.net/TR)

Kabile içinde de mülkiyet eşitsizliği vardı. Kabile başkanı önceleri seçimle iş başına gelirken, zamanla babadan oğula geçer oldu. Öte yandan kabile başkanı ve çevresindeki savaşçılar ile din adamlarından oluşan kabile aristokrasisi ortaya çıktı. Bütün iktidar onların elinde toplandı. Bu dönemde büyük ve güçlü kabileler arasında ilişkiler kuruluyor ve birkaç kabile birleşiyordu.

Mezopotamya’da Bronze Çağı’nın yaklaşık MÖ 2900’lerde başladığı düşünülüyor O dönemde o bölgede Sümerler , Akadlar ve geç Babil devletlerini görürüz. Antik Mısır’da Bronz Çağı MÖ 3150’de görülür.

‘İnsan yerleşimi, İyon adalarında Bronz Çağı’ndan daha öncelerine tarihlenir... En erken materyaller orta Paleolitik’e aittir ve yaklaşık 50000-32000 yıl önceye tarihlenir.’ (Haywood, 1999:7).

Ege’de Bronz Çağı’nın yaklaşık MÖ 3000 civarlarında başladığı düşünülüyor. Bu dönemde medeniyetler geniş bir ticaret ağı kurmuşlardır ve kalay ve odun kömürü ticareti yapmışlardır. Kıbrıs da bu ticareten büyük pay almıştır. Bu dönemde navigasyon bilgisi (denizcilik, gemicilik, deniz ticareti) gelişmiştir.

Bronz Çağı ile ilgili belki söylenebilecek en önemli konulardan bir tanesi de Balkanlarda yaşayan **Brygian** nüfusudur ve tahmini olarak M.Ö. ikinci ve birinci binyılda yaşadıkları düşünülmektedir. Bu nüfus ayrı etnik bir topluluk olarak düşünülüyor ve Helen medeniyetini etkilemiş güçlü Frig devletinin çekirdeği olduğu düşünülüyor. Bu fikir Petrova tarafından makalesinde belirtilmektedir.(Petrova, 1995:51).

Yine Petrova şöyle açıklamaktadır ;”*Yazılı gelenek Frigler’i dünyanın en eski nüfusu olarak düşünür (Herod., II: 2; Paus., I: 14, 2; Apul. Metam., XI: 5). Frigler pek çok becerinin icraatçısı ve atası olarak Helen kültürü ve Medeniyeti tarihine girmişlerdir. Anadoludaki metal üretimi ve metal paranın da(coinage) Friglerle ilgisi kurulmaktadır. Petrona’ya göre Hellenler Antik Çağ daki pek çok icadın sahibi olarak düşünülse de Petronava Friglerin Hellenlerin kültürel dünyasıyla daha ilgili olduklarını düşünmektedir. “(Petrova, 1995:51).*

Kısaca özetlemek gerekirse, tunç madeninin bulunması hayata dair ve insana dair pek çok şeyin değişmesine sebep olmuştur. Bu durumu Braudel şöyle ifade eder.

“ İnsanlık tarihinin koca bir çağına adını veren tunç, çok az bulunan ve çok pahalı bir madde olduğu için uzun süre bir lüks olarak kalır. Sadece birkaç alet, güçlü kişilerin takıları ve silahları madenden yapılacak, diğer sıradan ölümlüler taş devrinde yaşamayı sürdüreceklendir. “(Braudel, 2006; 89).

Geç Bronz Çağı'nın dört büyük medeniyeti Babil, Mısır, Mitanni ve Hatti idi.

“Bronz Çağı'nda Ege'de konuşulan Indo-European (Hint-Avrupa) dilleri Hititçe ve Grekçe idi.”(Vermeule, 1965:28) Vermeule'ye göre bu iki dil birbirinden farklılık göstermekteydi ve Hititçe diğer iki Hint Avrupa dili olan Luvi (Iuvian) ve Palis (Palaic) ile uygunluk göstermekteydi. Miken döneminde iki temel Grek diyalekti konuşulmuştur. Bunlar da İyon(Ionic) ve Kıbrıs dili (Arkado-Cypriote)'dir. Grek dili bölgeye gelenlerden özellikle Akdeniz'den gelen insanların getirdiği teknoloji ile pek çok eşyanın ismini de almıştır.

Tunç Çağı'nda ticareti Star şöyle anlatır:

“Bronz Çağı'nın doruğu olan M.Ö. 2. Binyıl, mallar, insanlar hatta fikirlerin hareketi bir ticaret ağını andırmaktaydı. Byblos'ta Mısır tanrılarına tapılıyor ve bu güzergahı izleyen gemiler hiyeroglif kayıtlarda Byblos gemileri olarak geçiyordu. Ekonomik ilişkiler, 18. Sülalelerin güçlü firavunlarının politik ve askeri müdahalelerine zemin hazırlıyordu. III. Tuthmosis hemen her yıl Filistin ve Suriye'ye sefer düzenlemekteydi. Bu sferlerin bazılarında askerler, Sina Çölü'ndeki zorlu yürüyüşten kaçınmak için deniz yoluyla naklediliyordu. “(Star, 2000: 5).

Bronz Çağı'nda ticaret ve yaşam tarzına da bakmak gerekir. Doğu Akdeniz özellikle bu konuda çok hayati bir rol oynamıştır. Bronz Çağı'nda denizde giden gemiler çok belirgin bir ölçüde gelişmiştir.

Bu konuda Bevan şöyle söylemektedir; *“Üçüncü milenyum esnasında olan ana gelişme, seyir teknelerin ve seyrin nasıl olacağı ilgisinin gelişimidir....Açık deniz seyahati, muhtemel fırtınalar, rüzgarı eksik olmayan dönemler yüzünden , belki de en riskli deniz seyahatiydi.”(Bevan, 2012:20-21).* Bevan Bronz Çağı'nı şöyle anlatır; *“Bronz Çağı'ndan itibaren birbirinden ayrı yaşayan toplumlar ilişki kurabilmişlerdir ve*

böylece kültürel ilişkiler gelişmiştir, özellikle bu Bronz Çağı'nda Doğu Akdeniz'de yoğun olmuştur. Balkanlarla kuzeyde, Mezopotamya ile doğuda, Nubia ve Sahra Afrikası ile güneyde ilişkiler kurulmuştur. Böylece deniz rotaları oluşmuş ve sahip olunan mallar için cazip pazarlar bulunmuştur. Nil Nehri ve Fırat Nehri hızlı kargo taşınmasında önemliydi ve bu ise Mısır ekonomisinde önemli rol oynamıştır. Mamefih, Doğu Akdenizi çok önemli olmuştur ve pek çok gelişmeye de sebep olmuştur. Bronz Çağı'ndan itibaren denizde seyredilebilen gemi yapımında teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. 3. Milenyumun da en önemli ana gelişimi, gemilerin yaygınlaşması ve gemiciliğin ve gemi seyrinin, yani denizde nasıl seyredileceği bilgisinin gelişmesidir. Doğu Akdeniz'deki rüzgar ve dalga durumu anti-saat yönünde de seyretmeyi mümkün kılıyordu.” .”(Beaven, 2012:19).

Bronz Çağı'ndaki ekonomi ve değiş tokuşa bakarsak şu ortaya çıkar. Ticari eşyaların karakterini belirleyen bir esas vardı, o da bu eşyaların mal sahibi ile mi yoksa başka insanlarla mı taşınıp uzun yol seyahatine çıkıyor olduğu idi. Malın sahibi tarafından karşı tarafa ulaştırılması , bilginin de yayılımını sağlıyordu. Aslında hediye verme Bronz Çağı'nın sosyo ekonomik hayatının temel bir parçasıydı ve bu hediyeler genellikle, içki kupaları, (rhyton) (dini törenlerde kullanılan hayvan figürlü içki kapları), atlar, zeytinyağı, at arabaları, gibi şeylerdi.

Resim-1: MÖ Tunç Çağı kaplarından

Kaynak: www.chveneburi.net/TR

Resim-2: MÖ Tunç çağı kaplarından

Kaynak: Anadolu Medeniyetleri müzesi, Ankara   Fotograf: Deniz Yalçınkaya, 2015

Açıklama: 21: Kadeh /Altın, 22: Vazo/Altın, 23: Gaga ağızlı testi /Altın Eski Tunç Çağı, M.Ö. 3. Binyılın ikinci yarısı

Prof. Yıldırım'ın şu sözlerinde Tunç Çağı ticaretini anlayabiliriz. *“Kalkolitik Çağ'da sistemin gereği yeni hammadde kaynakları da önemli bir sorun olarak ortaya çıkar...Obeyd döneminden itibaren Mezopotamya, Suriye kültürlerinin çeşitli şekillerde Anadolu'nun hammadde kaynaklarına yöneldiği anlaşılır. Mezopotamya'nın Anadolu dışında İran ve özellikle Basra Körfezi yoluyla Hindistan-Pakistan sınırında Indus Vadisi ve Güney Arabistan ile aynı nedenden ötürü bağlantı içinde olduğu anlaşılır.”*(Yıldırım, 2002:32).

Yine Yıldırım'a göre bu çağ geniş anlamıyla kent ve devlet ekonomisinin başladığı , yönetici sınıfın ve bürokrasinin ve organize ticaretin ilk ortaya çıktığı çağlardır. Bu çağda kent kültürü ortaya çıkmıştır ve toplum sınıflara ayrılmıştır. El sanatları da geliştiği için şehirde yaşayan insanlar arasında iş bölümü yapılmıştır. Çölekçi, madenci, yapı ustası, dülgere gibi meslek grupları oluşmuştur. Ekonomik çokar bölgeleri oluşmuş ve bu nedenle güç gösterileri ve ticaretin kurumsallaşması bu çağda oluşan kent devletlerinin simgesi olmuştur.

Pydyn şöyle anlatır; *“Barbar dünya ile Akdenizli Avrupalılar arasındaki ilişki bazı arkeologlarca şöyle tarif edilmiştir, hiçbir sosyal, ırksal veya ekonomik farklılık ve ayrımcılığa dayanmadan bütün dünya insanları arasındaki ticari malların değiş tokuşu yapılmıştır. Hammadeler ile imal edilmiş maddeler değiştirilmiştir. Bronz Çağı ve erken Demir Çağı dönemi , Doğu Akdeniz gelenek ve kültürünün Batı Akdeniz'e çok hızla yayıldığı bir dönem olmuştur. Akdeniz Bölgesi , orta ve kuzey Avrupa arasında fikirler ve maddeler yayılmıştır. “* (Pydyn, 1999: 12)

“Tunç Çağı'nda gelişen maden araç ve gereçler, o dönemin simgesi olmuştur. Savaşta kullanılmak üzere bronz başlıklar ve savaş aletleri çok gelişmiş, bronz çağının insanları savaşçı bir kimlik kazanmışlardır.”(Alberti, M. E.,Sabatini, S., 111).

Akdeniz, Bronz Çağı'nda deniz ticaretinin ve ağının yapıldığı bir bölgedir. Geç Bronz Çağı'nda Akdeniz'de uzun mesafe deniz taşımacılığı başlamıştır, ve böylece bölgesel ve bölgelerarası ticari malların değişimi büyük bir hızla gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Arkeolojik buluntulardan bu dolaşımı anlayabiliyoruz.

'Akdeniz Bronz Çağı'nın en erken gemi batıkları, kargo gemilerine aittir ve Bronz Çağı'na ait ticareti ve pek çok şeyi açıklayabilmek adına bu kargoları anlamak için çok ciddi bir çaba sarfedilmiştir. Gelidonya Burnu batığında hatırlanacaktır ki, batık en azından 34 sığır derisi, bakır külçe, bakır hurda sepetleri/balyaları, ve diğer bakır maddeler içermekteydi. Bunların Kıbrıs orijinli olduğu tahmin edilmekteydi. (Gould,2000:153).

Gould yine anlatımında Uluburun ve Gelidonya batıklarının, Bronz Çağı'nda açık bir değiş tokuş sisteminin olduğunu ortaya çıkardığını da söyler.

Vianello şöyle anlatır; *"Geç Helladic döneme(Antik Yunan Dönemi) ait kaplar Levantine'den(Doğu Akdeniz bölgesi) Tyrrhenian(Tiren) kıyılarına kadar halen bulunmaktadır. Ayrıca batı Akdeniz'de bulunan Canaanite(Kenan) çömleklerinin de geç Helladic Mycenaean(Miken) çömlekleriyle ilişkili olduğu, söylemeye değer." (Vianello, 2006; 45).*

Deniz ulaşımının ve uzak mesafe deniz taşımacılığının gelişimi, aslında pek çok kültürün birbiriyle kaynaşmasında, yeni tekniklerin en uzak bölgelere tanıtılmasında ve dillerarası münasebetlerin gelişmesinde çok etkili olmuştur. Ticari mallarla beraber yeni kelimeler veya yeni anlamlar toplumlara etki etmiştir.

Vianello şöyle anlatır; *"During the Late Bronze Age, the western Mediterreanean changed profoundly with new routes, people, skills, technologies, and almost certainly ideas reshaping the cultural and social arenas as well as the economy." Geç Bronz Çağı'nda, Batı Akdeniz, yeni rotalar, insanlar, teknolojiler ve ekonomi kadar sosyal ve kültürel arenaları kesinlikle neredeyse tamamen yeniden şekillendiren fikirleri derinlemesine değiştirmiştir. (Vianello, 2006 ;50).*

Star'ın şu açıklaması aslında bu dönemi en kısa biçimde özetleyebiliyor:

"Bronz Çağı'nın sonunda da, başında olduğu gibi denizler fırtına ve korsanlık riskini göze alan herkese açıktı; fakat egemenlik tek bir güce ait değildi. Ancak sonraki binyılda gelişen ve karmaşıklaşan siyasi ve ekonomik koşullar sonucunda devletler deniz hakimiyeti kurmaya zorunlu olacaktı." (Starr, 2000:11).

Resim-3a: Saç takısı

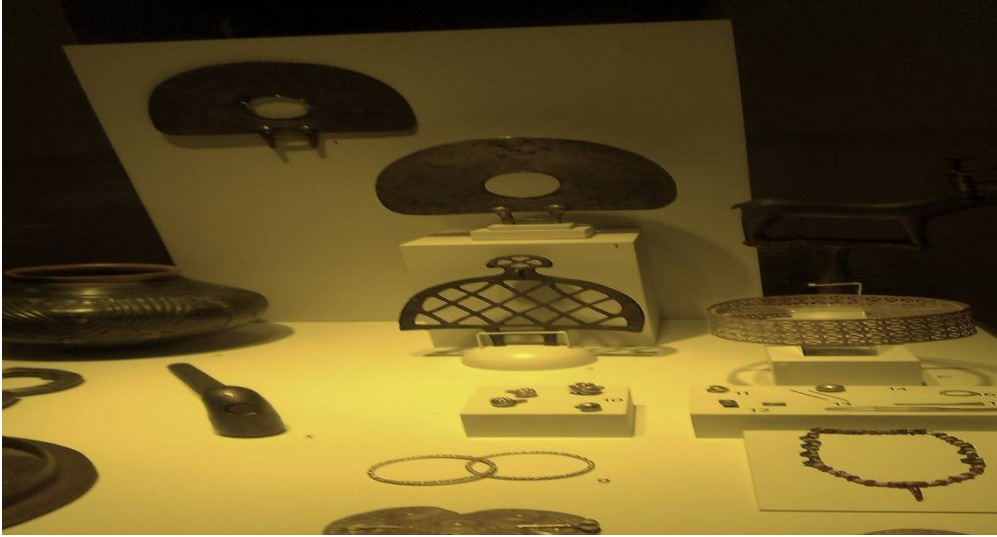

Altın Saç Takısı
Alacahöyük (M. Ö. 3000)
Alaca - Çorum
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
Ulus - Ankara

Kaynak: fe-mitolojisözlüğü.com

Açıklama: III. kültür tabakası höyüğün en önemli dönemi olan ilk Tunç Çağı yerleşmesinin kalıntılarında.

Resim- 3b: Tunç Çağı eşyalarından örnekler

Kaynak: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Fotoğraf: Deniz Yalçinkaya/2015

3.2 DEMİR ÇAĞI

Demir Çağı insanlık tarihinde bir dönüm noktasıdır, çünkü demirin bulunması hayata dair çok şeyi değiştirmiş ve insanoğluna yeni bir yaşam biçimi sunmuştur. Demirin bulunması ile savaşlar biçim değiştirmiş, insan etkili öldürme araçları üretebilmiştir.

Demir Çağı'nı Braudel'in şu anlatımıyla çok iyi anlayabiliyoruz; “ *Ama demir, uzun vadede, silahların halka yayılması, tunca sadece imtiyazlıların erişebildiği yüzlerce yıllık dönemin sona ermesi anlamına gelir. Bundan böyle demir, ne denli yoksul olursa olsun, şandan zaferden ne denli uzak kalmış olursa olsun, her halkın, her kavmin emrindedir. Bu maden her yerde el altındadır. Bunun sonucunda, yine Heichelheim'a göre bir dizi değişim yaşanacaktır. Bu yenilik bir zamanların gözü doymaz sarayları, paralı asker orduları, kullaştırılmış kalabalıklarıyla, merkezileşmiş büyük devletlerinin temellerini yıkacaktır. Demir kurtarıcı, özgürleştirici bir işlev yüklenecektir.*” (Braudel, 2006; 203).

Mc Grail'e göre Demir Çağı'na genel olarak bakarsak Geç Bronz Çağı, MÖ. 12. Yüzyıl başlarında, muhtemelen Mısırlıların, *Sea People*(Denizci Kavimler) olarak

bildikleri, Levant kıyılarını MÖ. 14. yy dan itibaren yöneten, yağmacı eşkıyaların saldırıları ile sona ermiştir. Yunanistan'daki Miken siteleri (şehir devletleri) harap edildi ve boşaltıldı, Anadolu'daki Hitit kültürü çöktü ve Kıbrıs ve Levant adaları vahşice harap edildi. Buralara başka yerden getirilen insanlar yerleştirildi ve artık Hellen krallıkları kurulmuştu.

İkinci milenyumun sonlarına gelinirken bu dönemin önemli denizcileri; Fenikeliler, Grekler ve Etrüsklerdi ama bu arada pek çok küçük azınlıklar vardı. Bunlar da denizlerde seyrediyorlardı, bunları da unutmamak gerek.

Biliniyor ki, Yunan Yarımadasını, Anadolu, Suriye, Fenike, Filistin, Kıbrıs ve Mısır'ı işgal eden denizci savaşçı bu halklar Demir Çağı'nı başlatmışlardır. Antik dönemin büyük imparatorluğu Hititleri yıkmışlardır. Bu dönemde Homer'in *Iliad and the Odyssey*' de ayrıntılı anlattığı gemileri görüyoruz. Genel amaçlar için kullanılan iki çeşit gemi gözümüze çarpar. Bunlar yirmi kürekçili küçük tekneler veya elli kürekçili büyük gemiler. Homer, gemilerin nasıl yapıldığı konusunu da bile bile vermektedir. Bunlardan birisi Uluburun batığıdır. Yine Herodotus, o dönemi anlatır ve Phocaceans'dan bahseder. Herodotus Phocaceans'ı Greklerin öncüleri olarak tanımlar ve Anadolu'nun Ege kıyılarından, Adriyatik'te İtalya, Korsika ve Tiren Denizi'ne kadar Grek kaşifleri olarak görür. Ayrıca Herodotus da gemilerden bahseder. Gemileri, ticari gemiler, savaş gemileri ve diğer amaçlar için kullanılan gemiler olarak ayrı ayrı anlatır. Herodotus'dan da çok şey öğreniyoruz. *Penteconters*(elli kürekçili gemiler), Herodotus'un bize anlattığı gemilerdendir.

Grail'in anlatımına göre, Levant kıyılarında (Doğu İtalya) MÖ. 2000 civarlarında pek çok şehir devletleri kuruldu ve buranın sakinleri denizcilikte çok faal oldular, bunların denizcilik terminolojisi Geç Bronz Çağı'ndan MÖ 6. yüzyıla kadar devamlı bir gelişme kaydetti. Bu denizci halklar Grekler tarafından Phoenicians /Fenikeliler olarak isimlendirilmeye başlandı, fakat onlar kendilerine Canaanites/Kenanlar diyorlardı. Fenikeliler çok iyi denizciydiler ve pek çok medeniyet onlardan çok şey öğrendi.

Fenike gemileri, Mısır gemileri ve Grek gemileri bu çağda büyük ilerleme kaydetti. Hippoları, triremeleri bu çağda gördüklerimiz arasında sayabiliriz. Gemi yapım teknikleri çok gelişmiştir. Devasa ticaret gemileri, kargo gemileri ve çok güçlü harp gemileri artık yapılmaktadır.

Demir Çağı'nda artan deniz ticaretinde Akdeniz'deki adalar, bir uğrak yeri , kötü havalarda ise sığınak ve pazar olarak çok önem kazanmışlardır. Adalar hep yağmalanmış ve işgal edilmiştir.

Demir Çağı ve Akdeniz Havzası söz konusu olunca Kıbrıs Adası'nı özellikle ele almak gerekir. Merrillees'in anlatımında bunu çok iyi anlıyoruz. Yazarın anlatımına göre Demir Çağı'nda Kıbrıs çok kültürlü bir toplum olarak tanımlanabilir. Birinci Milenyum boyunca üç toplum göze çarpar Kıbrıs'ta. Bunlar, Grek dili konuşan koloni halk, Kıbrıslı Türkler ve Fenikelilerin soyundan gelen halktır.

Yazar şöyle anlatır ;

“Kıbrıs'ı Demir Çağı'nda özellikle ele almak gerekir, çünkü demir metarülüjisinin endüstriyel uygulamalarını geniş olarak Kıbrıs'ta görürüz. İlk gelişme aslında Anadolu'da görülür, sonra teknoloji ve ticaretin gelişimi Roma döneminde de devam eder. Doğu Akdeniz'deki denizci halklarda MÖ 12. Yüzyıl başlarında büyük çaplı bir insan , eşya ve fikir hareketliliği görüldü. (Merrillees,1989 :193).

“Bulunan küçük demir eşyalar ilk olarak Kıbrıs ve Ege'de M.Ö. 12. Yüzyıla tarihlenir. M.Ö. 1000 yıllarından itibaren de silahlar ve büyük madeni eşyalar Ege'de önemli ölçüde kabul gördü. Bir sebebi de demiri eritmek için bakıra göre daha fazla oduna ihtiyaç duyuluyordu. İtalya'da bu tarih M.Ö. 8. yy. dir.” (Bozuek, 1997).

Bass'ın anlatımına göre özellikle doğu Akdeniz'de ticaret merkezi yoğunu ve Fenikeliler MÖ dokuzuncu yüzyılın sonlarında Kıbrıs'ı kolonileştirmişlerdi. Ayrıca Grek tüccarları da bu bölgeye daha önce yaklaşık MÖ 800'lerde girmişlerdi ve muhtemelen Grek tacirler Fenikeli tacirlerle Levant Limanlarında yakın ilişkiye girmişlerdi. Bu ilişkiler Homer'de anlatılır... Fenikelilerin, denizde uzun mesafe katetme ve kolonileştirmede Grekleri geçmeleri şaşırtıcı değildir.

Aslında George Bass'ın da söylediği gibi Fenikeliler ticari amaçlarla yeni yerlerin keşfine çıkarken, Grekler iyi tarım alanları arıyorlardı.

Dil olarak baktığımızda, en dikkat çeken Luvice dilini görüyoruz. Gücün dili olarak karşımıza çıkıyor ve hiyeroglif yazının ise onun en güzel ifade biçimi olduğu görülüyor. Luvice bir Hint-Avrupa dilidir ama Anadolu dilleri ailesine bağlıdır. Hiyeroglif yazı bu dönemde en çok mühür baskılar üzerinde görülmüştür. (Yakubovic, 2013:54-61).

3.3 KLASİK DÖNEM (ROMA-GREK)

Bu tezde Yunan ve Roma medeniyetleri özellikle ele alındı. Çünkü Antik Çağ'a damgasını vuran iki büyük uygarlıktır ve dünya tarihinde en önemli rolleri oynamışlardır. Bu oyunu da tabii ki Akdeniz Havzası'nda sahneye koymuşlardır.

Braudel MÖ 1100'den 700'e kadar uzanan dönemde- ki bu Antik Çağ dedğimiz zamanın en ateşli dönemidir- Akdeniz'deki yaşamı şöyle tasvir eder; “ –Batı Akdeniz'in Doğulular (Fenikeliler, Etrüskler, Yunanlar) tarafından kolonizasyonu ve bu sayede iç denizin ilk dinamik birliğinin yaratılması;-Yunan uygarlığının gösterdiği atılım ve bu uygarlığın uzun süre denizden geçindikten sonra, Ahemeni İmparatorluğu'nun Perslerine karşı girişilen akıl almaz doğu seferinde kaybolup gitmesi; - son olarak da başarısı Akdeniz'le tamamen örtüşecek olan Roma'nın yazgısı.” (Braudel, 2006;225).

3.3.1 GREK'İN KURULUŞU

Arif Mufid Mansel'in anlatımına göre bu uygarlık, Ege Denizi'ndeki adalar, Trakya, Makedonya, Yunanistan ve Güneybatı Anadolu'da yaşayan toplulukların meydana getirdiği bir topluluktur. M 2000'den itibaren Ege'de ve eski Yunan'da Polis adı verilen Şehir devletleri ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin merkezinde bir tapınak yapıldı. Artemis bunların en özel örneklerinden birisidir. Bu uygarlık Alexander The Great(Büyük İskender) döneminde en parlak döneminin geçirmiştir. İskender ölünce zayıflamıŐ ve Roma'nın Brutus kolu tarafından yıkılmıştır.

Casson, kitabı '*Ancient Greece*'de Grekleri o dönemin aptal İskitler ve doğru dürüst konuŐamayan siyahi insanlar dünyasındaki tek medeni toplumu olarak yazmaktadır .

Ege bölgesindeki yerleŐimin, Paleolitik çağlara kadar uzandığını kaynaklar söylemektedir. Prof. Yıldırım Şöyle anlatır:" *Bu dönemde yerleşim yerleri olarak mağaralar ya da kaya sığınakları kullanılıyordu. Bu dönemi tarım ve üretime geçilmesi ve hayvanların evcilleŐtirilmesi gibi yerleşik düzene ait belirgin özeliklerin ortaya çıktığı Neolitik ağ izlemiŐtir. Yunanistan'daki başlıca Neolitik merkezler arasında Sesklo, Dimini ve Argissa'yı sayabiliriz. Bunların tarihleri İ.. 7. Bin yıla kadar*

gitmektedir. *Kyklad(Kiklad) adalarındaki en eski yerleşmeler ise İ.Ö. 6 bin yıl sonlarıyla 5. Bin yıla tarihlendirilmektedir.*” (Yıldırım, 2004, 167).

Hall ve Litt şöyle açıklamaktadırlar; *“Mikenler , sadece geç Bronz Döneminde Grek’in prehistorik kültürünü tam olarak kaplamaktadır.... Bir kültür olarak Bronze Çağında Ege(Aegean) kelimesi kullanılabilir. Benim ve diğerlerinin de kullanmakta olduğu gibi. Tüm Ege ve kıtasal Yunanistan’a hakim bir kültür olarak Heladik Mikenler (Helladic Mycenaean), Kiklad (Cyclades) ve Minos (Minoan) bu kültürün başlıca ayrımlarıdır . “(H.R. HALL, M.A., D. LITT., F.B.A., 1914;1)*

3.3.2. GREKLERDE TİCARET, ENDÜSTRİ

Yunanistan coğrafik olarak bakıldığında dağlık bir bölgedir. Bu yüzden bu bölgede tarih boyunca yaşayan insanlar hep kıyılara ve ovalara yerleşmişlerdir. Bu nedenle denizcilik, Yunan tarihinde kaçınılmaz bir geçim kaynağı, ve insanların hayatlarında hayatlarında çok önemli bir faaliyet alanı olmuştur.

Antik Grek dünyasında ticaret çok önemli bir yer tutmaktaydı. Klasik dönemde iş ayrımı ve sınıflaması çok önem arz ediyordu. Ticaretin ne kadar önemli olduğu ve detaylandırıldığını o dönemde kullanılan bazı kelimelerden de çıkarabiliriz.

Reed, kitabında şöyle bahseder *“... emperos olarak isimlendirilen kişi için şu tanımlı çıkarabiliriz; Başkasının gemisi ile kendisinin taşıdığı ticari malların/şeyaların toptancılığını yapan kişi. Bu, şu anlama da geliyordu. Kendisi sahip ama imalatçısı, üreticisi değil.”*

“Para ekonomisinin başlangıcı ve kölelik, 7. yüzyıl ticaret ve sanayi hayatının başlıca belirtileri olarak kabul olunabilir. Bu yüzden, gelişen ekonomik hayat aristokratlarla köylüler arasında tüccar, sanayici ve bunların yordakçısı olarak gemici, amele ve küçük zanaatçılardan müteşekkil bir orta sınıfın meydana gelmesine yol açmıştır.” (Mansel, 1947:173)

Mansel yine kitabında aristokratların ekonomi hayatına karışmaları üzerine sınıf mücadelelerinin başladığını ve köylülerin birleşerek Roma’da olduğu gibi hak isteme mücadelelerine girdiğini anlatır. Alt tabakalara ‘demos’ deniliyordu. Daha sonra tüm bu düzenlemeler için kanunlar çıkarılmıştır ve bunun son merhalesi Gortin kanunu olmuştur. Yine Mansel’in anlatımlarına göre kanunların yazı ile tesbiti yeni bir şey değildir ve daha önce doğu kavimlerinde bu görülmüştür. Sümerler en erken kanun çıkaranlardır ve Babil kralı Hammurabi bunları toplamış ve zamana göre değiştirmiş, 300 maddelik meşhur Hamurabi kanunlarını oluşturmuştur. Bu kanunlar, yüksekliği iki metreyi aşan hafif premidal bir istel üzerine yazılmıştır. Yunanlılar da bunun için taş isteller veya tahta levhalar kullanmışlardır.

Mansel şöyle açıklar “*Bu kanunlar ekonomik hayatın ilerlemesi üzerine ortaya çıkan kurullar ve köleler hukukuyla da meşgul olmakta , ödünç para klanlar ve taahhüde girişenlere dair bazen birbirinden farklı hükümler ihtiva etmektedirler.*”(Mansel, 1947:175).

3.3.3 GREKLERDE KÜLTÜR VE SOSYAL YAŞAM

Antik Çağ'da Yunan uygarlığı, özellikle M.Ö. 7.ve 6. yüzyıllarda ileri ve yaratıcı bir durumdadır. Sosyal, siyasal ve ekonomik hayattaki gelişmeler kültür hayatına da yansımıştır ve fikir, edebiyat ve sanatta da ilerleme vardır. Yunan toprakları bilimin ve felsefenin ana yurdu haline gelmiştir. Polis adı verilen şehir devletleri kurulmuştur. Başında kral ve etrafında soylular vardır.

Grek olmak aslında kültürel bir kavramdır, yani kendini Grek kültürüne ait hisseden toplumlar kendilerini Grek olarak kabul etmişlerdir. Mesela Erskine'nin de belirttiğine göre 5. y.y sonlarında, Letonya'da Fransızlar tarafından yapılan kazılar göstermiştir ki yerli ana tanrı Leto olarak belirlenmiş ve Apollo'nun annesi olarak bilinmektedir. Bu ise Likya'nın Grek mitolojisinden çok fazla kültürel element aldıklarını göstermektedir. Dördüncü yüzyıl sonlarına doğru Grek, Likya dilinden çok şeyi kendine mal etmiştir. (Erskine, 2005; 126)

Bronz Çağı denizaşırı seyahatlerin başladığı, deniz savaşlarının yapıldığı ve taş yontuculuktan maden işlemeye geçildiği bir dönemdir. Bu dönemde Greklerin çok iyi ve güçlü savaşçılar olduklarını tahmin ediyoruz. Bu konuda Hall şöyle söyler, "*Müthiş savaşçılar mıydı, değil miydi bilmiyoruz ama öyle oldukları kanıtlarıyla düşünülüyor, fakat kesin olan bir şey, onların çok büyük mimarlar ve sanatçılar olmalarıydı ve*

yaptıkları, antik dünyanın kesinlikle en sanatsal, en estetik medeniyetiydi.” (H.R. HALL, M.A., D. LITT., F.B.A., 1914;7).

3.3.4 ROMA’NIN KURULUŞU

Akdeniz medeniyetlerini incelerken Grek ve Roma üzerinde özellikle ve ayrıntılı durmak gerekir. Grek ve Roma yaşamının merkezini Akdeniz oluşturmuştur. Hatta Akdeniz tamamıyla hakimiyeti Roma’ya teslim etmiş ve Roma’nın iç denizi olmayı uzun bir süre kabul etmiştir.

Özellikle Roma İmparatorluğu, dünya tarihinde çok dikkat çekicidir. Braudel şöyle der. “*Roma, birkaç külübenin meydana getirdiği bir köyden, kendini evrensel kabul eden bir imparatorluğa yükselişin tek örneğini oluşturur.*”(Braudel, 1977: 34).

“İlk İtalyan göçebe çobanlar ve çiftçiler kısa boylu idiler ve düz uzun kafalıydılar, yarımadanın güney doğu bölgesine Adriyatik’i aşarak, Balkanlardan gelmişlerdi. Ondan sonra M.Ö. üçüncü binyıl başlarında yerleşimler kümeler halinde göller kenarlarında ve bataklık Po civarlarında inşa edilmişti. Daha sonra bu yeni gelenler, Brenner’dan gelen yuvarlak kafalı göçmenler de dahil, M.Ö. 1600 den sonra burada seramikçiliği geliştirdiler ve keresteden etrafi hendekle kazılmış platform evler inşa ettiler.” (Grant, 1988: 232).

Grant, ilk Roma’nın kuruluş hikayesini şöyle anlatır; Balkanlardan Adriyatik’i aşarak buraya gelen göçmenler Etruria’da maden üretimi ve bronz işinde çalışmaya başladılar. Muhtemelen M:Ö. 1200’lerde bu değişik kültürlerden oluşan karma topluluk,

demiri biliyorlardı ve madeni işleyebiliyorlardı. Demir uçlu silahlar yaptılar ve etraftaki köylere doğru genişlemeye başladılar. Po vadisini işgal ettiler. Burada güneyde Etrüksler vardı ve Latium'u ele geçirdiler, orta Avrupa kökenli geleneklerini burada yaymaya başladılar. Bu dönemde doğu bölgesinde aktif olan deniz akıncılarıyla da kaynaşarak göreneklerini geliştirdiler. Daha sonra Grekler ve doğu etkileri ile birleşerek Etrükslerin kültürünü oluşturdular. Bu güçlü türeme, bazı yönlerden orijinal bir medeniyetti. Güney Tuscanı bölgesine ve kuzey Lazio'ya, Arno'dan Tiber'e 200 millik bir bölgeyi kaplayarak ülke içini Apenlere kadar genişlettiler. Bu Etruria bölgesinin halkı kendilerine Rasenne diyorlardı ve bu yeni gelenlerle antik kültürü oluşturdular. Aslında önemli olan onların nereden geldikleri değildi. Önemli olan onların Akdeniz medeniyetinin göze çarpan sakinleri olmalarıydı. Heredotos, Onların ilk kökenlerinin Likya'dan(Lydia) olmasının muhtemeldir olduğunu belirtmiştir ve Heredotos tarafından tanımlanan küçük Asya(Asian Minor) Etrükslerin ilk anavatanıdır.(Grant , 1988 : 233)

Roma'nın kuruluşu hakkında Livius şöyle der; *“Bir isyan sırasında Paphlagonia'dan sürülen ve kendisine bir yurt ve önder arayan Antenor, Aeneas'ın grubuyla birlikte, kralları Pylaemenes'i Troia'da kaybetmeleri nedeniyle, Adriyatik Denizi'nin en içteki koyuna gelmişti. Orada deniz ve Alp Dağları arasında ikamet eden Euganeuslar'ı sürerek Enetuslar ve Troialılar bu topraklara sahip oldular.”* (LIVIUS, 1992; 23-24)

Demircioğlu, Etrüksler konusunda şöyle söyler; *“Gerçekten İtalya'ya şehir kültürünü sokarak burada ilk defa büyük siyasi bir kuvvet meydana getiren Etrüksler olmuştur.”* (Demircioğlu, 2011;14)

“Aslında Roma ırkı çok karışıktı ve en önemli parçası Latince idi. Köken olarak Alba'dan geliyordu... bu ırk iki ırktan birleşmişti , birisi yerli ırk ki bunlar gerçek latinlerdi ve diğeri ise Truvalılardır.” (Denis ve Coulanges, 2001; 353)

Yine aynı yazarların açıklamalarına göre; *“ Roma'da bütün ırklar birleşmişti ve karışmıştı, Latinler, Truvalılar, ve Grekler vardı. Daha sonra Karaardıçlar (Sabines), Etruryalılar (Etruscans) vardı.”* (Denis ve Coulanges, 2001; 353)

Pek çok tarihi kaynakta genel olarak Roma medeniyeti şöyle anlatılır. İtalya yarımadasında bu uygarlığa adını veren Roma şehri MÖ 753 yılında Romulus

tarafından kurulmuştur. MÖ 510 yılına kadar krallıklarla yönetilmiştir. Krallık döneminde ihtiyarlar meclisi, kralı önerirlerdi ve curia (kuria) adı verilen halk meclisi tarafından seçilirlerdi. Bu dönemden sonra Roma cumhuriyetle yönetilmiştir. Bu dönemde yönetme yetkisi halk tarafından seçilen senatörler ve onların kendi aralarından seçtiği konsüllerdi. MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru Julius Ceaser kendini imparator ilan edip cumhuriyet rejimine son vermiştir. Roma, Ceaser döneminde kısa sürede dünyanın önünde eğildiği bir imparatorluk haline gelmiştir. Roma bundan sonra yıkılana kadar hep imparatorlar tarafından yönetilmiştir. Roma 395 yılında Doğu Roma ve Batı Roma olarak bölünmüş ve bir daha da birleşmemiştir. Batı Roma katoliklerin, Doğu Roma (**Bizans**) ortodoksların merkezi olmuştur. Batı Roma 476'da sona ererken, Doğu Roma 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından yıkılmıştır.

3.3.5. ROMA'DA TİCARET, ENDÜSTRİ

Grant M. ve Kitzinger R, Roma'daki ekonomik ve sosyal hayatı şöyle anlatırlar; Romalıların çoğu kendi yiyeceklerini üretmek için çalışan fakir köylülerdi. Bu Roma ekonomisinin tek önemli gerçeğidir. Yiyecek, hem miktar hem de değer olarak (nicelik ve nitelik olarak) üretim, tüketim ve ticarete tek, en önemli madde idi. Tarım, Roma İmparatorluğunun en önemli endüstrisi idi. Özetle tarım, işgücü, endüstri ve ticarete her dönem Roma dünyasına ağırlığını koymuştur.

Mamafih, Prof. Dr. Halil Demircioğlu, kitabı *Roma Tarihi*'inde şöyle anlatmaktadır; *“İtalya'nın batı ve güney kısımlarındaki sahiller farklıdır. Burada sahiller girintili çıkıntılıdır ve limanlar çoktur, önünde adalar vardır. ‘ Bu sahil, halka her ne kadar büyük bir deniz politikası zorlamamışsa da, yine insanları denizciliğe ve gemiciliğe götürmüştür. Memeleketin başlıca siyasi ve kültürel merkezleri de burada kurulmuştur. Yani denebilir ki İtalya, denizden kendisini yalnız battıya açmış bir vaziyettedir.”* (Demircioğlu, 2011; 4)

Fakir çiftçiler yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaçlarından fazla yiyecek yetiştirmek zorundaydılar. Yetiştirdikleri yiyeceklerin bir miktarını kendileri tüketirken, kalan miktarı da yerel pazarlarda başka eşyalarla ya değiş-tokuş yapıyor veya hizmet alımı için kullanıyorlardı. Böylece, köylülerin, yiyecek alabilmek için değiş-tokuşta

kullanabilecekleri eşyaları üretmelerine sebep oluyorlar ve bir pazar oluştuyorlardı. Söz gelimi demir uçlu aletler ve çanak çömlek satın alırken dini işlerini, yazılı anlaşmalarını ve adalet (hukuki) işlerini takasla sağlıyorlardı.

Fakir köylülerin gelirlerinin çoğu devlete vergi olarak gidiyor, ya da toprak sahiplerine kira bedeli olarak ödeniyordu. Yani bu tarımdan elde edilen gelir, üreticiden tüketiciye ulaşana kadar Roma ekonomisini ve Roma devletini ayakta tutan üç kanaldan geçiyordu; vergi, ticaret ve kira. Elbette, Roma ekonomisinin sıkıntıları vardı ve bu, nüfusun çok fazla olmasından, üretimin insan gücüne dayanmasından, madenciliğin ilkel şartlarda zor yapılmasından ve kara ulaşımının zorluklarından kaynaklanıyordu. Çanak çömlek gibi basit ve ucuz eşyaların üretimi yapılabilirken, tekstil gibi zor ve pahalı eşyaların da üretimi yapılabiliyordu.

Roma'da ticareti anlamak için gemi yapımı, tüccarlar ve finansörlerin incelenmesi gerekir. Tabii ki istilacı İtalyanların Roma İmparatorluğu'na yeni topraklar katmasında ticari amaçlar vardı, çünkü alınan vergiler Roma İmparatorluğu'nun can damarı idi. (*Grant ve Kitzinger , Vol II , 1988*).

Antik Çağ'da kent devletleri vardır , hem Hellen hem de Roma'da görülmüştür. “*Antik Kent'in kökeni siyasal ve yönetseldir. En temel özelliği ise etrafındaki kırsal kesim için siyasal, dinsel ve kültürel bir merkez (dar anlamda 'kent') oluşturması idi.*” (*Rich, 1999: 1*).

John Rich, kitabı ‘Antik Dünyada Kırsal ve Kent’te şöyle söyler; “*Kent karakteristik olarak seçkinlerin oturduğu bir yerdi, onların politik, sosyal ve kültürel hayatının merkeziydi.*” (*Rich , 2000: 247*).

Rich, kitabında Antik Çağ kentlerindeki hayatı Cicero'dan alıntı yaparak şöyle aktarır. “*Tüm zanaatkarlar adi işlerle uğraşıyorlardı çünkü hiçbir atölye özgür bir kişiye uygun kaliteye sahip olamazdı. En değersizleri, duyuşal zevklere hizmet eden işlerdi.*”

Terence'in söylediği gibi ‘*balık satıcıları, kasaplar, aşçılar, tavukçulukla uğraşanlar ve balıkçılar; eğer isterseniz tüm bunlara, parfümeri ile uğraşanları, dansçıları ve pandomim sanatçıları da ekleyebilirsiniz.* (*Rich, 2000. 248*).

3.3.6. ROMA'DA KÜLTÜR VE SOSYAL YAŞAM

Roma'nın edebiyat ve sanat alanında dünya toplumuna ne kazandırdığı ve ortaya neler koyduğu daha az düşünülen ve tartışılan bir konudur. Çünkü Roma'nın bıraktığı hukuk mirası ve siyasi düşünce alanına kazandırdıkları çok açık seçik ortadadır. Önceleri yoksul bir hayat süren ve daha sonra Roma sitesi olacak olan yerde yaşayan sakinler hakkında aslında çok şey bilmiyoruz. Siyasi örgütlenmeleri krallık döneminde başlayıp, cumhuriyet döneminde biçimlenmiştir. Site devleti yaşam biçimi sadece Roma'ya mal edilemez.

“Yakınoğuda 3. binyılda kentler vardı ve 5. Yüzyıl Yunanistanı'nda site (polis) düzeni oldukça yaygındı”. (Braudel, 1977: 35).

Cumhuriyet yönetimi çok eşitlikçi bir yönetim biçimi olmasa da Roma'da yurttaşların özgürlüğünü korumaktadır. Roma'da sınıflar vardı ve bu sınıflar servet, yaş veya köken hatta oturduğunuz konuta göre ayrılıyordu. Bunlara centuria, ya da tribunus 'lar deniliyordu. Oylama yapılıyordu ama halk oylamaları birtakım ayak oyunları ile etkisiz hale getiriliyordu. İmparatorun yetkileri çok fazlaydı;

“Hem asker, hem de yönetici olan imparator aynı zamanda yargıç ve en üstün yasakoyucudur. Siyaset burada, Romalılar’ın yetkinleştiği alanla, hukuk alanıyla birleşmektedir.” (Braudel, 1977: 39).

Yine Braudel’in ifadesine göre iktidar halktan önce gelmektedir; *“Belli başlı hizmetleri yerine getiren kurumlar, ordu ve maliye, imparatorluk arazilerinin yönetimi ve adalet mekanizmasıyla ilgili kurumlardı. Ama ne bir toplumsal eğitim hizmetinden (sonraları devlet memurları yetiştirmek için kurulan birkaç hukuk okulu dikkate alınmazsa), ne de toplumsal bir yardım kurumundan söz edilebilir(Roma’ya daha sonra da Konstantinopolis’e sağlanan, bu kentlerde yaşayan pleblere düşük fiyatla verilen ya da parasız dağıtılan erzak ile bazı imparatorların seyrek olarak imparatorluktaki en yoksul insanların yararına gerçekleştirdikleri bazı girişimleri saymazsak). İktidarın etkinliği, tebanın iyi durumda olmasından daha önce gelmektedir.”* (Braudel, 1977 : 39).

Romalılar *On İki Levha Yasalarına (M.Ö. 5. Yüzyıl) hep uydular.* Roma’nın büyümesi ve güç kazanması Akdeniz Havzası’nın ele geçirilmesi ile mümkün olmuştur. Ele geçirilen ülkelerle yapılan ticari faaliyetler ve kültürel etkileşimler bu toplumu etkilemiştir. Bölgesel, kırsal ekonomi daha sonra tarım ekonomisine ve ticaret ekonomisine dönüşmüştür. Büyük köle gruplarının zengin insanlar adına işlettikleri araziler imparatorluğun her yanına yayılmıştır. Tüm bu gelişmeler , Yunan düşünce sisteminin ve eski değerlerin değişmesine yol açmıştır. Aile ve yaşam biçimine baktığımızda tüm Akdeniz Havzası geleneksel yaşam biçimlerinde olduğu gibi Roma’da da aile vazgeçilmez bir varolma biçimidir ve aile ilişkileri onu ne olarak niteliyorsa kişi odur; baba, evlat, eş ana. Ataerkil yapı, Akdeniz kültürlerinin hepsinde görülür.

“Ataerkil ailenin özelliklerini Yunan ve Roma ailesinde de bulabiliriz. Arkaik dönemde baba, evlatlarından yaşamının sonuna kadar yararlanıyordu. Onları bir başkasının buyruğuna verebilir ya da kendi işinde istediği gibi kullanabilirken, çocuklar ağızlarını açıp bir tek söz söylemezlerdi.” (Braudel, 1977: 77).

Roma denilince tabii ki takvimden de bahsetmeden geçmemek gerekir, *Ceaser’s calender / Sezar takvimi*, Gregoryan takvimi olarak da anılır. Aslında takvim de bir aşama ve süreç geçirmiştir, burada konumuzla ilgili olmadığı için detaylarına inmeyeceğiz. Bu konuda Volk, *‘Ceaser’s Calendar : Ancient Time and the Beginnings*

of History, (Denniz Feeney)'nin kitap incelemesinde şöyle bahseder; “Sezar’ın takvimi, bütün bilimsel gerçekliği ile kendi başına bir reformdur, aynı zamanda siyasal bir harekettir ve diktatörün gücünü göstermektedir...” (Volk,2008:205).

Roma İmparatorluğu bugünkü dünyamıza üç önemli şeyi getirmiştir. Bunlar bugün kullandığımız Latin alfabesi ki buna son şeklini veren Romalılardır. İkincisi hukuktur, 12 levha yasaları ile başlayan kanunlar bugünkü hukukun temelleri idi. Üçüncü olarak miladi takvimden bahsetmeliyiz. Bugün kullandığımız miladi takvimi de Romalılar icat etmişti.

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ’DA AKDENİZ’DE DENİZ HAYATI

Su kadar hiçbir şey, insanın tarihinde önemli olmamıştır. Su hayat demektir ve önemi tüm insanlık tarihinde , hem dün hem bugün hem de yarın için korunmaktadır. Bunun için insanlığın, medeniyetlerin izlerini su kenarlarında bulabiliriz. Bir raslantı, bir tercih değildir tüm gelmiş geçmiş medeniyetlerin suyun yanında, yani denizlerin kenarlarında, göllerin kenarlarında ve akarsu kenarlarında kurulması. Bugün de baktığımızda dünya coğrafyasına, kenarlarına şehirler, kasabalar, kurulmamış bir akarsu bulabilir miyiz ?

Coğrafya, toplumların tüm beşeri faaliyetlerinde çok önemli olmuştur. Denizin gücü ise tartışılmaz elbette. Antik Çağ’da deniz hayatı nasıldı ve medeniyetlerin tarihinde nasıl bir rol oynadı sorusuna cevap vermeden önce deniz gücü konusunda tarihçiler ve yazarlar neler söylemişler bir bakalım.

Augustus çağında yaşamış olan ünlü coğrafyacı Strabon; “*Bir anlamda biz iki yaşayışlı sayılırız ve karaya, denize olduğumuzdan daha fazla ait değiliz*” der.(Starr; 2000:2).

Yine tarihçi Heredotos ve Thukydides de tarihi anlatırken hep denizi kullanmışlardır ve deniz adeta bir arka plan gibidir.

Braudel’in, Fransızca’dan çevirisi yapılan kitabı ‘*The Mediterreanean in the Ancient World*’ de attığı şu başlık bile çok şey anlatır. ‘*The Mediterranean at the heart of the Ancient World*’(Eski Dünyanın Tam kalbindeki Akdeniz). (Braudel,1998:25) Bu bölüme şöyle başlar’*Immense though the Mediterreanean was if measured by the travelling speeds of the past, it has never been confined inside its own history. (Akdeniz, eskinin seyahat ölçğine göre uçsuz bucaksız olsa da , asla kendi tarihinin içinde kapalı kalmamıştır. (Braudel,1998 : 25).*

Bradford, *Akdeniz (Bir denizin portresi)* isimli kitabında şöyle söyler; *Doğu ile Batı, Arap ile Latin dünyası arasında bir evliliğin kanıtı vardır. Akdeniz, iki dünyanın buluştuğu denizdir.*’ (Bradford,1971:16) .

Berk ve Aslan, Alfred T. Mahan’ın “Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi” isimli eserinin incelemesinde şöyle belirtmektedirler; “*Deniz gücünün önemi, Themistokles’i doğrular derecede Pers istilalarındadır. Bir diğer Antik dönem Yunanlı yazar Thukydides’e göre ise, demokrasi ve deniz gücü arasında içten bir bağ vardır. Bu bağ sayesinde, Atina’nın fakir ve sıradan insanları, deniz gücü vasıtasıyla elde ettikleri gelirlerin etkisiyle doğuştan zengin olanlardan daha iyi bir hayata sahip olacaklardı. Yunan devlet adamı Alkibiades’e göre ise Atina, sadece deniz gücüne dayanarak imparatorluğa kavuşmuştu.*”(Berk ve Arslan, 2009 :15-27).

Yalnız şunu da unutmamak gerekir, Antik Çağ’da hayat, tarıma da çok bağlı olarak şekillenmiştir. Chester G. Starr kitabında şöyle der “*Antik Çağ’ın siyasal, sosyal ve ekonomik yapısının temel öğeleri dikkatlice ele alındığında, deniz gücünün yerini belirlemek için daha ihtiyatlı bir değerlendirme yapmamız gerekir. Aklımızda bulundurmamız gereken nokta, Antik Çağ’da hayatın her zaman, her yerde köklerini tarıma bağlamış olmasıdır.*” (Starr, 2000:2).

Starr, Antik Çağ'da siyasal gücün tarımsal temellere dayandığını savunmaktadır ve bu iddiasını şöyle örneklemektedir: “Roma elçisi Censorinus, İ.Ö. 149'da Kartacalılara tavsiyede bulunurken, Kartaca'nın kıyıdaki limanlarını terkederek on mil kadar içeri çekilmelerini istiyor ve bu konunun ne kadar sağlam olduğuna işaret ediyordu.”⁴ Starr, 2000:2).

“İskenderiye ve başka büyük şehirlerdeki yerel yöneticiler , Kartaca da dahil, 'zenginliklerini üretim ve ticarete aktif katılımlarından ziyade, arazi sahipliğinden sağlamayı tercih ediyorlardı.”(Matthews , 1984: 170).

Star'ın bir başka savı ise şöyledir. “Deniz gücünün kullanılması, onu besleyecek kaynaklara sahip siyasi kurumların oluşmasına bağlıdır.” Yani Star der ki “Gemiler pahalıdır ve mürettebat çalıştırmak için de para gereklidir. Bu nedenle M.Ö. 500'e kadar denizi kontrol altına almak bir hayal olmuştur, çünkü o zamana kadar Akdeniz de siyasi kurumlar tam olarak şekillenmemiştir. Deniz hakimiyeti için , ihtiyaçların ve askerlerin nakli için deniz yollarını kontrol altına almak için siyasi ve ekonomik sistemler gerekmektedir. Fakat Starr'a göre Antik Çağ'da savaş gemileri devriye görevi için yetersizdi. 'Antik Çağ tarihinin seyrinde deniz gücünü önemli bir öge olarak görmek yerine, bazı durumlarda kritik bir koz haline gelebilen fakat sürekliliği olmayan bir faktör gibi algılamamız gerekir.” (Starr, 2000:2).

Starr şöyle söyler, ‘Antik Çağ tarihinde iki devlet konumlarını büyük ölçüde deniz üzerine temellendirmişti. Kartaca Batı Akdeniz'e yüzyıllarca hakim olmuş ve dikkate değer siyasi ve ekonomik etkiler yaratmıştır; fakat Kartaca'nın kültürel alanda Roma gibi bir lider olup olmadığı tartışılabilir ve gerçekte Hellen uygarlığından oldukça etkilenmiştir. Diğer devlet, yani Atina, uzun süre deniz egemenliği için bir model olarak alınmıştır. (Starr, 2000:79).

Michael Grant ‘The Ancient Mediterranean ‘ isimli kitabında Antik Çağ Akdeniz’ini coğrafik olarak anlatır ve tüm coğrafik özellikleriyle insan hayatı için ne kadar uygun bir iç deniz olduğunu ortaya koyar. Grant'ın belirttiğine göre Akdeniz, bütün denizlerin en sıcakıdır ve insan için bu büyük bir cazibedir. Sadece deniz değil denizi sarmalayan topraklardaki bereket, çeşitlilik ve iklim de buranın cazibesini arttırmıştır. Cebelitarık'tan Beyrut'a kadar Akdeniz aynıydı. Yağışsız sıcak yazlarla, ılık nemli

⁴ (Appian,Roman History 8.87)

kışlar arasında insanlar keyif sürüyordu. Akdeniz iklimi etrafındaki topraklarda hem yaz hem kış tarıma elverişli bereketli topraklar yapıyordu. (Grant, 1988).

Yine Grant'ın kitabında anlattığına göre ilk insanın Afrika'da yaşadığı tahmin edilse de ilk insana ait buluntular (*Homo-erectus* – 2000000 yıl önce) Hindistan'dadır. Doğu Akdeniz kıyılarında da çok erken dönemlere ait insan kalıntılarına rastlanmıştır. Daha o dönemlerde bazı dini inançları gereği insanları gömüyorlardı. Bugünkü İsrail sınırları içinde yer alan Carmel Dağının eteklerinde bir mağaranın önünde bulunan bir mezarlıkta 10 insana ait olduğu sanılan insan iskeletlerine rastlanmıştır. Bu bölgelerde yaşayan ilk insanlar sadece diğer insanlardan değil, bölgede yaşayan büyük cüsseli hayvanlardan da kendilerini korumak zorundaydılar. Carmel'in ilk yerlileri, (*Neanderthal man*) olarak da isimlendirilen *Homo sapiens* göbeğine ait bir türdü. Bunların kalıntıları Roma kapıları ve diğer Akdeniz bölgelerinde bulunmuştur. Hominidler fiziksel olarak bizim gibi güzeldiler ve akıllı idiler. Avcılığın ileri metedolarını inşa ettiler ve silah yaptılar, bunu avcılıkta kullandılar. Taş işçiliğinde göze batan teknikler geliştirdiler. Metal uçlu aletler ve sivri uçlu aletler yaptılar, eski metodları bir kenara bıraktılar. Barınma durumlarına gelince açık sitelere insanların yerleştiğini ve yarısı toprağa gömülü evlere yerleştiklerini ve bu evlerin kenarlarının ağaç dalları veya çalı çırpı ile çatısının ise çimle kaplandığını anlatır. Kuzeybatı Yunanistan'da Kastritsa'daki bir mağara ağzı, Akdeniz kara havzasında bilinen en eski insan yapımı yerleşimi temsil eder.(M.Ö. 15.000). (Grant,1988).

Braudel Akdeniz havzasındaki ticareti, hareketliliği şöyle anlatır, "*İnsanları kendine çeken ama aynı zamanda kendi kültürünü onlara özümleyen bir odak. Öte yandan, insanların, hayvanların, bitkilerin, malların ve tekniklerin, dinlerin ve simgelerin dolaşımı için ayrıcalıklı bir alan. Bu dolaşım kimi zaman o kadar hızlı olur ki, bir yenilik karşısında, onun çıktığı yerde mi gerçekleştirildiği, yoksa dışarıdan mı getirildiğini anlamakta güçlük çekeriz: Tarihçiler ve tarih öncesi uzmanları bu etkilerin izini sürerken sık sık yollarını şaşırırlar.*" (Braudel, 1977: 107-108.)

Braudel Akdenizi şöyle anlatır; "*Bugünkü teknoloji ile Akdeniz adeta bir göl halini almıştır, çünkü bugün Akdeniz'i bir ucundan diğer ucuna bir saatde katedebilirsiniz. Braudel ona Antik Çağ insanının gözüyle bakmak gerektiğini ve eskiden Akdeniz'in insanların gözündeki uçsuz bucaksız görünen bir deniz olduğunu söyler. O dönem Akdeniz'inin boyutları bugünün bizim kafamızda uyandırdığı boyutların yüz katı, bin*

katıdır. Eskiden Akdeniz tek başına bir evren bir gezegen gibi algılanırdı.” (Braudel, 2007; 34-35).

Coğrafya, toplumların tüm beşeri faaliyetlerinde çok önemli olmuştur. Deniz de toplumların sadece yaşam biçimlerinde değil tüm varoluş mücadelelerinde önemli olmuş bir etkidir. ‘*Deniz Gücünün Tarihe Etkisi*’ isimli kitabı ile büyük ses getiren Alfred Mahan şöyle söyler; “ *Deniz gücü tarihi, insanların denizde veya deniz vasıtasıyla büyümesi hususlarını kapsamakla birlikte, büyük çapta bir askeri tarihtir.*” (Mahan, 2011: 31).

Akdeniz Havzası dünya üzerinde gelmiş geçmiş pek çok medeniyetin dokunduğu bir yerdir ve hep Akdeniz’e sahip olmak istemişlerdir, çünkü sanki dünyanın merkezinde bulunan bu bölge doğu ile batıyı kuzey ile güneyi birbirine bağlamaktadır.

Bradford, şu anlatımında pek çok şeyi ortaya koymaktadır; “*Bu havzaya sınırı olan hiçbir krallık, denizi kontrol etmediği sürece güvende değildir. Sırasıyla Mikenler, Fenikeliler, Yunanlılar, Kartacalılar ve Romalılar, sadece donanma üstünlüğünün ülkelerini ve ticaretlerini güvenceye alabileceğini anlamışlardı.*” (Bradford, 1971: 228).

Tabii bu arada çok tartışmalı olan ve Türk tarihçi ve araştırmacılar tarafından dile getirilen Türklerin anayurdu ve Türk dilinin yaşı meselesi aslında tüm bu anlatımlarla da dolaylı ilgilidir. Böyle bir tartışmanın içine girip dahil olma niyetinde değilim, sadece Fettah’ın kitabında belirttiği bir görüşünü alıntıyla son noktayı koymak istiyorum.

“Elbette Mısır medeniyetini reddeden bir görüş, onun temelinde dahi proto-Türklerin bulunduğu, dolayısıyla Türk kültürünün batı medeniyetinin temel taşı olduğu görüşüne gülecektir. Hatta Helen medeniyetinin Eski Mısır ve Sami medeniyetinin çocuğu olduğu görüşünü savunan Herodot bile bu uğurda hiç çekinmeden karalanmıştı. ‘Herodotos’ diyordu Armand Brard, bize her şeyin Fenike’den ve Mısır’dan geldiğini beyhude yere anlatıp duruyor. Biz sevgili yaşlı Herodotod hakkında ne düşüneceğimizi bilmiyoruz ama yine de onların (Yunanların) kurumlarının, göreneklerinin, dinlerinin, törenlerinin, fikirlerinin, edebiyatlarının ve bütün ilkel uygarlıklarının şarktan alınmış olduğu gibi saygısızca bir varsayım karşısında biraz da şok olarak irkiliyoruz. Bu haşlamadan nasibini alan sadece Herodot değildir. George Thomson ve Martin Bernal da karalananlar arasındaydı. (Fattah,2004:23-24).

4.1 ANTİK ÇAĞ'DA AKDENİZ DENİZ TİCARETİ

Akdeniz'de ticaret, gemilerin gelişimi ile tarihlenir. İlk deniz ticareti yapanların başında Giritlilerin geldiği kaynaklarda yazılmaktadır. Yalnız, uzak diyarlara doğru yapılan deniz seyahatlerinin sebebi ve ilk yolculukların doğudan batıya doğru niçin yapıldığı bugün bile tartışmalı bir konudur.

Star bu durumu şöyle dile getirmektedir; “...özellikle antik Çağ ekonomik hayatının erken dönemleriyle ilgili önemli bir tartışmadan bahsetmemiz gerekiyor. Antropolog Marcel Mauss'un 'Le Don' eserinden sonra gelişen ve yaygın bir şekilde kabul gören görüşe göre, bu noktada kar için yapılan bilinçli bir ticaretten ziyade, soylular arasındaki hediye değişiminden söz edilmelidir. Tarih öncesi denizciliği için bu savın geçerliliği kabul edilebilir, ancak 1. binyıla ait kanıtların da ortaya koyduğu üzere, bu sınırlayıcı bir görüşür.” (Starr, 2000:15).

Antik Çağ Akdeniz’inde deniz ticaretini Braudel’in anlatımında öğreniyoruz.

Braudel şöyle anlatıyor; “Tüm denizci halklar gibi, Giritliler de çoğunlukla başkalarının hesabına nakliyecilik yapmış, kendi imal etmedikleri malları yabancı limanlara teslim etmişlerdir.”(Braudel, 2006;157).

Star da benzer şeyler anlatmaktadır:

“Antik dünyada deniz ticareti ‘güç ve refahın esası’ olarak görülüyordu; sadece soylulara lüks mallar taşıyan bir araçtı: fildişi, maymun, tavus kuşu, sandal ağacı, sedir ağacı, ve beyaz şarap gibi mallar bunlardan bazılarıydı. Deniz, siyasi ve askeri politikalarda büyük bir endişe konusu değildi. Bazı konularda bir yargıya varılmadan önce bazı konuların ayrı tutulmasında yarar vardır. Kalay, bakır, demir gibi az rastlanan metaller ile değerli taşlar her yerde bulunuyordu. Yün ve kereste, yerel üreticiler için hammadde olarak ithal edilmek zorundaydı. Atina’da M.Ö. 5. Ve 4. yüzyıllarda, Roma’da ise M.Ö. 3. yüzyıldan Antik Çağ’ın sonuna kadar şehirlerde meydana gelen yoğunlaşmalar, denizaşırı tahıl ihtiyacını doğurmuştur.” (Starr,2000 :2-3)

“Çeşitli coğrafyalara ait malların havzalar arası hareketini Neolitik Çağ’a kadar (yaklaşık M.Ö. 3000) takip etmemiz mümkündür. Hatta Neolitik Çağ’dan önce yani Mezolitik Çağ’da Melos Adası’ndan gelen obsidyen Yunan ana karasında görülür. Söz konusu dönemde Melos’un yerleşmeye sahne olmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla adadaki obsidyen varlığının nasıl öğrenildiği ve hangi yolla çıkarıldığı konusunda ancak tahminde bulunabiliriz. Adadaki zengin obsidyen yataklarını belki de bölgelerinden uzağa savrulmuş balıkçılar keşfetmişti. Melos’un kuzeyindeki Kythnos Adası’nda yapılan kazılar İ.Ö. 8. ve 7.binyılda Peloponnesos kıyıları ve Adriyatik arasındaki bağlantıları gün ışığına çıkarmıştır.” (Starr, 2000: 5).

Antik Çağ’da toplumların birbirleriyle olan ilişkilerinde ticaretin yani eski yöntemde mal takasının çok önemli bir sebep olduğunu söyleyebiliriz. Bugüne değin yapılan arkeolojik kazılar ve ele geçirilen bulgular bu fikri desteklemiştir. Mısır’ın M.Ö. 4. binyılda Suriye ile yakın ilişkisinin sebebi Lübnan’ın sedir ağaçları olabilir. Yine bazı bölgelere ait malların çok uzak yerlerde ortaya çıkması da bu malların taşındığı ve ticaretinin yapıldığı fikrini desteklemektedir.

M.Ö. altıncı yüzyılda özellikle 550-500 yıllarında Atina'ya ait çanak çömlek bütün Akdeniz Havzası'na taşınıyordu. Antik dünyada geniş çeşitlilikte insan arasında bu ticaret malı çok popülerdi. (Wells, 1981:55).

Wells kitabında şöyle söyler, “*Greek amphorae found in central Europa were almost certainly brought from the Mediterranean world for their contents.*’ (Orta Avrupa’da bulunan Grek amforaları , içindekiler yüzünden , kesinlikle Akdeniz dünyasından getirilmişlerdi.) (Wells, 1981: 56).

Wells, yine kitabında bu konuda şöyle açıklamalarda bulunuyor, Grek dünyasında bu amforalar çeşitli likitleri ve katı yiyecekleri , özellikle şarap, zeytinyağı ve hububat taşıyorlardı. (Kimmig, 1971, 42-43). Seramik amporalar deniz ulaşımı için çok uygundular, çünkü yapımları kolay, paketlemeleri kolay ve tekrar kullanılmaları mümkündü. Ayrıca Wells, Atina çanak çömleklerinin hem yerel kullanım hem de ihraç için çok fazla miktarda üretildiğini söyler. (Wells, 1981, 56).

Wells yine kitabında merkezi Avrupa çömlekçilerinin , bu yapım tekniklerini direkt olarak Grek çömlekçilerinden öğrendiklerini anlatmaktadır. Wells sadece çömlek ve amporaların değil , kil ve çamurdan yapılan ve inşaatta kullanılan tuğla yapımının da Akdeniz dünyasından merkezi Avrupaya getirildiğini ve tekniğinin öğretildiğini anlatır. Yine yazar ulaşımın Ren nehri boyunca yapıldığını da söyler.

Starr da bu durumu şöyle anlatır; “*Kartaca halkı zenginliklerini, hinterlandın bugday tarlaları ve bağlarına borçluydu. Yunan yerleşimcileri her zaman tarımsal olanakları göz önünde bulunduruyordu; fakat Yunan çanak çömleğini yerli halk arasında yayan, kolonistlerden önce tüccarlardı. Çanak çömlek, profesyonel tüccarlar ile Yunan dış pazarları arasında bir aracıydı. Aynı zamanda, Yunanların barbar komşularına göre oldukça değişik bir ekonomik modeldi. Kolonistler, Yunan atölyelerinden çıkmış malları talep etmekteydiler.*” (Star, 2000:13).

Cuoma kitabı ‘*Technology and Culture in Greek and Roman Antiquity*’de , genel anlamda düşünüldüğünde antik zeka için şöyle bir tespitte bulunuyor. Normalde teknoloji ve ekonomi birbiriyle eşitlenir yani daha iyi teknoloji daha iyi ekonomi demektir, yalnız antik zekada bunu bloke eden bir durum vardır o da kölelerin varlığı ve çalışmanın hor görülmesi ve toprak mülkiyeti mirasından faydalanmaktan ziyade para kazanmak düşüncesinin önemli olmasıdır.

Aslında, ticari mallar ve yiyecekler nehirler vasıtasıyla taşınıyordu ve sonra üretimdeki artışla denizde ticaret rotaları oluşturulmaya başlandı. İlk gemi örnekleri uzun yolculuklar için uygun ve sağlam değildi. Fazla açıklara çıkmadan kıyı takip ediyorlardı. Denize uygun ilk güçlü tekne Mısır'da yapıldı. Mısırlılar ve Fenikeliler , Antik Çağ'daki ilk denizcilerdi. Tabii korsanlardan da bahsetmek gerekir, çünkü o dönemde denizcilerin korkulu rüyası olmuşlardır. Ama ilginç olan korsanlık yasasının çıkması ve korsancılığın bile bazı ilkelere dayandırılmasıdır.

Ticari mallara gelince, doğudan batıya , batıdan doğuya mallar geçirilmiştir. Akdeniz en önemli ticaret geçiştir. Pön ithalatının ana maddesi madenler ve kölelerdir, gıda maddesi olarak bakılırsa genel olarak Sardinya'dan tahıl, Sicilya'dan şarap, zeytinyağı, en göze çarpanlardır. Kartaca ve Fenike'dense batıya giden mor boyalı kumaşlar, mücevherler, parfüm, çanak çömlek, hatta silah sayılabilir.

“The cargo of the trading boats of the ancient times consisted of unrefined and treated minerals every kind of food stuff, ceramics, glass, metal objects and works of art. (Antik zamanda ticari teknelerin kargosu, rafine olmamış (ham) ve işlenmiş madenler, herçeşit yiyecek maddesi, seramik, cam, metal objeler ve sanat eserlerinden oluşuyordu.)” (Alpözen vd., 1995:10).

Antik Çağ Akdeniz ticaretine damgasını vuran toplumların başında aslında Roma'yı anmamız gerek; MS birinci yüzyıla kadar Romalılar tüm Akdeniz'in hakimiydiler. Hem doğuda hem batıdaydılar ve dört yüzyıl sonra imparatorluk ikiye bölünene kadar Roma deniz gücü dünyanın en büyük deniz gücüydü. Tabii ki deniz ticaretini de ellerinde bulunduruyorlardı.

Bass şöyle anlatır; *“kolonileştirme yoluyla fetihlerin bir sonucu olarak Roma hayatı ve zevkleri çok mükemmelleşti. Değişim yavaştı, modern ifadeyle, hiçbiri daha az çarpıcı değildi. Ekmek, Mısır ve Afrikadan gelen unla yapılıyordu. Zeytinyağı İspanya'dan geliyordu. Zengin Romalılar, eşlerini ve metreslerini Çin ipeği ile giydiriyorlardı. Kozmetikler, Romalı hanımefendiler için Arabistan'dan taşınıyordu. Yeni bir şey asker veya devlet adamları tarafından sayısı artan erkek nüfusu için inşa ediliyordu. Baharat, güneydoğu Asya'dan ve Hindisten'dan, şarap Grek adalarındandı. Hububat, yılda tahmini 150,000 ton ithal ediliyordu ve bunun üçte biri Mısır'dandı. Zeytinyağı ve şarap için arkeolojik bir bulgu/veri yoktur, ama miktar çok büyük olmalıydı.*

Sivil yaşam daha görkemliydi. Kamu binaları önemli granit veya mermer taşlarla yapılıyor ve dekore ediliyordu. Yerel kaynaklar bu ihtiyacı karşılamak için yetersizdi. (Bass, 1972:66).

Gemiler gelişip denizaşırı seyirler mümkün olduğunda doğu ve batı arasındaki ticaret gelişti ya da ticaret yapma arzusu gemileri geliştirdi. Bunu kestirmek zor ama her iki durumun da birbirini etkilediği bir gerçek. Bu ticaret aslında deniz hakimiyeti fikrini de geliştirmiş ve pek çok deniz savaşı da bir anlamda bu sebeple yapılmıştır. Deniz gücü iyi olan medeniyetler Akdeniz’de hakimiyet kurmuşlardır. Akdeniz bir dönem Yunan denizi bir dönem Roma denizi ve bir dönem de Osmanlı’nın denizi olmuştur.

Bradford bu mücadeleyi aslında şu anlatımıyla güzel özetliyor; *“Sparta’nın deniz aşırı bir güç haline gelip Doğu’nun zenginliğiyle ilişki içine girmesi, moral dokusunun hızla bozulması da demektir. Ayrıca maliyeden ve ekonomiden fazla ya da hiç anlamadıkları için deniz aşırı atılımlarda Spartalılar, çabuk anlayıp harekete geçen Atinalılarla boy ölçüşemediler. Atinalılar ticarete açık gözde ve zeki oldukları kadar da dalavereciydiler.”* (Bradford, 1971:137).

Kısaca özetlemek gerekirse, Antik Çağ’da deniz ticareti Grek ve Roma’nın ekonomisinde çok önemli bir role sahipti. Greklerde şehir devletleri vardı ve hepsi bağımsızdı. Fakat daha sonraları bu şehirlerde nüfusun artmasıyla besin sıkıntısı yaşandı ve bu onları koloniler bulmaya itti. Tahılın başka memleketlerden getirilmesi durumu ortaya çıktı. Tahıl, özellikle Mısır’dan gemi ticareti yoluyla sağlanıyordu. Güney Rusya’dan da tahıl getiriliyordu.

Casson bu durumu şöyle anlatır: *“Bizim için petrol neyse , antik dünya için tahıl da oydu. MÖ. 6. yüzyıldan Antik Çağ’ın sonuna kadar Akdeniz ve Karadeniz küçük veya büyük, bu hayati yükü taşıyan gemilerle doluydu.”* (Casson,2002:110).

Ayrıca tahıldan başka zeytinyağı ve şarap da en önemli ticaret mallarıydı. Casson bu durumu da şöyle anlatır: *“Zeytinyağı da Antik Çağ’da bugün olduğundan daha önemliydi. Margarın, sabun ve elektriğin bizim için yaptıklarını zeytinyağı yerine getiriyordu. Antik dünyanın insanları onunla yemek pişiriyor, temizleniyor ve onu kandillerinde yakıt olarak kullanıyorlardı. Zeytin ağacının yetişmediği Karadeniz kıyılarında oturan Yunanlılar, zeytinyağını Yunanistan’dan ve Anadolu’dan ithal*

ediyorlardı. Bakmakla yükümlü muazzam bir nüfusa sahip Roma ise, zeytinyağını Kuzey Afrika ve İspanya'dan getirmekteydi.” (Casson,2002:111).

Tahıl, zeytinyağı ve şarp ile beraber tuzlanmış balık çok kazançlı ticaret mallarıydılar ve Antik Çağ'da tüm Akdeniz ve Karadeniz kıyıları boyunca her tür tüccarın gemiyle dolaşmasına sebep oldular. Ayrıca bu ticaret büyük gemilerin ve taşıma kapasitesi yüksek gemilerin inşa edilmesine sebep oldu. Büyük yelkenli gemiler bu dönemin icatlarıdır ve yük taşımaktan başka bir rolleri daha vardır, yolcu taşımak. Casson bunu şöyle anlatır:” *Antik Çağ'da yolcu gemileri yoktu. Yolcular yüzyıllar sonra da yaptıkları gibi rıhtıma iniyor ve gidecekleri yere ya da en azından ona yakın bir limana uğrayacak yük gemileri arıyorlardı.” (Casson,2002:134).*

Antik ticaret gemileri çok başarılı icatları ve uzun süre onlar kadar güçlü gemiler yapılmadı.

4.2 ANTİK ÇAĞ, AKDENİZ'DE LİMANLAR

Limanlar, her zaman sadece deniz ile karayı buluşturan yerler olmamış, aynı zamanda da ekonomik ve kültürel değişimlerin yaşandığı yerler olmuştur. Kültürlerin birbirleri ile kaynaştığı ve anlaştığı merkezlerdir limanlar ve denizcilik terimlerinin toplumlar arasındaki kültürel, sosyal ve ticari ilişkiler yoluyla yayıldığını düşünüyorsak, o zaman limanlara da genel olarak bakmamız gerekir.

Antik Çağ'da limanlar nasıl gelişti ve nasıl önem kazandı diye sorarsak deniz gücünün ve deniz ticaretinin ve deniz hakimiyetinin önemini sorgulamamız gerek. Limanların ilk gelişim aşamalarına bakarsak zaten bir yerin liman olarak seçilmesinde; ekonomik olarak avantajlı bir lokasyona sahip olması, gemi için iyi bir sığınak olması ve nehir, delta veya deniz kıyısında olması gerekliliği gözetilmiştir. Mesela Dicle Nehri ve Fırat Nehri etrafındaki ilk yerleşimlerin sebebi sudur ve bu suyun hem sulamaya hem de içmeye uygun olmasıdır.

George Bass, kitabında (*A history of Seafaring*) en erken dönem daimi/kalıcı limanların Akdeniz Havzası dışında inşa edildiğini anlatır ama bunun sebebi konusunda elimizde Antik Çağ'a ait bir bulgu henüz yoktur. Bass'a göre ; Hindistan'da bereketli İndus nehri vadisinde MÖ üçüncü binyıla ait devasa, dikdörtgen bir basin/havza/çanak ortaya çıkarılmıştır. Burası muhtemelen Cambay körfezine giriş yapan gemilere bir rıhtım görevi yapmak için kazılmıştı. Yine Bass'ın bildirdiğine göre Mezopotamya'da Babil kayıtlarına göre , nehir kenarları boyunca bazı özel limanların inşa edildiğini anlıyoruz, burada hububat depo ediliyordu.(Bass, 1972)

Doğu Akdeniz'de bazı adalarla ve kıyıları boyunca erken liman inşaları ile karşılaşırız. Filistin'de Dor , Girit Adası, örnek verilebilir. Açık denize çıkmayı başaran ilk toplumun Giritleiler olduğu sanılmaktadır. MÖ. 7. yüzyıla ait oldukları sanılıyor ve bu döneme ait gelenekselleşmiş Akdeniz liman yapımını gösteren bir arkeolojik bilgidir yoksunuz. Bass'a göre , Minos, Mısır, Fenike ve Roma kaynaklarından limanlar hakkında bazı bilgilere ulaşıyoruz.

“Antik Çağ'da Akdeniz'de dolaşan gemilerin büyük bir kısmı, kıyı boyunca yolculuk yapan küçük yük gemileriydi. Yassı Ada, Kyrenia ve daha başka birçok yerde keşfedilen batıklar bu çeşit gemilere aittir...” diyen Casson limanlar hakkında şu bilgileri vermektedir: *“Bugün olduğu gibi, Antik Çağ'da da büyük limanların iki önemli ihtiyacı vardı: römorkörler ve deniz fenerleri. Böyle limanlar büyük ticaret gemilerini ağırlıyorlardı ve bu gemiler liman içinde kendi güçleriyle hareket edemeyeceklerinden, girişte yelkenleri indiriyorlardı.”* Casson,2002:143).

Yine Casson'un anlatımlarından anlıyoruz ki büyük ve önemli limanlarda, büyük ve düz mavna ve römorkörlerin yanında zenginlere ait zarif ve gösterişli yatlar da bulunmaktaydı.

Aslında anlıyoruz ki büyük limanlar hep nehir ağızlarına kurulmuştur. Bunlara örnek vermek gerekirse Roma limanı Ostia, Tiber Nehri ağzındaki Portus, Marsilya limanı ve Asi nehri ağzındaki Antiokheia'dan bahsedilebilir.

Genel olarak bakılırsa Fenikelilerin çağdaşları Greklerden hiç de aşağı sayılmayacak limanlar inşa ettiklerini görüyoruz ama Fenike limanları için özel olan şey belki de bunların yapay limanlar olmasıdır. Hellenistic ve Roma Liman çalışmalarına bakarsak MÖ dördüncü yüzyıldan itibaren bir gelişim görüyoruz. Çünkü artık eyalet sınırları

gelişmiştir ve Akdeniz ülkeleri artık küçük küçük devletler olmaktan çıkmıştır. Alexander the Great/ Büyük Aleksander artık pek çok yeri istila etmiştir.

Yani liman gelişimi Akdeniz’de politika ve ekonomi ile paralellik göstermiştir.

Burada, Antik Çağ Akdeniz’deki tüm limanları detaylı bir şekilde anlatabiliriz ama esas konumuz bu olmadığı için, sosyal hayat ve dolayısıyla dil etkileşimlerine olan etkisi için ele alıyoruz. Evet Antik Çağ’da limanlar önemli yerlerdi, pek çok kültürü buluşturuyor ve sadece ticarete yer sağlamıyor aynı zamanda başka alışverişlere de olanak sağlıyordu. Bu yüzden liman kentlerinin çok renkli olması doğaldır ve bu hala da öyledir. Burada yaşayan insanlar da farklılıklara daha hoşgörülüdürler.

“Akdeniz dünyası, savaşlara, depremlere ve periyodik olarak kendini gösteren kötü ticari koşullara karşın zaman açısından inanılmaz bir dayanıklık gösteren kıyı kasaba ve kentlerin yer aldığı benzersiz bir yeryüzü parçasıdır. Aynı limanlar, son derece farklı bağlamlar içinde, farklı işlevler görmek üzere defalarca yeniden doğmuşlardır. Uzun dönemli bir perspektiften bakıldığında, liman kentlerinin benzerlikleri, farklılıklarına üstün gelir.”(Keyder ve Özveren ve Quataert, 1993:89).

“Birçok Akdeniz limanındaki günümüze kadar gelmiş dinsel törenlerde, hala fırtına ve kasırgaları yumuşatmak amacıyla yıllar yılı yinelenmiş sihirli sözler söylenir.”(Braudel, 2007:41)

Limanlar söz konusu olunca Antik Çağ’a bakıyorsak Levanzo adasından da bahsetmek gerekir. Bu ada bir uğrak yeri olarak kullanılmıştır. Pek çok kişinin adını bile bilmediği bu ada Akdeniz’de önemli olmuştur. Sicilya’nın batı kıyısı açıklarında uzanan küçük bir Egadi grubunun üyesidir. Yani yanında başka küçük adacıklar ve kayalıklar da vardır. Bradford şöyle anlatır; *“Kışları boğazın iki yakasındaki Trapani ve Marsala limanlarıyla ilişkileri kesilir. İtalyanca’nın yaygın lehçesini konuşurlar ve ilk Fenikeli ve Yunan tüccarlar bu yoldan gelip demir atmaya uygun bu iki uğrak limanı kullanıldığından beri, yaşam tarzları fazla değişmemiş olabilir.*

Bu limanlara Cala Fredda ve Cala Dogana, Soğuk Liman ve Gümrük limanı denir.(Bradford, 1971: 15)

Egadi, Yunanca Aegates, keçi adaları demektir. Levanzo balıkçılık için de önemli bir yerdi.

Aslında limanlar sadece ticaret merkezleri veya mal değiş tokuşunun yapıldığı, sadece gemi ile getirilen malların boşaltıldığı yerler değildi. Toplumların, devletlerin kendilerini korumak veya deniz hakimiyeti kurmak için kurdukları deniz filolarının konuşlandığı çok önemli mevkiilerdi. Antik dönemde ülke savunmalarında kıyıların korunması önemliydi ve bu, gemilerin başrol oynadığı deniz savaşları ile gerçekleşiyordu. Büyük deniz muharabeleri ile medeniyetler, denizlerde hakimiyet sağlıyordu ve hem hakim oldukları toprakların sınırlarını deniz sınırlarına kadar genişletiyor, hem denizleri iç deniz haline getiriyor, hem de deniz ticaretini ele geçiriyorlardı. Kıyasıyla bir mücadele vardı. Şimdiki teknoloji ile ise hava kuvvetleri ve nükleer silahlar artık pek çok şeyi hallediyor ve deniz gücü bir alternatif ve gerekirse başvurulacak bir yardımcı konumunda.

“Kartaca'nın Cothon olarak bilinen askeri limanı halka biçimindeydi ve en az 150 quinquirem alabilen 200'den fazla doku vardı. Sahile yakın ve koruyucu Kartaca Kalesi'nin yanında bulunan Cothon, yaklaşık 88.000 metrekarelik bir alanı kaplıyordu. Daha büyük ticaret limanına (240.000 metrekare) bir kanalla bağlanıyordu. Cothon'un ortasında yapay bir adacık vardı. Kartacalı amiralin ve kurmaylarının karargahı burasıydı ve oradan bir bakışla bütün filosunu kontrol edebiliyordu. Bradford,1971:157).

Bu bölümde Grek, Fenike limanlarından ve liman yapımlarından ayrıntılı söz etmiyoruz, çünkü konumuzla çok ilgili görmüyoruz.

4.3 ANTİK ÇAĞ GEMİLERİ

Gemiler nasıl yapıldı ve deniz taşımacılığı nasıl gelişti, bugün bile tam olarak bilinmemektedir, ancak kısmen bazı bilgilere sahibiz. İnsanların suyun öteki tarafına geçme ihtiyacı ve bazı eşyaları diğer kıyılara taşıma ihtiyacı muhtemelen deniz taşımacılığını başlatmıştır. İlk su üstünde giden araçlar olarak, en eski Sümer silindir mühürleri üzerindeki (IV. binyıl sonu) tekneler görülmektedir. Bu tekneler demet demet bağlanmış kamışlardan oluşmuştur, günümüzde Anadolu'daki bazı akarsular üzerinde halen kullanılmaktadır.

Braudel açıklamaları bu konudaki gerçeği ortaya koyar; *“Ama deniz taşımacılığı için bir araç gerekliydi: gemi ve bunu kullanacak insanlar, yani denizciler; bu da sihirli bir değnekle dokunarak yaratılacak bir şey değildi. Bu yüzden II. binyılın deniz taşımacılığı, firavunların şanlı devirlerinden çok daha öncelere uzanan, daha geri bazı denizcilik biçimlerinin varlığını gerektirmiştir. Ancak Akdeniz'in doğuşuna ilişkin bu ayrı bölüm henüz karanlıktadır. Belge azdır. Denizaltı arkeolojisi sayesinde bazı batık gemiler yeniden oluşturulabilmiştir.”* (Braudel, 2006: 104).

Gemiciliğin sal yapımı ile başladığını tahmin etmek çok zor değildir ama arkeolojik bulgular yani arkeolojik buluntular üzerindeki resimler, artık bunu bir sanı olmaktan öteye götürmektedir.

Aşağıdaki resimlerde sal örnekleri görülmektedir, bunlar ilk gemilerin işaretleridir.

Resim-4: Ninova'daki Sennaherib (M.Ö. 704-681)'in sarayından bir kabartma, British Museum

Geminin Doğuşu

2

Resim-5: II. Aurnasirpal (M.Ö. 883-859)'ın Nimrud'daki sarayından bir kabartma, British M.

Kaynak: Resim-4 ve Resim-5 Casson, 2002:2)

Açıklama: Resim-4: Asurlu askerler sazlardan yapılmış kayık şeklindeki bir sal üzerinde Dicle ve Fırat ağzında düşmanla savaşıyor.

Açıklama: Resim-5: Şişirilmiş hayvan postları üzerinde iki Asur askeri kaleye doğru yüzüyor. Görüldüğü kadarıyla postları şişirmekte acele etmektedirler; çünkü ağızlarında hala ağızlık bulunmaktadır.

Bradford bu konuda şöyle söylemektedir; *“İnsan, tarih öncesi zamanlarda Akdeniz’in belli kesimlerini kayıkla geçmişti. Güneydoğu Türkiye, Yunanistan, İtalya ve Sicilya’da, fırınlanmadan önce kile baskılı motiflerle süslü bir çömlek tipi-baskı motifli kap- bulunmuştur. Fakat benzer çömlekler Malta’da da bulunmuştur; bu durum, MÖ dördüncü binyılda bile insanın Maltız takımadalarını Sicilya’dan ayıran altmış millik denizi geçtiğini kanıtlar.”*(Bradford,1971:47).

Sallardan sonra insanoğlu kendini ve denize giden araç yapımını geliştirmeye başlamıştır, bu gemi yapımına doğru giden hızlı bir yoldur.

“Gemiciliğin gelişmesi İÖ 3. binyılın ikinci yarısında Mısırlı denizcilerin Byblos’a gidip gelmeleriyle, daha doğrusu 2. binyılda, kürek mahmuz ve omurgası olan Kyklades yelkenlileriyle başlar. Bu omurgalı tekneler denize kök salmış gibidir adeta. Oysa Byblos ile Mısır arasında kıyı kıyı gidip gelen gemiler altı düz teknelerdi.”(Braudel, 2007: 40).

Ayrıca Bradford yine aynı kitabında ilk gemilerle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır; *“İç denize yüzyıllarca egemen olan teknelerle belirli bir ilişki taşıyan en erken tekne temsillerine Mısır’da rastlanır. MÖ 3000’e tarihlenen bu temsillerden bazıları yalnızca Nil için tasarlanan tekneleri gösterirken, bazıları ise açıkça Kızıl Deniz amaçlıdır. Taşınması gereken asıl yük sığırdır. Her iki tekne tipi, yelkenle ve kürekle yol alması bakımından klasik kadirganın habercisidir.”* (Bradford, 1971: 47).

Bradford’un açıklamalarına göre Mısırlılar Akdeniz’e açılmakta biraz ağır davranmışlardır. Yine bazı kabartmalardan anlaşıldığı üzere yirmi veya daha fazla kürekçi tekneleri çekmektedir, ve yüzleri pruvaya dönüktür. Kullandıkları kürekten ziyade palettir. Erken bir Mısır hiyeroglifi, bir paleti kavrayan iki kolu resmeder ve bunlar açık deniz gemi temsillerinden birkaç yüzyıl öncedir.

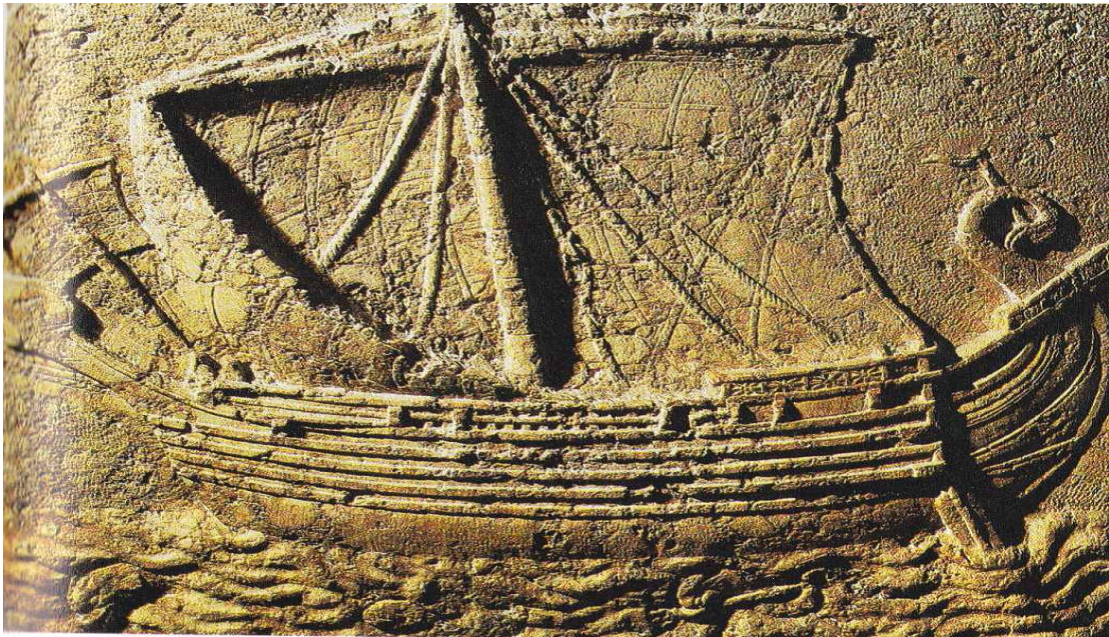
Cecil Torr da ‘*Ancient Ships*’ isimli eserinde bu görüşü destekleyen ifadelerde bulunur ve palet kullanmanın MÖ 2500’den önce terk edilmiş olduğunu söyler. “...çünkü MÖ yaklaşık 1250 tarihli anıtlarda tayfalar yüzleri pupaya dönük, fakat kürekleri palet kullanıyormuş gibi tutarak kürek çekerken resmedilir...” (Torr, 1895).

Gemiler Mısırlılar tarafından geliştirilmiş ve kullanıma uygun hale getirilmişlerdir. Uzun tekneleri sağlamlaştırılanlar da onlardı. Uzun teknelerin omurgası ağırlığını taşıyacak kadar güçlü değildi ve ortasından eğilme ve batma riski vardı. Mısırlı gemi yapımcıları bu sorunu çözdüler.

“Uzun, kalın bir palamar alıp, genellikle teknenin her iki ucunun sudan yukarı doğru çıktığı ‘çıkmalara’ başladığı noktada pupaya ve pruvaaya sıkıca bağladılar... Bu yolla pupa ile pruva arasında eşit gerilim korunuyor ve yükün çoğu uzun omurga bölümünden uzaklaştırılıyordu.” (Bradford,1971:49).

Fenikeliler de iyi gemicilerdi, lakin Anne Marie Smith, Fenikelilerin gemi yapımını Mısırlılardan öğrendiklerini ama daha sonra bunu geliştirdiklerini hatta Mısırlıları etkilediklerini yazmaktadır. (Smith,2012).

Resim-6: Fenike Ticaret Gemisi (Phoenician merchant ship from Byblos)

İlk teknelerde merkezi bir dümen yoktu hatta Akdeniz’de gezen Roma İmparatorluğu günlerindeki teknelerde bile kumanda paletlerle yapılıyordu. Yelkeni ilk yapanların da Mısırlılar oldukları düşünülmektedir. Keten yetiştirme ve bunu ip haline getirme ve keten bezi dokuma bilgisi ve becerisi ilk olarak Nil Deltası’nda gelişmiştir. Bu nedenle yelkenli tekneyi yapanın da Mısırlılar oldukları sanılıyor.

Gould da kitabı *‘Archaeology and the Social History of Ships’*deki anlatımıyla Mısırlı arkeologların, büyük Piramid Giza’ya yakının bir yerde ahşap bir tekne bulduklarını açıklamıştır. Bu, bilinen en eski tekne kalıntısıdır ve yaklaşık M.Ö. 2650’ye tarihlenmiştir. Bu gemi/tekne bilinen, dünyanın en eski gemisidir. Nil üzerinde kullanıldığı bilinmekle beraber hangi amaç için kullanıldığı tartışmalıdır. Mısır’a ait bu tekne tekniğinde ve tipinde Mısırlılar nehirde giden ve denize giden pek çok gemi inşa etmişlerdir.

Yine Gould’un anlatımıyla, deniz yolculuğu için yapılan en eski gemi batığı Uluburun, Türkiye’de bulunmuştur.

Gould yine gemilerle ilgili anlatımında, ticari gemilerin aksine Antik Çağ savaş(harp) gemilerinin sık sık uzun seferler yapmadığını ve kullanılmadığı zaman da kıyıda çekili durduğunu söyler. (Gould, 2000).

Aslına bakılırsa gemiler Antik Çağ’da çok önemliydi, çünkü deniz hakimiyeti önemliydi ve filolar oluşturuluyordu. Buna verilen büyük paralar ve emek boşuna değildi. Gemi teknolojisi de buna bağlı olarak sürekli bir gelişim göstermiştir ama bu gelişim uzun bir zamanda olmuştur. Pek çok deniz savaşının aslında baş aktörünün gemiler olduğu söylenebilir. Örnek vermek gerekirse, MÖ. 480’de Salamis Savaşı’nda Atinalı Greklerin Pers filosunu alt etmesi inşa ettikleri triremeler sayesinde olmuştur.

Resim-7: Palestrina da Fortuna Primigeia tapınağındaki bir rölyef büyük Roma biremesini gösteriyor.

Kaynak: George Bass, 1972: 84

Roma dönemine de bakmamız gerekir çünkü Akdeniz'i kendine bir iç deniz yapan imparatorluktan söz ediyoruz. Roma döneminde aslında ticari tekneler daha çok dikkat çeker. Kargoları çoğunlukla amforalardır ama çok büyük mermerlerin de kargo olarak taşındıklarını görüyoruz. Akdeniz'in her bölgesinde bir Roma gemi batığına rastlamak mümkündür. Bu arada lüksü, ihtişamı ve gücü kanıtlamak istercesine, akıl almaz bir biçimde inşa edilen Nemi-barges'dan da söz etmeden geçmemek lazım. Özellikle, Caligula, Roma İmparatoru, birkaç tane Nemi-barges yaptırmıştır ve bunlar hakkında hala analiz yapılmaktadır.

Resim-8: Seyir halinde bir Roma ticaret gemisi Rölyef Lübnan Sidon da bulunmuştur.

Kaynak: George bass (1972:80)

Fenikelilerin de çok iyi denizci olduklarını biliyoruz ama ne yazık ki alfabeyi de bulan bir medeniyet olmalarına rağmen edebiyatları yok olmuştur ve onlarla ilgili her bilgiyi başka toplumların kaynaklarından öğreniyoruz. Yunan ve Roma medeniyetleri eserlerinde Fenikelileri hep anlatmaktadırlar. Ancak başkaları mutlaka bazı gerçekleri kendi lehinde saptırabilir. Fenikeliler adını da Yunanlılar vermiştir. “...yunanca *kan-kırmızı anlamına gelen phoinos sözcüğünden türetilmiştir.*” (Bradford,1971;51).

Fenikeliler pek çok yerde kolonileri olan ve ticareti çok iyi yapan bir toplumdur. İspanya’da Cadiz, Malta’da Valletta, Tunus’ta Bizerta, Sardinya’da Cagliari ve Sicilya’da Palermo gibi Akdeniz’in en önemli bölgelerinde koloniler kurmuşlardır. Ayrıca şimdiki Suriye, İsrail ve Lübnan’da da ticaret yerleri ve kasabalar kurmuşlardır. Bu sebeple bu bölgelerini korumak için iyi bir donanmaya ihtiyaç duymuşlar ve özünde denizci bir toplum olmuşlardır. Roma dahi temelde denizci bir toplum değildi. Roma bunun önemini sonradan anlamış ve deniz ticaretini ve donanmalarını geliştirmiş, Akdenizi bir Roma Denizi haline böyle getirmiştir.

Genel olarak bilinmektedir ki ilk gemi modellerinde geminin ön tarafı ileri doğru uzanmaktadır, daha sonra mahmuzlu modellere geçilmiştir ve bu uzantılar mahmuza dönüşmüştür. Mahmuzların oluşumu gemilerin savaş gemisi olarak düşünülmesiyle

gelişmiştir. Aslında gemiler ilk önce savaş için tasarlanmamışlardır, bu dışı doğru çıkıntılar ve daha sonra mahmuzlar, geminin ön tarafını sağlamlaştırmak için ve geminin karaya çekilmesinde kolaylık sağlamak içindir.

Braudel'in açıklamalarına göre Mısır gemilerinin de, -II. binyıla gelindiğinde bile- Kenan gemilerinin de omurgası veya mahmuzu yoktur. II. binyılda Girit'te kullanılan yuvarlak karınlı gemi yukarı kalkık Suriye-Mısır gemisinin taklidi olabilir. Egeliler bu gemilere yeni, kendi yapım tekniklerini eklemişler ve son derece kullanışlı gemiler ortaya çıkarmışlardır. Bugün bile Yunanistan'da kullanılmaktadır ve bu ilk nakliye gemisidir. (Braudel, 1998).

“Yedinci yüzyıl civarında, Geç Roma döneminden bu yana çok sayıda önemli değişiklikler oldu. Gemiler daha küçük hale geldi, ya da en azından Roma İmparatorluğu'nun çok büyük hububat gemileri ortadan kalktı”. (Pryor, 1988:26).

Pryor şöyle anlatır; Akdeniz'in suyu Atlantik'e doğru derin bir yüzeyde akmaktadır ve dalgalar daha hafiftir, ancak Atlantik Akdeniz'e daha üst düzeyden akar bu da derin kuvvetli dalgalar yaratır ve bu bütün Akdeniz'i etkiler. Böyle olunca Orta Çağ'ın sonlarına kadar, akıntıya, dalgaya karşı Akdeniz'den Atlantik'e çıkmak gemiciler için oldukça zordu .

“Gemiler hakkında bildiklerimiz pek çok araştırmacı yazar tarafından da anlatılır. Braudel'in anlatımına göre Roma gemisinin dümeni Yunan ve Fenikeliler çağında olduğu gibi, tekne kıçının iki yanına yerleştirilmiş iki kürekten oluşur. Romalılar bunu geliştirmişlerdir ve gereğinde birlikte hareketi sağlayan yuvalı bir dümen sistemi haline getirmişlerdir. Bunlar sadece dış görünüş bakımından küreğe benzerler.” (Braudel,2007;46).

Yine Romalılar tarafından geliştirilen *quinquiremin*'den de bahsetmek gerekir. Bunlar büyük savaş gemileriydi ve Pön savaşlarında Roma tarafından Kartaca'ya karşı kullanılmışlardı.

Bradford, kitabı *Akdeniz*'de şöyle anlatır; *“Üçüncü pön savaşında (MÖ 146'da Kartaca'nın yıkımıyla sonuçlanan) yer alan tarihçi Polybios, ilk deniz savaşlarından birinde 330 Roma gemisinin 350 Kartaca gemisiyle kapıştığını söyler; tümü beş sıra kürekli tekneydi. Bu çarpışmada Romalıların 140.000, Kartacalıların yaklaşık150.000 yüzen adamı olduğunu hesaplıyordu. İki düşman gücün quinquiremleri arasındaki bu ilk*

çarpişmalar, küçük kadirga grupları arasında önemsiz dalaşmalar değildi. Büyük organizasyonu, ayrıntılı işaret sistemlerini, karmaşık tedarik sorunlarını ve aslında daha sonraki ve daha iyi bilinen savaşların tüm gereklerini gerektiren büyük deniz savaşlarıydı.” Bradford,1971:157)

Yine Braudel'in anlatımına göre antik çağlarda yalnızca dört köşe yelken kullanılırdı ve direğin tepesinde küçük bir üçgen yelken bulunurdu. Geminin üçgen yelkenle donatılmasına Latin donanımı denir. Bu tarzın nereden geldiği ve Akdeniz'e nasıl yayıldığı konusu kesin değildir ama bazı Arap teknelerinde daha önce kullanıldığı da biliniyor.

Gemi gövdesinin yapımında bilindiği üzere üç aşama vardır, bunlar omurga, postalar, bordadır. Postalar, gemi iskeletinin kaburgasıdır, borda kaplamaları ise derisidir. Roma çağında pek çok kaynakta anlatıldığı üzere önce borda kaplamaları yerleştirilir, sonra da içine postalar oturtulurdu; yani önce teknenin derisi gerilir sonra içine iskeleti oturtulurdu. Braudel'e göre Yunan ve Roma ticaret gemileri böyleydi. Braudel ayrıca kürekli savaş gemilerinden de söz eder. Bunların uzun ve dar etkeler olduğunu söyler. İÖ. 480 yılında Salamis'te Pers filosunu yenen üç sıra kürekli gemiler böyle gemilerdi. Bu gemiler çok hafif ve hızlıydı.

Ticaret gemilerine daha sonra korsanlardan korunmak için toplar yerleştirilmiştir.

Akdeniz'de bir iç deniz olmasına rağmen sonbaharla birlikte denizde seyretmek oldukça zordur ve Antik Çağ'da yapılan gemiler bu zorlu uzun seyahatler için çok da elverişli değildi. Yazın üretilen ve yetiştirilen hububat veya diğer ticari mallar her zaman Akdeniz'de güvenli bir şekilde taşınmamış ve yerine ulaştırılamamıştır.

Braudel şöyle anlatır; *“İşler ve Günler adlı eserinde Hesiodos (İÖ 7. Yy. Başı) daha o çağda, kendisi gibi köylü ama gerektiğinde gemicilik de yapan kardeşi Perseus'a şöyle der: ‘Kış gelip de rüzgarlar her yönden esmeye başlayınca, suları şaraprengine dönmüş denize çıkacağına toprağı işle. Tekneyi kıyıya çek, etrafını taşla çevir... dip tapasını çıkar ki Zeus'un yağmurları hiçbir şeyi çürütmesin. Bütün donanımını evinde bir köşeye yerleştir, yelkenleri dikkatle dür, dümeni ocağın bir köşesine as ve deniz mevsiminin gelmesini bekle.”* (Braudel, 2007: 44).

Kısaca özetlersek, suda giden araçların yapımı çok eskidir. Önce sal yapımı ile başlamış, küçük tekneler gelişmiş ve kıyıları arasında ve nehirlerde taşımacılık yapılmış

ama ilk gemiyi Mısırlılar yapmışlardır. Fenikeliler biremis adı verilen çift sıra kürekçili gemileri icat ederken üç sıra kürekleriyle yürüyen trirem sahneye çıkar. Bu gemiler Yunanlıların Akdeniz'e bir süre hakim olmalarını sağlar. MÖ 490-480 yılları hem Yunanistan'da hem de Doğu Akdeniz'de çok yoğun bir gemi yapımı dönemidir.

Gemilerle ilgili arkeolojik olarak çok bulgu vardır ve pek çok resmedilmiş gemiye pek çok eser üzerinde rastlıyoruz.. Buna rağmen bazı konular hala belirsizdir.

Bradford'un bu konuda söyledikleri de bunu açıklar.

"Üç sıralı küreklerinin nasıl idare edildiği sorusu bile hala tartışma konusudur. Belki, görece yeni sualtı arkeolojisi bilimi, bazı noktaları açıklamaya yetecek eski bir Yunan triremini bir gün ortaya çıkarabilir".(Bradford, 1971:95)

Bununla birlikte bazı tarihçiler, araştırmacılar veya arkeologlar gemi tipleri konusunda çok şey ortaya koymuşlardır. B.W. Bathe eseri '*Ship Models*'te gemi tiplerini anlatır ve tirirem tipinin de anahatlarını çizer, onlardan burada bahsetmeyeceğiz çünkü bizim temel konumuz gemilerin detaylı tanımı ve ortaya konulması değil. Sadece denizciliğin ve gemiciliğin Antik Çağ'daki önemini ortaya koymaya çalışıyoruz.

Günümüzde ticari faaliyetler pek çok yol ve yöntemle yapılabilirken, dönemde ticaret toplumlar arasında ancak denizyolu ile mümkün idi. Bu yüzden güvenli ve hızlı gemiler Antik Çağ'da çok gelişmiştir.

Gemilerle beraber doğal olarak terimler doğmuştur, yeni bir teknoloji yeni kelimeler üretmiştir. Bu terimleri sadece bazı eşyalara araç-gerece veya konuyla ilgili kişilere verilen adlar ile sınırlamamalıyız çünkü ayrıca gemilerde çalışanların kendi aralarında geliştirdikleri deyimler de olmuştur. Bu deyimler kendi içindeki terimleri bilmeyi gerektirmiştir. Söz gelimi 'iskele alabanda', veya 'aganta burini burinata' ancak bu konuyla ilgili kişilerin anlaşma ifadeleridir.

Gemiciliğin teknolojisini icat edenler, gemicilik terimlerinin de icatçısı olmuşlardır. Denize ilk çıkanlar de deniz hayatıyla ilgili terimlerin havayı, yönü denizi anlatan terimlerin icatçısı olmuşlardır ve bu terimler yüzyıllar boyunca dilden dile geçmiş ama kökenini koruyarak bugüne kadar gelmiştir.

4.4 ANTİK ÇAĞ AKDENİZ MEDENİYETLERİNDE BALIKÇILIK

Akdeniz denildiği zaman balıkçılığı buradan ayrı düşünmek mümkün değildir. Balıkçılık kıyı halklarının geçim kaynağı olmuştur. Bradford'un sözlerinde bunu anlıyoruz.

“Levanzo’da sonbahar, balıkçılar için de telaşlı bir mevsimdir; düşman kış fırtınaları onları küçük kayıklarını kıyıya çekmek zorunda bırakmadan, yapabildikleri kadar balık avlamalıdır.” (Bradford, 1971: 20).

Antik dönem balıkçılığı ile ilgili olarak Wilkins şöyle söyler; *“Athenaios, tuzlanmış balık ve diğer balıklara olaganüstü bir oranda ilgi olduğunu antik yazılı metinlerde göstermektedir.” (Wilkins, 2005:30)*

Balık tutmanın da insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylersek aslında yanlış bir şey olmaz ifade etmiş olmayız, insanlar balığın iyi bir besin kaynağı olduğunu keşfetmişler, sonra onu yakalama teknikleri geliştirmişlerdir. Gemiciliğin gelişimi doğal olarak balıkçılığı da geliştirmiştir ve balıkçılık bit ticaret haline de gelmiştir. Çünkü tarıma elverişli alanlar herkes için mümkün değildi ve insanlar yaşam bulabilmek için kıyılarda yaşamışlardır. Yunanlıların ‘epaktra’ adını verdikleri küçük balıkçı tekneleri ile balık avladıkları biliniyor ve ayrıca bu teknelere bağlanmış ortasına delik açılmış büyük taşlar bulunmuştur. Bu ortasından ip geçirilip teknelere bağlanan taşlar aslında ilk çapa örnekleridir de. Bu taşlar bize bu teknelerin kışın yani denizin balıkçılık için uygun olmayan zamanlarında tekneleri kıyıda tuttuğunu anlatmaktadır. Kaynaklardan öğreniyoruz ki kıyılarda yaşayan insanlar çoğunlukla yoksul köylülerdi ve balık onların temel besin ve geçim kaynağı idi. Kireçtaşı kayaları da Akdeniz kıyılarında bulunduğu için insanlar tuzu da buldular ve bu tuzu balıkları saklamak için kullandılar.

Antik dönemde balık avı şimdiki gibi değildi, şimdi motorlu tekneler vardır ama o dönemde Latin yelkenlileri ile bu iş yapılabilirdi. Antik Çağ’da gemi direkleri ahşaptan yapılıyordu ve çok uzun değildi. Zıpkınla balık avlanıyordu.

Bradford şöyle anlatır; *“Zıpkınla kılıç balığı avlama yönteminin zamanın hangi noktasında geliştiğini gösteren hiçbir kayıt yoktur; fakat antik dünyaya kadar geri gidilebilir. Homeros, Messina Boğazı’ndaki balıkçılık faaliyetlerini kuşkusuz biliyordu.*

Bölgenin tehlikelerini- Kharybdis girdabı ve canavar Skylla'yı- betimlerken, Skylla'nın nasıl balık avladığını anlatır."(Bradford,1971:35).

Curtis, tuzlanmış balık üretiminin ve ticaretinin Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra devam ettiğini ve bu uygulamanın bölgeden bölgeye ve döneme geçtiğini söylemektedir. Ayrıca Curtis bu konudaki bilgilere üç çeşit kaynaktan ulaşılabilindiğini söylemektedir. Bunlar, yazılı kaynaklar, tuzlama tesislerinin arkeolojik kalıntıları ve bugünkü tesislerdeki üretim metodlarındaki karşılaştırmalı verilerdir.(Curtis,2005: 31-34) .Yine Curtis'e göre M.Ö. beşinci ve dördüncü yüzyıla tarihlenen Grek oyun yazarları Yunanistan ile ki bu Atina'dır, Karadeniz bölgesindeki ve batı Akdeniz'deki şehirler arasında yapılan ticaret ile ilgili kanıtlar sağlarlar. (Curtis, 40).

Kısaca özetlemek gerekirse, Antik dönemde balık hem bir besin kaynağı hem de bir geçim kaynağı idi. Bu nedenle yapılan ticari ve kültürel alışverişler yoluyla dilsel iletişimde olduğunu tahmin etmek zor değildir ve bu nedenle, balıkçılıkla ilgili kelimeler de toplumlar arasında bilgi ve tanımlama için kullanılmış olabilir .

5. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİL

Antik dönemde kullanılan dilleri anlayabilmek için bu dönemde yaşamış medeniyetlere bakmamız gerekir. Konunun ne kadar geniş olduğunun farkındayız ve tüm bu dilleri tanımlayabilecek bir bilgiden yoksunuz. Arkeolojik verilerin yetersizliğinden ve yazılı tarihi kaynakların az oluşundan, kesin açıklamalar yapılamamaktadır. Bu bölümde genel bazı bilgiler vererek konuya genel bir bakış açısı sağlanıyor.

5.1 ANTİK ÇAĞ'DA YAZININ GELİŞİMİ

Yazının nerede ve nasıl doğduğu konusunda kesin bilgiler yoktur. Yazının tarihini anlamak için Prehistorik çağlara gitmemiz gerekir.. Prof. Dr Recai Tekeoğlu şöyle anlatmaktadır;

“Diodorus, Mısır yazısından söz ederken , tasavvur edilen konunun resmi veya uygulana uygulana hafızada edindiği betimli anlatımıyla soyut kavram ve düşünceleri ifade ettiklerini söylemektedir. Tarihsel olarak yazı; taş, pişmiş toprak , papirus ve benzeri araçlar üzerinde, boyama, kazıma, çizme ve bastırma gibi yöntemlerin uygulanmasıyla oluşmuştur. Tarih öncesi toplumlarda yazının bu tarz bir kullanımına rastlanmamaktadır, ancak olasıyla bitki, deri, taş ve kemik gibi maddelerin çeşitli şekillerde bükülüp katlanması veya çizilip kesilmesiyle anlatım dizgelerinin oluşturulduğu varsayılabilir. Prehistorik çağlarda kullanılan simgelerin yazının kökenini hazırlayan unsurların başında geldiği kabul edilebilir.” (Tekeoğlu, 2013:20).

Yazının nerede ve nasıl doğduğu konusunda kesin bilgiler yoktur. Bazı bilim adamları Mezopotamya'da bazıları da Mısır'da yazının doğduğunu söylerler. Genel olarak MÖ 3400-3200 yılları arasındaki ilk yazı örneklerine bu bölgelerde rastlanır. Yazının nasıl geliştiği ve alfabenin ilk olarak nasıl ve kimler tarafından yapıldığını düşündüğümüzde Antik Çağ'a ve Fenikelilere gitmemiz gerek. Bu konuda fazla şüphe yoktur, yani alfabe Fenikeller Akdeniz'e yaymışlardır.

Alfabe sözcüğü de Fenike dilinden gelmektedir. Yani Fenike işaret tablosunun ilk harfleri olan *aleph* ve *bet*'den gelmektedir.

Elbette bu durum Fenikeliler için bir onurdur ama daha önemlisi bunu yani alfabeyi Akdeniz bölgesine yaymışlardır. Bu konuda genel bir kanı vardır o da alfabeyi Yunanlılara Fenikelilerin öğrettikleri ve alfabenin batıya da Yunanlılar sayesinde yayıldığıdır.

Bu durumun kesin olarak bilinmesine ve bunun Fenikelilere uygarlık tarihinde önemli bir rol kazandırmasına karşın, alfabenin kökeni konusu bu denli kesin değildir. Alfabeyi Fenikelilerin yaymış olmaları ille de icat edenin de onlar olduğu anlamına gelmez ve alfabeye katkılarının mahiyeti ve sınırları alfabetik yazının kökeninden ayrı olarak incelenmelidir.

“Kadmos’la birlikte gelen bu Fenikeliler Hellas’a başka ilimlerin yanı sıra, Yunanlıların o zamana dek bilmedikleri alfabeyi de getirdiler.” (Herodotos, V 58)

Kaynaklar alfabenin mucitlerinin kimler olduğu konusunda değişik fikirler sunarlar.

Yine Plinius, harflerin Mezopotamya kökenli olduğundan bahseder (Plinius, VII, 192) Tacitus da alfabenin Mısır kökenli olduğunu söyler. (Tacitus, Annales, XI, 14).

Bu görüşler bazı yazıtlarla ispatlanmaya çalışılır. Şöyle ki: Alfabenin Mısır kökenli olduğunu savunan görüş Paleo-Sima yazıtlarına dayanır. (M.Ö. 1800-1500). Yine Byblos yazıtları (sahte –hiyeroglif) ve Filistin’de bulunan ön Keneni olarak bilinen (MÖ. 2000) yazıtları incelenmiş ama kesin sonuç bulunamamıştır. Ugarit’te (XIV) bulunan ve alfabetik olan bir yazı çivi yazısı işaretler de içermektedir ve durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Genel olarak şöyle bir kanı vardır; Ugarit’te bulunan bir yazı, yazının çivi yazısından esinlenmiş olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ugarit’te bir yazım klavuzu da bulundu. Bu klavuzda alfabedeki harfler bir sırayla listelenmiştir. Bu sıralama Fenike alfabesindeki sıralama ile uyuşmaktadır. Bu da Fenike ve Ugarit alfabeleri arasındaki bağlantıyı güçlendirir. Bu alfabe konusunda şunu söyleyebiliriz. Fenike alfabesinde harf sayısı 22’dir ve bazı ünsüz işaretler bulunmaz. Oysa Ugarit’te harf sayısı 30’dur ve ünsüzler de terkedilmiştir. Bu Fenike alfabesinin Ugarit alfabesinin gelişmesi sonucu oluştuğu fikrini ortaya çıkarır. Yani Ugarit alfabesi daha öncedir .

Sonuç olarak söylemeliyiz ki alfabeyi ilk kimin icat ettiği şüpheli bir konuyken onu geliştiren ve sistemleştiren toplumun Fenike olduğu konusundaki yargılar kesindir.

Bu arada farklı bir görüşe de değinmek istiyorum. Prof. Dr Taner Tarhan, Kimmerler üzerine yaptığı araştırmalarla çok dikkat toplamıştır ve arkeolojik bulgular ışığında, tarihi kaynaklara da dayanarak bilimsel bir tarzda Kimmerler olarak bilinen toplumun pro-Türkler ‘den olduğunu açığa çıkarmıştır. *Ön Asya dünyasında ilk Türkler: Kimmerler ve İskitler* adı altındaki yazısında aynen şöyle açıklamaktadır:

“Kimmer ve İskitler'in "Türk" kökenli olduklarına dair birkaç önemli hususu da belirtmek arzusundayız: M.Ö. 750-550 arasındaki "Grek Kolonizasyonu" nun büyük bir yayılımını oluşturan Karadeniz'deki hareketlerinden çok önce, Akhalı denizciler Güneydoğu Karadeniz sahilindeki Batum civarına, Kolkhis bölgesine ulaşmışlardı. Kafkasya'daki "Altın Post"u ele geçirmek için düzenlenen ünlü macera, Argonautlar'ın "Argo" gemisiyle yaptıkları müthiş serüven, "Tek gözlü devlerle mücadeleleri, Kyklop Polyphemos'un gözünün kör edilişi vs.", bizim "Tepegöz Efsanesi" olarak bildiğimiz öykünün aynısıdır. Veya Lidya tarihi araştırılırken, Kırgızlar'ın ünlü "Manas Destanı" karşımıza çıkar.” (www.tarihtarih.com)

Yine tarihçi İlber Ortaylı bu konuda şöyle söyler; *‘Türklerin tarih sahnesine çıkışı eski Mısırlı, İranlı, Yunan ve İbranilerin çıkışı gibi değildir. Söz konusu uygarlıklar hakkında yazılı kaynaklar oldukça aydınlatıcı bilgiler verir, arkeolojya da bu varlığı parlak örneklerle destekler. Oysa çok eski zamanlarda ortaya çıkan (dilinin yapısı, örgütlü yaşam biçimi ve atıcılığı gibi öğelerden anlaşılan) Türk kavmi veya kavimler topluluğu üzerinde isim, menşe, hatta coğrafi mekanın tesbiti konusunda büyük zorluklar yaşanır. Buna rağmen şurası da bir gerçektir ki Türkler olmadan bir dünya tarihi yazmak da mümkün değildir.’ (Ortaylı,2015:13).*

Yıldırım, kitabı *Uygarlık Tarihine Giriş*’te ilk yazı hakkında şunları anlatır. Eski Hint Uygarlığı diğer adıyla Indus Nehri Vadisi Uygarlığı’nın birisi Harappa’da kurulmuştur ve bu döneme ait ‘imgeli ve yazılı mühürler ve bazı tabletler bulunmuştur. Tabletlerde tinsel temaları anlattığı sanılan belirli simgeler vardır, bu artık gelişmiş bir yazı sisteminin bir uygarlığa yakışır biçimde kullanıldığını anlatır.

Tablo 1: Resimlerden çivi yazısına doğru gelişim

İlk resimler	99'ü sola dönüş	3. binyıl ortası	3. binyıl sonu	Eski Babil	Yeni Asur	Logogram	Hece Değeri	Anlamı
						AN DINGIR	an, il	Gök, yıldız, tanrı
						MUNUS	sal, sal, mi, rak	Kalın
						KUR	kur, mat, nat, nat, lad	Dağ, ülke
						SAG	sag, sag, riş	Baş, birinci
						KA,DU, INIM,ZU	ka, du, zu	Ağız, konuşmak, söz, diş
						NI,GA,R NINDA	nig, şa, gar, ni	şey, yerleşirmek, ekmek
						KU (KA,NI,GI)	ku	yemek yemek, yiyecek
						HA	ha, ku	Balık
						GU,GUD	gu	Sığır
						AB	ab, lid, nm, li	İnek
						ŞE	şe	Tahıl, arpa

Resimlerden çivi yazısına doğru gelişim.
(Selen Hırçın, Çivi Yazısı, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1995)

Kaynak: Yıldırım, 2004:67

“Bütün bunların ötesinde en önemli bulgular, kuşkusuz yazının ilk kullanımına ilişkin olanlardır. Çoğunlukla mühürlerde görülen Harappa yazısı henüz tam olarak okunmamıştır. Ancak son yıllardaki yayınlar da Indus mühürlerindeki dilin Vedalar yazılırken kullanılmış olan Sanskrit’le aynı olduğunu göstermektedir. İfadelerin içeriğinin de büyük ölçüde Veda edebiyatıyla özdeş olduğu belirtilmektedir. Yazının

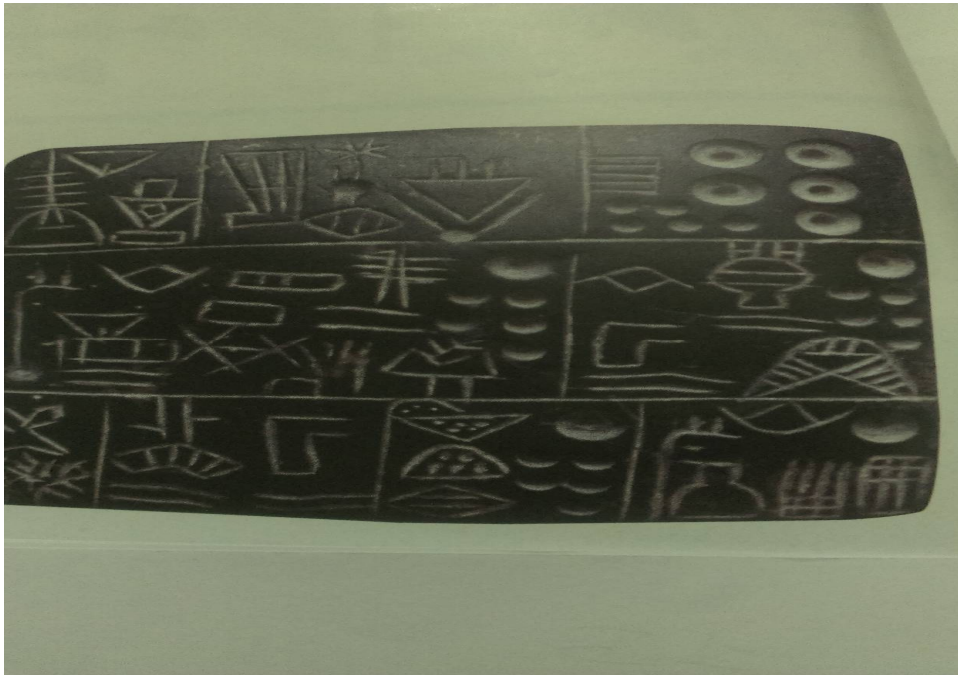
kendisi ise proto- alfabetiktir, yani alfabe öncesine ait karakterdedir. Bu haliyle ilkel bir hecesel sistemden fonetik olarak mükemmel olan alfabetik yazıya geçişte kullanılmış bir ara evreyi temsil etmektedir.” (Yıldırım, 2002: 38)

Bu buluntular, yani mühürler ve küçük nesnelere Yıldırım'a göre Mezopotamya'da İ.Ö. 2500 dolaylarına tarihlenir ve bu da Sümer ilişkisini gösterir. Sümerlerle deniz yoluyla kurulan ilişki Indus Uygarlığı'nın gelişmesini sağlamış olabilir ama yazı biçimi Sümer biçimleriyle bir ilişki göstermez.

Yazı, o dili oluşturan seslerin simgelerle ifade edilmesidir. Mısır'daki bulgulara bakıldığında yazı, taş, pişmiş toprak ve papirus üzerine çeşitli yöntemler uygulanarak oluşturulmuştur. Bu yöntemler boyama, kazıma, çizme ve bastırma yöntemleridir. Tarih öncesi toplumlarda böyle bir tarz kullanılarak yazılmış yazılara rastlanmamıştır. Muhtemelen kemik, deri, taş, bitki gibi maddeleri şekillendirerek bir anlatım dizgeleri oluşturulmuştur. Genel kanı, prehistorik çağlarda kullanılan simgelerin yazının kökenini oluşturduğudur.

İlk yazılı belgelerle -ki bunlara **piktogram** (resim yazısı) adı verilir- Mezopotamya ve Mısır'da karşılaşmıştır ve MÖ 3400-3200 yıllarına tarihlenmektedir.

Resim-37: Piktografik yazılı taş tablet

Kaynak: (Tekeoğlu, Aktüel Arkeoloji, Kasım-Aralık 2013, sayı 36 :20).

Açıklama:M.Ö. yaklaşık 3200. Uruk/Mezopotamya

“Betimsel imlerin bulunduğu kil tabletler çivi yazısının öncüleridir. Örneklerin ne olduklarının iyi anlaşılmasına karşın, Jocabson bunların ‘hesap yapma ve hesapları anımsama’ yolları olduğuna inanmaktadır. En eski örneklerde bile, en yetkin biçimiyle yazının ortaya çıktığı Mısır’ın daha geç dönemlerinden değişik olarak, Mezopotamya’da yazının basit betimsel imlerden gerçek çivi yazısına dönüşüne kadar gösterdiği gelişmenin tüm aşamaları izlenebilir. Büyük bir olasılıkla yazının tümüyle gelişmesi, tapınakla ve tapınağın mal varlığı hesaplarının tutulmasıyla ilgiliydi. Prof. Jocabson, yazıyı zaman ve mekanı giderek karmaşıklaşan insan ilişkilerini aşma yolu olarak görür, ‘Uygarlıkla başlayan yazının bir uygarlığı uygarlık yapan ve onu öteki tür kültürlerden ayıran eğilimleri gelişmesi boyunca desteklenmiştir.’ (Braid, 1995, 218)

İlk yazılı belgelerde kullanılmış olan işaretlerin sayısını tespit etmek zordur çünkü bunlar etrafımızda var olan her şeyin betimlemesinden oluşuyordu. Mesela yıldız için yıldız çiziliyordu. Yazı Mezopotamya’da değişiklik geçirmiştir ve çivi yazısı doğmuştur. Çivi yazısı deyimini Fransızca *cuneiforme* sözcüğünün çeviri karşılığıdır, çünkü Avrupalılar bu yazı türüyle ilk kez karşılaştıklarında kil üzerindeki işaretleri ‘mıh, çivi’ anlamına gelen latince *cuneus* aletinin bıraktığı izlere benzetmişlerdir.’ (Tekeoğlu 2013 :20- 21).

Hall şöyle açıklıyor, *“Bazı resim işaretlerin bazı kastettikleri objeleri açıkladığını tahmin edebiliyoruz, fakat bu tahmin çoğunlukla yanlış olabilir. Şöyle ki, Mısır resim işaretleri her zaman temsil ettikleri resim anlamında değildir. Mesela Mısır resimsel işaretle tek göz’ün göz anlamına veya görmek anlamına veya ağlamak /gözyaşı anlamına gelmesi gerekmez. Bu yapmak (make) anlamına gelebilir çünkü ‘iri’ kelimesi yapmak anlamındadır ve bir başka kelime ‘iri’ bu dilde göz ile aynı anlamdadır.’(HALL, LİTT., 1914;6).*

Bu fikri destekleyen bir açıklamayı da Braudel yapmaktadır, *“İlk başlarda görülen ve henüz beceriksiz bir tür önyazı sayılabilecek piktogram, bir nesnenin basitleştirilmiş dış hatlarından oluşan, mnemoteknik (bellek eğitici; akılda tutmaya yönelik) basit bir çizimidir. Çizilen şekle birçok anlam yüklenebilir: Bir öküz başı gördüğümüzde,*

hayvanın kendisi mi veya ürünlerinden biri mi, yoksa boynuzları veya onlardan üretebilecek bir şey mi söz konusudur? Anlam, sadece o anda söz konusu çizimi kullananlar için açıktı. Çünkü piktogram, yanındaki diğer kelimelerden kesinkes ayrılmış, verili bir kelimeye şaşmaz bir biçimde ait değildir. İlkel halklarda bugün bile böyle 'yazılar' mevcuttur. İkinci aşama olan ideogram, sabit bir biçimde tek ve aynı nesneyi gösteren stilize bir şekildir. Son aşama olan fonogram ise, dilin seslerini, fonemleri aktarır ve ifade eder.” (Braudel, 2006; 90).

Mezopotamya’da erken dönemde yazılmış ve piktogram olarak nitelenen metinler herhangi bir dile ait değildir yani bir dilin fonetik, gramer ve vokabüler yapısı hakkında bilgi vermezler. Bazı bilim adamları Sümerce olduğunu tahmin ederler ((Tekeoğlu 2013 :20- 21).

Herkesin birleştiği nokta şudur, Sümerler piktografik yazıyı çivi yazısına dönüştürmüşlerdir. Daha sonra çivi yazısı iç değişim geçirip fonetik yazılışa geçiş olmuştur. Yani kelimenin okunuşuna karşılık gelen işaretler doğmuştur. III. binyılın sonunda Sümer’de yazıcılar yumuşak kil tabletleri yontarak çivi yazısı denilen yazıyı yazıyorlardı ve bu yazı türünde hem ideogramlar hem de fonogramlar bir arada kullanılmıştır. (Tekeoğlu 2013 :20- 21).

Çivi yazısı daha sonra Asurlular tarafından daha da geliştirilmiştir. Asurlular MÖ 2500’lerde çivi yazısını yazışma aracı olarak kullanmışlardır ve tüm Ön Asya’da yayılmasını sağlamışlardır. Asurlulardan başka Hitit, Luvi, Pers ve Urartu kültürlerinde kullanılmıştır.

Mısır’da da yazı piktogramlardan gelişmiştir. Buna hiyeroglifler örnek verilebilir. Kabartma tekniği kullanılmıştır ve anıtlar üzerinde kullanılmıştır. Daha ziyade dini belgelerde ve papirus veya ahşap üzerinde kullanılmışlardır. Mısır’daki yazı türleri fonetik, logografik ve determinatif unsurlar içerir. Mısır’da *hiyeroglif (kutsal yazı)* yazısından önce hiyeratik ve sonra demotik yazı kullanılmıştır. (Tekeoğlu 2013 :20- 21).

“Efsanevi Menes’le özdeşleştirilmiş bir firavun olan Narmer’in paleti (3200’e doğru), elimizdeki en eski Mısır yazılı belgesidir.”(Braudel, 2006; 92)

Asurlar, Kültepe, Alishar ve Boğazköy’de ticaret kolonileri kurmuşlardır. Bu

koloniler aracılığıyla yazıyı Anadolu'ya taşımışlardır.

Tarihte bilinen ilk kütüphaneyi başkent Ninova'da kurmuşlardır.

“Kanunların yazıyla tespiti yeni bir şey değildi. Eski Doğu kavimleri, en çok Sümer’ler, pek erken kanunlar çıkarmışlar, Babil kralı Hammurabi bunları toplatmış ve zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirmekle aşağı yukarı 300 maddelik meşhur kodeksini meydana getirmiş, bu kodeksi yüksekliği iki metreyi aşan hafif piramidal bir istel üzerine yazdırmıştı. Yunanlılar da, M.Ö. 7 nci yüzyıldan başlayarak, Eski Doğu usulüne uyararak, kanunlar için aşağıdan yukarıya doğru daralan taş isteller, yahut zamanımıza kadar gelmemiş olan tahta levhalar kullanmışlardır.” (Mansel, 1947, 175).

Braudel şöyle açıklar; *“Tunç Çağı’nda tüm yakın doğu yazıyı öğrenmiş, Mısır’da hiyeroglif, tüm Ön Asya’da çiviyazısı, Girit’te Lineer A ve B, Minos devri Yunanistan’ında ise sadece Lineer B kullanılmıştı. Bunlar da sadeleştirilmiş yazılardı, ama kullanılmaları hala güçlü, sanatkarlık gerektiriyorlardı.” (Braudel, 2007; 219)*

Yazıcılar bu dönemlerde oldukça prestij kazanmışlardı ve bir alimler kasti oluşturuyorlardı. Fenike alfabesi Lineer alfabe olarak da adlandırılır ve yirmi iki sessiz harfden oluşur ve Sami dillerinin temel yapısı da sessiz harflerden oluşur.

Braudel şöyle bir açıklama yapar kitabı ‘Bellek ve Akdeniz’ de; *“Yunanlılar MÖ 8. yüzyılda Fenike alfabesini kopya ettiklerinde, kendi dillerini anlaşılır bir şekilde kaydetmek için gereken sesli harflerin eksikliğini duyarlar. O zaman Yunan dilinde bilinmeyen bazı Sami sessiz harflerine sesli harf değeri yüklerler. Böylece, sesli ve sessiz harfleriyle eksiksiz bir alfabe ortaya çıkar.Ama bu sonuca uzun bir tarihten geçilerek varılır.” (Braudel, 2007; 219).*

Aynı konuda Grant ve Kitzinger ‘Civilization of the Ancient Meditterreanean’ isimli kitaplarında şöyle diyorlar; *Greklerin yaptığı en çarpıcı yenilik vocal seslerin her biri için ayrı bir işaret bulmalarıdır. Grek, bu Semitic alfabedeki her bir ses için Grek dilinden bir harfle eşleşme yaptı ve bunları Grek soundları/sesleri ile eşleştirdi ve böylece Grekçe yazabildi. Semitic allfabede olamayan soundlar da bir harf ile temsil edildi, böylece 22 harfden oluşan Semitic Fenike Alfabesi Grekçe’ye uyarlandı.(Grant ve Kitzinger, 1988:404).*

Yine aynı kitaptan anlıyoruz ki, 5. yy boyunca yöresel olarak farklı bir şekilde kendini oluşturan Grek alfabesi 6. ve 7. yy'larda dereceli olarak giderek gelişti ve İonya da standard alfabeğe kavuştu. Bu standartlaşmaya Homeric şiirler sebep olmuş olabilir. İliada ve Odyssey de ilk olarak İon alfabesi kullanılarak yazılmıştır. Roma'ya kadar yazının izini sürmeden anlamamız gereken şudur; Bu gelişme Grek edebiyatı ve kültürünü de geliştirmiştir.

Daha sonra düz yazı gelişmiştir. Düz yazı bilgiyi kaydetme ihtiyacından doğmuştur. Bu kayıtlar; papazların listesi, atletlerin zaferleri, hukuki şifreler, akıllı insanların söyledikleri özlü sözler, gibi şeylerdi.

Roma'ya gelecek olursak, yine aynı kitapta şöyle bahsediliyor; Romalılar'da farklı bir hikaye buluruz, Romalılar, alfabeği Grek'ten muhtemelen Etrüksler vasıtasıyla yedinci yüzyılda almışlardır. Bu tarih, Grek'in alfabeği Fenikelilerden almasından kısa bir süre sonradır. Aslında Romalılar'ın Etrüsk dilinden alıntıları direkt Grek'ten almadıkları kesindir. Şöyle ki; Grek'teki bazı harfler Romalılar alfabeği alınca terkedilmiştir. Roma alfabesinde kapalı heceler *el, em, en, ve ar* ve açık heceler *be, ce, de, vb* Etrüsk'te ünlüye dönüşen *l, r* ve nazal harfler *m, n* ile açıklanabilir. Ayrıca, Etrüksler f- soundunu F ve H'yi birleştirerek ifade ettiler ve bu Grek'te e soundu ile ortaya çıkar. Bu, Roma alfabesinde böyle olmuştur yani Etrüsk dilindeki gibidir. İlk Roma alfabesi şu harflerden oluşmuştu: A, B, C, (k-sound), D, E, F, I (zeta), H, I, K, L, M, O, P, Q, P (R'nin orjinal formu) S, T, V (u-sound) X. Grant ve Kitzinger, 1988:416-417).

Aslında bu konuda fonetik inceleme ile pek çok örnek verilebilir ama biz konumuzdan çok uzaklaşmak istemiyoruz. Sadece sonuç olarak latin alfabesi daha ziyade Etrükslerden direkt bazı harfleri alarak ve yenileri eklenerek oluşturulmuştur, ama Grekçeden de alıntı vardır.

Sonuç olarak aslında en önemli nokta, yazının geçirdiği evrimden ziyade yazıyı insanlar icat ederken amaçları neydi ve bunu ne için kullanmışlardı sorularına yanıt bulmaktır, bunu anlamak gerekir.

Braudel bunu şöyle açıklar; “*Yazı, toplumu elinde tutmanın bir aracı olarak belirmektedir. Sümer'de arkaik tabletlerin çoğunluğu dökümler, muhasebe belgeleri, dağıtılan günlük erzak paylarının ve bunları alanların isimlerinin yer aldığı listelerden*

ibarettir. Aynı gerçeklik ve aynı düş kırıklığı başka yerlerde de karşımıza çıkar. Nihayet 1953'te çözülen Girit-Mikenos yazısı Lineer B'de bugüne dek saray hesaplarından başka bir sırrı ortaya koymamıştır. Ama devletin veya hükümdarın gayretli hizmetkarlarının icadı olan yazı, bu ilk düzeyde kök salmaya ve verimli olmaya başlar.” (Braudel, 2006, 93)

Yazı nasıl gelişti diye düşünecek olursak aslında çok uzun bir süreçte ilerleme kaydettiği görülür. Önce devletler yazıyı icat etmiş ve kullanmışlardır. Bunun ilmine sahip ve bunu gerçekleştirebilen insanlar bir prestij sahibiydiler. Daha sonra ticarete ve tüccarlar tarafından kullanılmaya başlandı ve yazı artık daha hızlı ve daha sade idi.

Bilinen en eski alfabe MÖ 14. Yüzyıldan kalma bir tablette bulunmuştur bu bir Ugarit yazısıdır ve otuz harflik olup çivi yazısı işaretler kullanılmıştır. Res Şamra'daki belgelerde kullanılmıştır.

Lineer alfabe ile yazılmış yazı daha sonra Mısır'da ve Sami insanların elinde gelişmiş ve sonra MÖ I. yüzyılda Fenike yazısı ile bir alfabe oluşturmuştur. Bu yazı artık yumuşak malzemeler üzerine yazılmaktaydı, bunu da özetlemek istersek, başlıca papirus (Nil kıyısında yetişen bir tür kamış) veya deri, kurşun tabletler veya balmumu üzerine yazı yazılmıştır.

Belki bu bölümü Braudel'in şu açıklamaları ile bitirmek doğru olacaktır; “ *Kısacası, alfabe hiçbir yerde hızlı ve basit bir biçimde yayılmamıştır. Demir veya tunç metalürjisi nasıl ağır bir seyir izlemişse, aynı şey alfabe için de geçerli olmuştur. Tarımdan ise olsa olsa biraz daha hızlı yayılmıştır. Paranın veya para ekonomisinin ağır aksak ilerleyen yayılmasından da daha hızlı olamamıştır. Ama bütün bu ağır ilerleyişten dolayı, biri çıkıp da ilk alfabe için devrim niteliğinin yapılmasına karşı çıkabilir mi?”* Braudel, 2006; 221).

Starr şöyle açıklar; “*Girit şehirlerinin ortak bir donanmaya sahip olduklarını kabul etsek bile, bu onları koruyamamıştır. Zira İ.Ö. 15. yüzyılda ada, olasılıkla kendi gemileriyle gelen Miken kralları tarafından istila edilmişti. Bundan sonra Knossoslu katipler, Yunan ana karasının yazısı olan Linear B'yi kullanmaya başlamışlardır. Diğer pek çok kanıt da bu egemenliği doğrular niteliktedir.”* (Starr, 2000:10).

Strobon'un Geographika(Coğrafya) isimli eserini inceleyen Tuncer Gülensoy şöyle anlatmaktadır; *Strabon gezdiği Anadolu coğrafyasındaki kavimlerin dillerinin de*

birbirinden farklı olduklarını yazar. Mesela Karyalılardan bahsederken, “Onların çoğu Leleg ve Pelasglardı der. Ve ozan Homeros, Masthles sırası gelince barbarca konuşan Karia’lıları yönetti dediği zaman bu nasıl böyle olmuştur diye sormaya neden yoktur. Homeros pek çok yabancı kabileler tanıdığı halde sadece Karia’lıların BARBAR dilinden söz ediyor, fakat hiçbir yerde barbarlardan söz etmiyor.” (Gülensoy, 2011:216)

Yazının tarihine baktığımız zaman Kazım Mirsan isimli araştırmacıdan da bahsetmeden geçmemek gerekir çünkü, henüz bilimsel olarak kesin ispatlarla kabul edilmemiş olsa da bu konuda fikirleri ve araştırmaları ve yayınladığı araştırma yazıları çok dikkat çekicidir.

Kısaca özetlemek gerekirse Mirşan ilk Türkler hakkında yabancı bilim adamları tarafından ortaya konulan ve ders kitaplarında okutula bazı temel bilgilere karşı çıkmaktadır. Mirsan’a göre Göktürk diye bir Türk devleti yoktur, Avrasya’nın dört bir yanında yazıtlar üzerinde yaptığı araştırma ve incelemelerine göre; Erken Türklerin yazıyı ve kağıdı bulup insanlık tarihinin ilk medeniyetini kurduklarını ispata çalışmaktadır. Ona göre Türkler yazıyı sadece Urallarda ya da Altaylarda kullanmamış , Avrupa’da da kullanmışlardır. Kaya resimlerini, piktogramaları ve tangamları ve alfabenin gelişimini inceleyen Mirşan bunların Türkçe olduğunu iddia etmektedir. Bunun için dünya coğrafyasını inceler ve buzul çağından sonra orta Asya’da hayat bulan insanların küresel ısınmayla ısınan dünyada Avrupa’ya doğru bir göç başlattığını söyler. Kazan’da bulunan bir haritanın da bu düşüncesini desteklediğini anlatır. Yazıya geçişin binlerce yıllık yolculuğunun her adımına ait yazılı bellgeleri Türkistan merkezli Avrasya coğrafyasında göstermiş ve bunları ‘*Prototürkçe Yazıtlar hakkında Konferans*’ isimli bir kitapta toplamıştır.

Sorbonne Üniversitesi’nde ‘*Alfabetik Yazının Başlangıcı ve Glozet Yazıtları*’ isimli bir konferansa davet edilen Mirşan, burada Fransa’nın Vichy bölgesinde bulunan MÖ 2500 yılına ait üç bin parçalık yazıttaki harflerle ilgili açıklama yaparak bu harflerin ‘öntürk’ harfleri olduğunu söyledi. Bazı açıklamaları şöyledir;

“Yazıtların birinde muzaffer halk manasına gelen ‘oduquel’ sözcüğü yer alıyor ve ana yurdumuz sakinlerince muzaffer halk olarak bilinen “halk halkına” cümlesi kullanılıyor. (Bu sözcüğün Türkçe budun ve yine Türkçe el sözcükleri ile ilgisi kuruluyor.) Glozel yazıtlarının bir diğerinde ise “Buyruk” başlığı yer alıyor ve kozmik

dünyaya ait ölüm teması işleniyor. Geyik başı bulunan yazıtta 'Ateşe inanırken tek Tanrı'yı buldular' ibaresi yer almaktadır. Yazıttaki alfabe Etrüks alfabetesine çok yakındır. Etrüks alfabeti latin alfabetesini doğurmuştur. Daha geç çağlara ait olan ve Etrüksçe ile hiçbir ilgisi bulunmayan Yunan alfabetesinin de Öntürklere dayandığını biliyoruz. Fenike ve Kril alfabeleri de bu hususta istisna teşkil etmiyor. Bunun birçok örneklerini veren yazıtlar bulunmuştur.” (<https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com>)

Mirşan, 'Futhark' diye isimlendirilen ve Avrupa'nın pek çok müzesinde sergilenen ve Avrupa'nın okuyamadığı yazıtları okumakta ve bunların Orhun yazıları olduğunu iddia etmektedir. Yine karbon 14 yöntemi ile MÖ 14 bine tarihlenen Sürgentaş Mağarasında bulunan AŞ tamgası, yazıya geçişin önemli bir adımının belgesidir. Burada cümle olduğunu iddia eden Mirşan bunun yazının başlangıcı olduğunu söyler.

Resim-9: Fransa, Vichy Kenti Yakını Glozel Yöresindeki UB-UŞ Yazıtı

Kaynak: KM Prototürkçe yazıtlar isimli kitabından bazı resimler sayfa: 91-24-

Resim-10: Glozel yöresindeki bir yazının KM yorumu

Tomstad Bitigtaşı- Norveç Okuyan: Kazım Mirşan

AQIN AT ĖRİKİZ : AKINCILARIZ

Resim-11: Urfa Göbekli Tepe de bulunan yazıtlara KM yorumu

Urfa Göbekli Tepe'de Ön Türk Damgaları

**OZ Damgası : Öbür dünyaya geçerek
orda yer alma, oluşum, yeniden var
olma, kolonizasyon, koloni, kolonist.**

UC Damgası : Lider, Bayrak, Tann

**AT Damgası : Canı vücuttan atılarak uzay
evine ulaşmaya hak kazanmış olması
nedeniyle nam, namı kişi**

Canı vücudundan atılarak uzay evine ulaşmaya ve öbür dünyada var olmaya hak kazanmış namlı kişi, lider...

Kaynak: Mirşan tarafından okunan bir yazıt

Bu söylemleri ve çalışmaları görmemezlikten gelemeyiz çünkü Mirşan, Etrüsk yazıtlarını 1965'te okuyup 1970 yılında 'Proto-Türkçe Yazıtlar' adlı kitabında açıklamıştır. Mirşan 94 Etrüsk yazıtını okumuştur ve bunları Etrüsk alfabesine göre Türkçe okuma ile yapmıştır. 1998 yılında da 'Etrüskler, Tarihleri, Yazıları ve Dilleri' kitabıyla da Etrüsklerin dil, din ve inanç sistemlerine dayanarak Türk olduklarını savunmuştur.

Aslında, Etrüsklerin Türk olup olmadıkları araştırılması gereken bir konudur ve önemlidir. Etrüsklerin kim oldukları konusunda ortaya kesin bilgi ve bulguların konulamaması ve bazı tarihçi ve arkeologların bu konudaki görüş ve dayanakları Mirşan'ı destekler biçimdedir.

"Kökenleri konusunda Herodotos'un, Küçük Asyada'ki Lydia'dan göç edişlerini betimlemesinden bu yana, spekülasyon yapılmaktadır."(Bradford,1971:64).

Bradford şöyle anlatır; Herodotos Etrüskler konusunda bir betimleme yapmıştır; buna göre ülkede onsekiz yıl süren bir kıtlık olmuş ve kral, Lydialıları ikiye ayırmıştır. Kimin göç edeceğine, kimin kalacağına da kura çekerek karar kılınmıştır. Kalanlara kral kendisini, göç edenlere de oğlu Tyrrhenos'u hükümdar atadı. Bir kısmı İzmir kıyısına inip tekne yapımı ve balıkçılıkla uğraştı, bir kısmı ise İtalya'ya Umbria'ya ulaşmış burada yaşamaya başladılar ve Tiren Denizi de adını bu hükümdardan aldı.

Etrüsklerin göçmen olmadıklarını, bilakis İtalya'nın yerlisi olduklarını savunan Yunanlı tarihçi Dionysios, Herodotos'a karşı çıkar. Fakat D. Randall MacIver ise bir makalesinde -ki bu Encyclopaedia Britannica'da yer almaktadır- Etrüsklerle ilgili farklı şeyler söyler. *"Aşıl原因 güçlük dildir. Etrüskler gerçekten yerli olsalardı , Augustus zamanında (Dionysios'un tarihini yazdığı sırada) gerçekten yerli İtalyanların, yani taş ve Bronz Çağı insanların hala kullanmakta olduğu şu ya da bu lehçeyle bir ölçüde ilişkili bir dil konuşurlardı. Ne var ki, Dionysios'un kendisinin de söylediği gibi, dilleri tamamen benzersiz ve kendine özgü bir şeydi; modern filologların da onayladığı bir ifade.*(Bradford,1971:64).

Bradford, modern araştırmaların, Etrüsklerin doğulu ya da yarı-doğulu bir halk olduğuna dair Herodotos'un fikirlerini doğrulamakta olduklarını söylemektedir. Bunu

doğrulamak için de dinsel tapınma biçimlerinin ve sanatlarının doğu kaynaklı olduğundan bahsetmektedir. Alfabelerini de Yunanlılardan veya Fenikelilerden ödünç aldıklarını Bradford düşünmektedir. *“Tekniklerini ve becerilerini kendileriyle birlikte Doğu’dan getirdiklerinden fazla kuşku duyulamaz... Etrüskler kuyumculukta eşsizdi... Bu zanaatı doğu’da öğrendiklerini göstren başka kanıtlar da vardır; çünkü granülasyon örneklerine Mısır süslemelerinde ve mücevherlerinde de rastlanır. .(Bradford,1971:65).*

Yine Bradford’un anlatımıyla D.H. Lawrence de Etrüsk lahitleri üzerindeki kadın erkek figürlerini inceleyerek Etruria’da kadınların o zamanki Yunanistan veya Fenike’deki kadınlardan daha yüksek ve daha uygar bir yer işgal ettiklerini söyledi. Bu Roma’da da rastlanmayan bir nezaketti.

Tüm bu saptamalar aslında Etrüsklerin Türk olabileceğini düşündürüyor, çünkü biz o dönem küçük Asya’daki Türk toplumlarında kadının ne kadar değerli ve üstün bir sosyal mevkide olduğunu ve kadınların önemini biliyoruz.

80 kemik üzerinde yapılan araştırma ile Etrüsklerin, Toscana bölgesinde yaşayan bu topluluğun, Asya kökenli oldukları tespit edilmiştir.

Talat Tekin, araştırmalarında Kazım Mirşan’a karşı çıkmaktadır ve Haluk Tarcan’ın açıklamalarının yanlışlar içerdiğini söylemektedir. Şöyle ki;

'Yeter Söz Millet'in' köşenizde yayımlanan Haluk Tarcan (Paris) imzalı yazıda Türk sözcüğünün 'Göksel, tanrısız' anlamında olan Türk-Ök sözcüğünden geldiği ileri sürülüyordu. Bu doğru olamaz. Çünkü en eski Türkçede. Orhon Türkçesinde. 'Göksel, tanrısız' anlamındaki tek ibare Tengri Teg'dir. Türk sözcüğünün Orhon Yazıtlarında geçen eski biçimi ise iki heceli 'Türük' ya da 'Törük'tür. Haluk Tarcan o yazısında Türk sözcüğünün aslının 'Türüsüg' olduğunu, bunun da 'yöneten kutsal sınıf' anlamına geldiğini de öne sürüyor. Bu da doğru olamaz; çünkü eski-yeni hiçbir Türk dilinde bu anlamda böyle bir kelime yoktur. Sayın Tarcan'ın yazısından anlaşıldığına göre, o Yalçın Çınar (Marmaris) ile Türk adının kökeni üzerinde bir tartışmaya girmiş. Anladığım kadarıyla Sayın Çınar da Türk sözcüğünün aslının 'Doğruğ' olduğunu ileri sürüyormuş. Bu da doğru olamaz; çünkü eski Türkçe'de kelime başında (d) sesi yoktur! Sayın Yalçın ile Tarcan'ın böyle bir tartışmaya girişmeden önce Türk adının kökeni üzerine Türk bilimcilerinin şimdiye kadar ileri sürdükleri görüşleri ele almaları ve bu görüşleri çürütmeleri beklenirdi. Bildiğimiz en eski biçimi Türük ya da Törük olan bu

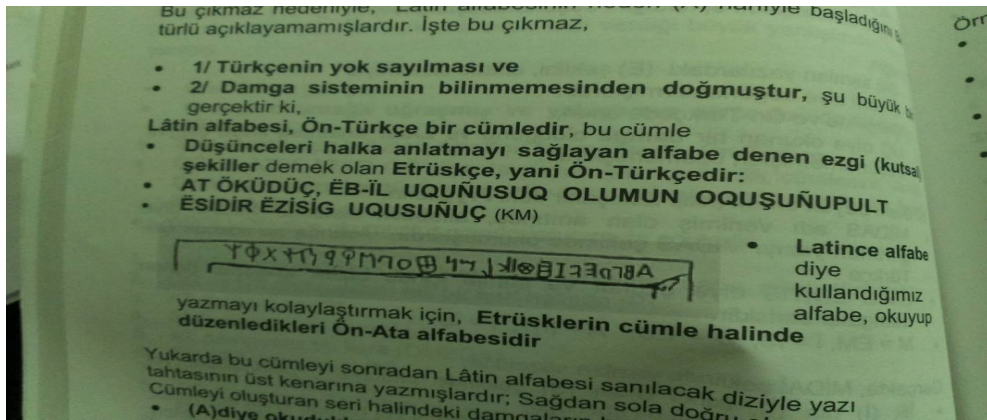
etnik adın Macarcadaki biçimi Török, eski Rusçadaki biçimi de Tork'tur. Bu veriler Türk etnik adının aslının iki heceli Törük ya da bunun kısaltılmış biçimi Törk olduğu yolundaki görüşü desteklemektedir. Bu verilere göre Törük adı, büyük bir olasılıkla 'doğmak, yaratılmak, turemeh' anlamındaki eski Türkçe törü- eyleminden -k eki ile türetilmiş bir sözcüktür ve 'halkedilmiş, yaratılmış, türemiş' anlamına gelir.

(Tekin, 1997:19).

Proto-Türkler (Ön-Türkler) konusunda çalışmaları ile tanıdığımız Haluk Tarcan, yazının icadı konusunda batılı tarihçilerden farklı düşünmektedir ve KM 'dan alıntılarla şöyle bir açıklama yapmaktadır; Orta Asya'da yazının icadı, Qara-Tau kültüründe yüz binlerce yıl çile çekmiş olan Orta Asya kişisi,

- Sekden binlerde erişmiş olduğu 'insanüstü kudret inancı' nın itme gücü'nden oluşan soyut kavramları
- Resim/şekil halinde somutlaştırmak gereksiniminden
- Mağara ve kaya resimleri doğmuş,
- 30 binlerde kaya resimlerinden gelişerek,
- Yaklaşık 18-12 binlerden başlayarak,
- Tamga(damga) adı verilen sembol/şekillerden,
- Tamgalı sayı+Talas vadisi+Issıq Köl'ü üçgeninde
- Yazı bütün mükemmelliğiyle ortaya çıkmıştır. (Tarcan, temmuz 2006:47)

Resim- 12: Ön Ata alfabesi

Kaynak: Tarcan, temmuz 2006:77)

Hatta Tarcan şöyle bir iddiada da bulunmaktadır; Asya'dan öteki kıtalara göçlerle yayılmış olan Ön-Türkçe, batı dillerinde henüz sayısını tespit etmemmiş olduğumuz sayıda yer almış ya da köken oluşturmuştur.

Bazı örnekler (KM)

Min Bin = ich bin

Ur-ebis =urbis

Bos = bos (öküz)

EL-ugus = logos

Od-uSuz = Odisseus

Ap-ata er = Pater

Luu-bars = Leopard

Esi em= I am

Qa-amog = Camone (kamon), commune (kommune).. Kamu (Tarcan, temmuz 2006:81)

Ben bu tartışmalara Ortaylı'nın açıklamaları ile nokta koymak istiyorum.

'Türk dilindeki yazılı belgeler bilindiği üzere Miladi 8. asırda başlar; artık günümüz Moğolistan'ının sınırları içinde kalan Orhun Vadisi'ndeki, son yapılan araştırmalarla bugüne kadar bildiğimizden daha çok sayıya ulaşan anıt kitabelerden söz ediyoruz. Orhun bölgesinde Rus Türkolog Dmitri D. Vasilyev tarafından yapılan yüzey araştırmaları ve kısmi kazılarda hem bir yerleşim ortaya çıkıyor hem de yazıtlar şu anda dahi bilinenden iki asra yakın bir süre geriye gidiyor. Ayrıca bu bölgede kullanılan 'Göktürk' dediğimiz runik yazının kaynağı da tartışmalıdır. Katibler sınıfının Sogdlar olduğunu ileri sürenler de vardır. Yine söz konusu bölgedeki Dokuz-Oğuz ve Uygurlar Konfederasyonu'nun üyeleri de tarihçiliğin tartışmasına açıktır. (Ortaylı,2015:15)

5.2 ANTİK ÇAĞ MEDENİYETLERİNDE KULLANILAN DİLLERE GENEL BAKIŞ

Antik Çağ'da kullanılan diller konusundaki bilgiye yine bazı yazıtlardan ulaşmak mümkün olmaktadır. Buna göre mesela; Tunç Çağı'na kadar gidecek olursak Amori ve Ugarit dilleri birbiriyle tutarlıdır fakat Demir Çağı dilleri ile birlikte sınıflanmamaktadır. Fenike yazıtlarında görülen dil, Sami dilleriyle yakından bağlantılıdır. Bu, Suriye Filistin bölgesinin dillerindedir. Fenike dili lehçelere bölünmüştür. Fenike dilinin Demir Çağı'ndan sonra bağımsız bir dil olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. İlk Byblos yazıtları bize Fenike, İbrani ve Arami dillerine ait bilgiler sunar.

“Kudus’ün düşmesinden iki yüzyıl sonra Mısır’da bir musevi koloni kuruldu. Altıncı yüzyılda III. Ramses zamanında İbranice dilinin etkisi oldukça göze çarpıyordu. Pek çok örnekte Sami diline ait pek çok kelimenin Mısır diline ait keimelerin yerini aldığı görülmektedir ve III. Ramases’in katipleri mısır dilini terkederek İbranice kullanmışlardır.” (Velikovsky, 1977, 69).

Fenikeliler sayıca fazla bir nüfustu ve bu yüzden buldukları bölgelerde kendi dillerini yaydılar. Bu arada Kartaca, Afrika bölgesine yayılmıştı ve buraya kendi dilini ve kültürünü taşıdı. Aziz Augustinus zamanında Roma İmparatorluğu’nu çökerten Afrika köylüleri hala bu Pön dilini konuşmaktaydı.

“Giritliler bu dönemde Hellas, Suriye ve Mısır limanlarıyla ticaret yapmışlar ve Mısır etkisinde bir resim yazısı geliştirmişlerdir..... MÖ 1570-1425 yılları Knossos, Phaistos, Hagia Triada’daki ‘ikinci’ sarayların en gelişmiş oldukları dönemi kapsamaktadır... Girit bu dönemde Mısır’daki ‘yeni devlet’ ile canlı bir ticarete girişmiştir. Aynı dönemde resim yazısının yerine Linear A’nın geçtiği de görülmektedir...” (İplikçioğlu, 2007; 12-13).

İplikçioğlu aynı zamanda Akalar'ın Girit Linear A yazısının etkisinde Linear B'yi geliştirdiklerini de söylemektedir. Yazar yine Minos Giritlileri'nin kullandıkları dilin Hint-Avrupa kökenli olmadığını düşünen bazı bilim adamları vardır, demektedir.

İplikçioğlu, Aka Hellenleri ile ilgili olarak şöyle söylemektedir; “ *Hellas'a göç eden Aka Hellenleri'nin –inthos, -issos gibi eklerle biten yer adlarında izleri görülen yerli bir halkla karışmış oldukları söylenebilir... Hint-Avrupa kökenli olmayan bu eski Akdeniz halkının diline ilişkin izler yalnızca yer adlarında olmayıp, aynı zamanda bitki, maden adlarıyla gemicilik ve balıkçılıkla ilgili daha sonra Hellenler tarafından benimsenen terimlerde de bulunmaktadır.*” (İplikçioğlu, 2007; 14-15).

Braudel'in 'Bellek ve Akdeniz' isimli kitabındaki açıklamalarına göre Luvilerle arkadaş ve kardeş olan Hititler, Luvilerin ardından Anadolu'ya yerleşmişlerdir ve orada eski çivi yazısını benimsemişlerdir. Biz bundan, gelişlerinin çok eski olduğunu anlıyoruz. Bir süre sonra yazılı dilleri içindeki Hint-Avrupa kelimelerin oranı % 20'ye düşmüştür ve geri kalan kelimeler de Hint-Avrupalı olmayan halklardan alınan kelimelerdir. Böyle bir kaderi Yunanistan'da Akhalar yaşamışlardır, yani kendilerinden çok üstün bir kültürel miras içinde kaybolmuşlardır.

Akhalar, yani ik Yunanlılar, Mykenaililerin ataları olan Hint-Avrupalı istilacılar, III. binyıl sonunda Yunanistan'a gelmişlerdir.

Braudel şöyle anlatır; “*Bu ilk Ege halkları yine de derin izler bırakmışlardı. Bu konuda dilbilimcilerin çözümlemeleri herhangi bir tartışmaya yer bırakmayacak kadar kesindir. Yeni gelenler kendi dillerini korusalar bile, mağluplardan da birçok şey alıp benimsemişlerdir. Yunan dili kendisine yabancı çok sayıdaki kelimeyi bu şekilde devralmıştır. Yer adları ve kişi adları bunu söylemekte hatta haykırmaktadır: Korinthos, Tiryns, Atina kadar meşhur kentler veya Hellas'ın tam merkezinde, Delfoi Mabedi'ne tepeden bakan ve 'dünyanın göbek deliği' olan Parnassos Dağı bunların hiçbiri Yunanca isimler taşımaz. Bazı Homeros kahramanlarının isimleri de acı da gelse, Yunanca değildir: Akhilleus, Odysseus... Yer altı yargıçları Minos ile Rhadamantis veya Hades'in tanrıçası Persefone gibi Girit İsimleri de Yunanca değildir. Tarıma ilişkin, buğday, şarap, incir ağacı, zambak, gül, yasemin, mercan köşk gibi birçok kelimenin köklerinin Yunanca olmaması daha da anlamlıdır. Aynı durum denizcilikte de geçerlidir. Gemicilik sanatı, Yunan olmayan Hellas'ın denize yabancı Hint-Avrupalı*

istilacılara sunduğu, bağ ve zeytin ağacından da daha değerli bir armağandır. Ne thalassa ne de pontos Yunanca kökenli kelimelerdir.”(Braudel,2006;160-161).

Woodard Grek dili konusunda kitabında bu dilin bir Hint-Avrupa ailesinin üyesi olduğunu ama Hint-İran ve Ermeni dilleriyle de dilbilimsel bağlantıları olduğunu söylemektedir. Grek dilinin birkaç kronolojik devreye bölünmesi gerektiğini söyleyen Woodard, bu evreleri Miken dönemi ve ikinci dönem olarak nitelendirir. Dark Age'den sonra ortaya tekrar çıkan bu dönemi, Grek dilinin Arkaik Grek olarak da isimlendirildiği dönem olduğunu ve Homer ile Hesiod'un eserler verdiği dil olduğunu (MÖ sekizinci yy) ve daha sonra Klasik Grek olarak son evresini yaşadığını anlatır. (MÖ beşinci yy).

Bu arada Giritlilerin dilinden bahsetmek gerekir; 1953'te Michael Ventris Lineer B'yi çözümlenmiştir. Bu gerçek bazı tahminleri yıkmış ve bu dilin bir Hint-Avrupa dili olmadığı ortaya çıkmıştır.

Roma'nın diline gelecek olursak The Ancient city isimli kitapta yazarlar şöyle açıklarlar, “*Onun dili çok farklı parçalardan oluşmuştu, Latin çoğunlukta idi fakat Karaardıç dilinin kökleri çok sayıdaydı ve merkezi İtalya'nın diğer herhangi bir diyaleğinden daha çok Grek elementleri bulunmaktaydı.”(Denis ve Coulanges, 2001;354).*

Woodard kitabında Latince hakkında James Clackson şöyle açıklamaktadır; “*Latince Antik Roma'nın dili idi ve adını Latium bölgesinden almaktaydı. Roma'nın kuruluşu MÖ 753'e tarihlense de bundan daha önceki yerleşimlere dair arkeolojik kanıtlar vardır... Latium da giderek artan kontrolü, Roma'nın gücünü, bütün İtalya'ya ve fethettiği bölgelere ve kolonilere yaydı.... Latincenin etkisi ve yayılması Roma İmparatorluğu'nun gücünün artmasıyla mümkün olmuştur. Latince büyük bir kültürel prestiji bugün de sürdürmektedir. Latince bugün hala geniş ölçüde öğretilmekte ve dünyanın her tarafında pek çok, bilimsel, hukuki, dini enstitü tarafından kullanılmaktadır.”(Clackson,2008:73).*

Ayrıca Woodard'ın kitabında Etrüsklerden de bahsediliyor. Bu kitabın Etrüskan bölümünde yazar Helmut Rix, Etrüskçenin MÖ 700 ile MS 50 yıllarına tarihlendiğini

ve kuzeybatı İtalya'da yerleşik olduğunu belirtiyor. İtalya'dan özellikle Kampania ve Emilia'dan olan Etrüsk metin örnekleri, Louisinia Tunus, Yunan ve Mısır'dan bilinen örneklerden ayrılmaktadır. Etrüskçenin en önemli kaynağı dokuzyüz elyazması tablettir. Bunlardan çoğu cenaze ve ölümle ilgilidir. Günlük objeler üzerinde de yazılar vardır. Bu yazı imalatçıyı veya bunun bir hediye olup olmadığını yazar. Ayrıca Latin ve Grek yazarlardan da Etrükler ve dili hakkında bilgi sahibi oluyoruz.(Rix,2008:141).

Ayrıca Rix, Etrüsk yazı sisteminin bir alfabe olduğunu, MÖ sekizinci yüzyılda oluşturulduğunu ve batı Grek alfabesinden yapıldığını söylemektedir. (Rix,2008:143)

Aslında Roma dilini yani Latinceyi anlatmaya Etrüsklerden başlamak gerekir. İlk İtalya'nın kurucuları olan Etrüskler, pek çok yönü aydınlatılamamış, diğerlerinden farklı kolonizatörlerdir. Etrüsk dili henüz çözülememiştir. Braudel'in ifadesi şöyledir ; *'Hint-Avrupa ailesine ait olmayan bu dil –Yunan alfabesini kullandığı için okunabilmekte, ama anlaşılammaktadır. Belki de günün birinde rastlantı sonucunda çift dilli bir yazıtın bulunması çözümü getirecektir. Tabii söz konusu yazıt metninin de buna müsait olması şarttır.'* (Braudel, 2006; 253)

Bugüne kadar yapılan çalışmalarla bir Etrüsk kelime dağarcığı oluşturulmuştur :

Klan- oğul

Sek- kız

Puia-kadın

Ati-anne

Lupu, lupus – o öldü

Svals- o yaşadı

Avil-yıllar

Adile Ayda isimli bir kadın diplomatımız da özellikle *'Türklerin ilk Ataları'* isimli kitabında ve diğer buna benzer bazı kitaplarında Etrüsklerle ilgili pek çok çalışma ve araştırma sonuçlarını kaleme almış ve Etrüklerin Türk izleri taşıdığını ortaya koymuştur. Adile Ayda, Sankt Petersburg'da dünyaya gelmiş ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğ. Fak. Fransız Dili ve Ed. Bölümünü bitirmiş ve birkaç dili çok iyi derecede kullabilen bir bilim insanıdır aynı zamanda ve çalışmaları bilimsel ölçekler içerir.

Türk dili ve onun yaşı konusu ele alındığında mutlaka Muazzez İlmiye Çığ'dan da bahsetmek gerekir. Sümerliler konusunda çalışmaları ve yazdığı kitaplarla tanıdığımız Çığ, 'Sümerliler Türklerin bir koludur' isimli kitabında Sümerce ve Türkçeyi karşılaştırarak iki dilin aynılığını pek çok kaynak ve araştırmayı da referans alarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Çığ, kitabında Türkçenin gelişim evrelerini şöyle ortaya koyar:"

- *Pretürkçe : Ana Altayca'dan (mevcut ise) ayrılma devrine ait dil*
- *Ana Türkçe: Bütün Türkçelerin aynı olduğu devirlerdeki konuşma dili. MÖ 10. Bin yıldan evvelki devirlerde belirsiz şivelere parçalanmış olması ihtimali*
- *Eskiçağ Türkçeleri: Birbirinden ayrı bulunan Türk kabile birliklerinin dilleri. Sümerce bu evreye sahip bir dildir. Ana Türkçe ile Sümerce arasında en az 5-6 bin yıllık zaman dilimi var*
- *Milat Türkçeleri : Miladın 5. Asrından günümüze dek süren zaman içinde kullanılan ölü ve canlı Türkçelerin tümü. "(Çığ,2013:247).*

Çığ, bu saptamasından sonra çok önemli bir konuya değiniyor ve diyor ki ; "Sümerce, Ana Türkçe ve Milat Türkçeleri arasında bir köprü oluşturmaktadır. Eğer Ana Türkçe hakkında mantıksal bilgi edinilmiş olsaydı, Sümer yazıtlarının doğru dürüst transkripsiyonlarında hiçbir problem yaşanmazdı." (Çığ, 2013).

Aslında mesele şudur, batılılar kendi kültür ve dillerinin Yunanlılara dayandığını bütün kitaplarında yazmaktadırlar. Sonra yapılan çalışmalarla Sümer kültürü diye bir kültürün onların kültüründen önce yaşamış olduğu arkeolojik ve tarihi kaynak verileri ile ortaya çıkıyor. Sümer kültürünün kendi kültürleri ile hiçbir köken bağlantısı olmadığı da ortaya çıkınca açıkça Sümer kültürü ile Türk bağlantısını araştırmıyorlar ve bu konunun üzerine gitmiyorlar.

Prof. Dr Osman Nedim Tuna 'Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi' isimli kitabında bilim adına çok dikkat çekici bir araştırma sonuçlarını vermektedir. Tuna, Sümerce ile Türkçe arasında **ilk** ses denklik kanununu (regular sound correspondance) 1947'de, tespit ettiği 43 örneği de göstererek ortaya çıkarmıştır. (Tuna, 1997: 1)

Örnek vermek gerekirse;

- *Yani Sm (Sümerce) g :*
- *Tk (Türkçe) ø yok (üretilmeyen ses)*

örnekler: gi; ı, gig: ig, giş:iş, gur: or

İkinci denklik kanunu :

örnekler : Sm. **D**: ve Tk. **y, ø**

((Tuna, 1997: 2)

Tuna, son kırk yılda tespit ettiği 32 ses denkliğinden 16'sını bu kitapta sunmuştur. Böylece tüm bilimsel ölçekleme ile yani sesletimsel (fonetik), yapısal (syntactic), anlamsal (semantic) ve şekil bilgisi(morfoloji) kullanarak benzerliği veya aynılığı gözler önüne sermektedir.

Bunlardan bazı örnekler şöyledir:

A.Kolay tanınamıyan kelimelerle ilgili denklikler

a. Kelime başı ünsüzleri: D, g, m, n, S, Ş, ø

Sm. **D** : Tk. **y, ø**

dig 'sesamöl' (D. 83)

yag 'yağ' EUSz., 279; DLT, I, 182

dirig 'to be excessive, to be too much, too many' (Grd. 341),

'übevoll sein, voll sein' (D.87), diri 'übergross, überschüssig'

(MSL, III, 142

irig 'sert, kaba, haşin gayretli' KBİ, 199) iri 'kaba, sert, katı kalın'

(YTSz.116), 'large, huge, voluminous, big' (Rd. 546)

tir 'country' (MSL, III, 87)

yir 'yer, toprak, yeryüzü' (KBİ, 546), yer id. (DLT, ı, 157)

((Tuna, 1997: 5-6)

Sm. g : Tk. Ø, v

gişig 'Tür' (D 130), 'door' (EHG. 436)

eşik 'kapı' (KBİ, 206)

((Tuna, 1997:7)

Sm. m : Tk. K

mal (Emesal) 'to stay' (for gal), (Grd. 384)

kal 'kalmak' (DLT, I, 41; KBİ, 215)

((Tuna, 1997: 8)

Doğrudan Görülebilen Denklikler

agar 'lead (metal)' (EHG. 34,58)

agir 'ağır' (DLT, I, 52)

di 'to speak' (Grd. 342)

ti 'demek' (DLT, III, 231)

kabkagag 'mayiler koymağa mahsus bir kap' (EDSz. 71) kagag

'mayileri koymağa mahsus bir kap' (EDSz. 67); ka ' a
vessel' (EHG. 94), kab id. (EHG., 947)

kapkacak 'kap kacak' (PdC. 3925; Mf. Cn. 3 a, II) kapkaç 'kap kacak

(TTS, IV, 2148); kakaça 'içine akarlar konan kap; kapkacak

(DLT, III, 211, 238)

((Tuna, 1997:21-22)

Bu kitapta az sayıda örnekte de olsa Sümercenin Moğolca ve Akadca ile de olan benzerlikleri gösterilmektedir. Tuna neden bu metodu kullandığını kitabında şöyle ifade eder: *'Dünyanın bütün dillerinde, 'karşılaştırılmalı tarihi lingüistik' (historical comparative linguistic) için en güvenilir metod olarak yalnız ve sadece 'düzenli ses denklilikleri'ne (regular sound correspondences' itibar edilir. Verdiğim karşılaştırmalarda kullandığım ölçü (criterium) de budur. (Tuna 1997: 38)*

Hatta daha dikkat çekici olan, yani tesadüfe atfedilmesi çok daha zor uygunluklar, birbirleri ile ilgili iki kelimenin her iki dilde aynı mana ile mevcudiyeti örnekleri de bu kitapta gösterilmektedir.

Sm	Tk.
u 'Schlaf (MSI, III, 675,)	: 'uyku' (EUSz. 262; DLT, III, 247)
udi 'sleep' (MSL, III, 67)	: udi- 'uyumak' (EUSz. 262; DLT, I, 39)
uş 'verstand' (MSL, III, 111)	: us 'akıl' EUSz. 267)
men 'ich' (D 162)	: ben (EUSz.129) (s,23)
nig 'thing' (Grd.394), nig 'whatsoever' (MSL, III, 69)	: nen 'nesne, şey, mal' (DLT, I, 126; KBİ, 328)
	<i>'(Tuna 1997: 21-25)</i>

Tüm bu kelime ve ses çalışmaları sonucunda Tuna şu sonuçlara varmaktadır.' *Önemli bir kısmı Sümerceye yabancı bir karakter taşımaları dolayısıyla Landsberger'in tespit ettiği alıntı kelimelerden oluşan bu malzeme, onun Proto Euphrates, proto Tigris diye adlandırdığı dillere bağlanıyor. Landsberger'in bu isimlerle işaret ettiği saha Fırat ve Dicle havzasıdır. Ayrıca Emesal hakkındaki açıklamaları da aynı bölgeyi gösterir. Şu halde Türkler daha M.Ö. en az 3500'lerde bugünkü Türkiye'nin doğusunda yaşıyorlardı ve dilleri, Sümerlerle iç içe, muhtemelen superstratum-substratum yaşarken, henüz iki kola ayrılmıştı. (Tuna 1997, 47)*

Tuna 40 yılı aşan bu çalışmasından şu sonuçları çıkarmıştır:

- *Sümerce ve Türkçe çok eski devirlerde birbiri ile akraba olmuş veya olmamış olabilir , fakat Sümerlerle Türkler arasında dil bakımından tarihi bir ilgi bulunduğu 168 kelime ile ispatlanmıştır.*
- *Türklerin en az M.Ö. 3500'lerde Türkiye'nin doğu bölgesinde bulunduğu tespit edilmiştir.*
- *Türk Dili'nin zamanımızdan 5500 yıl önce müstakil ve iki kollu bir dil olarak varlığı ispatlanmıştır. Buna göre en pinti hesaplara göre yaşı 8500'dür.*
- *Bugün, yaşayan dünya dilleri arasında, en eski yazılı belgelere sahip olan dil, Türk dili'dir. Bunlar, çivi yazılı Sümerce tabletlerdeki alıntı kelimelerdir. (Tuna 1997,49)*

Tabii ki burada Mehmet Ölmez isimli (yıldız Teknik Ün. Fen-Ed. Fak.,Türk Dili ve Ed Bl) bir akademisyenin bir makalesinde ele aldığı görüşlere de yer vermeden geçemeyeceğim. Ölmez, Türk dili'nin yaşı konusunda görüş bildiren ve kitap yazan bazı araştırmacıları eleştirmekte ve bu yazılanların bilimsel olarak içinin doldurulamadığını söylemektedir. Makalesinde Ölmez, bilimsel veriler ışığında konuyu açıklamaktadır. Ölmez şöyle açıklıyor;

'Ancak ne bir dilin yazılı ürünlerinin çok eskiye gitmesi çok övünülecek bir noktadır, ne de çok yeni olması üzülmeyecek bir nokta! Eğer ölçü bu olsaydı bugünkü Türkçe'nin en eski atası ya da akrabası olan Eski Türkçe ve bunun dayandığı metinlerden Orhon Yazıtları, dünyanın eski yazıtları değil ama en eski yazıtlarından biri sayılabilir. Orta Asya'daki birçok dil, eski ürünlerine göre (Çince, Hintçe, Soğutça vb. hariç) Türkçe kadar eski değildir. Örneğin Moğolcanın yazılı ürünleri Orhon Yazıtları'ndan 500 yıl sonrasına kadar gitmektedir. Ya da bugün Avrupa'daki birçok dilin en eski ürünleri, Almanca'nın, İngilizce'nin verileri Orhon Yazıtları'ndan çok sonradır. Bugün önemli olan bir dilin ne kadar eskiye gittiğinden çok, o dilin işlenmesi,kendine yeterli bir bilim, edebiyat ve felsefe dili haline gelmesidir.(Ölmez, 64)

Kültürel etkileşimler pek çok kültürel öğenin değişik toplumlar arasında yayılmasını sağlamıştır. Dil de bir temel öge olarak hareketli Akdeniz Havzasında çok toplum tarafından birbirine etki eden bir eleman olmuştur ve değişik toplumların değişik dillerinde kullanılan pek çok kelime veya ifade, kültürle ve eşya ile beraber taşınmıştır. Bu uzun bir zaman sürecinde ve yavaş yavaş olmuştur.

Braudel kitabında şöyle söylüyor; “*Kim bilir Hint rakamlarının - Arap rakamları olarak anılır- kendi anayurtlarından batı Akdeniz 'e Suriye'ye ve Arap dünyasının kıyılarına , kuzey Afrika'ya ya da İspanya'ya seyahati ne kadar sürmüştü. Kim bilir onların varışından sonra Roma rakamları ile yer değiştirmesi ne kadar süre aldı.*” (Braudel,1973; 773)

Grant'ın açıklamalarına göre; Herodotus, Kuzey Ege'nin adası Samos Adası'nda yaşayanların Etrüsk diline banyeyen bir dili konuştuklarından bahseder. Bu dilin doğası, ırkın orijini meselesinden dolayı halen spekülatif bir konudur. MÖ yedinci yüz yılda Etrüksler yirmi altı harfli bir alfabe uyarladılar, muhtemelen gerekli değişiklikleri Grek yazısından yaptılar ki bu da İtalya'ya Sirenaykalı yerleşimciler tarafından gelmişti. Grant şöyle der: “*Mamañih, kırk adet Etrüsk ve Latin iki dilli kitabe/yazutlar, bizi onların yazıldıkları dili çözmemize veya kısmen ya da tamamen Hint-Avrupa dil ailesine ait olup olmadığını belirlememize muktedir kılmıyor.*” (Grant, 1988: 233)

Yazı denilince Linear A ve Linear B yazılarından bahsetmek mecburiyetindeyiz. Linear A diye tabir edilen yazı bir çizgisel yazıdır ve uzmanlarca bugün kesin olarak okunabilmiş veya çözülebilmemiş değildir. Linear B yazısı okunabilmiştir ama Linear B ile yazılmış ve ele geçen pek çok tablet bize çok aydınlatıcı bilgiler ve döneme ait bilgiler verememektedir. Çünkü bunların envanter veya kayıt oldukları anlaşılmıştır.

Tablo-2: Grek Linear B yazısı

The Ancient Languages of Europe

Table 3.1 The Linear B script

Basic values	
A	𐀀
DA	𐀁
JA	𐀂
KA	𐀃
MA	𐀄
NA	𐀅
PA	𐀆
QA	𐀇
RA	𐀈
SA	𐀉
TA	𐀊
WA	𐀋
ZA	𐀌
E	𐀍
DE	𐀎
JE	𐀏
KE	𐀐
ME	𐀑
NE	𐀒
PE	𐀓
QE	𐀔
RE	𐀕
SE	𐀖
TE	𐀗
WE	𐀘
ZE	𐀙
I	𐀚
DI	𐀛
KI	𐀜
MI	𐀝
NI	𐀞
PI	𐀟
QI	𐀠
RI	𐀡
SI	𐀢
TI	𐀣
WI	𐀤
O	𐀥
DO	𐀦
JO	𐀧
KO	𐀨
MO	𐀩
NO	𐀪
PO	𐀫
QO	𐀬
RO	𐀭
SO	𐀮
IO	𐀯
WO	𐀰
ZO	𐀱
U	𐀲
DU	𐀳
KU	𐀴
MU	𐀵
NU	𐀶
PU	𐀷
RU	𐀸
SU	𐀹
TU	𐀺

Special values	
HA	𐀻
NWA	𐀼
RYO	𐀽
AI	𐀾
PTE	𐀿
TYA	𐁀
AU	𐁁
PHU	𐁂
TWE	𐁃
DWE	𐁄
RYA	𐁅
TWO	𐁆
DWO	𐁇
RAI	𐁈

Ideograms	
MAN	𐀀
WOMAN	𐀁
WOOL	𐀂
BARLEY	𐀃
TRIPOD	𐀄
SWORD/DAGGER	𐀅
GOLD	𐀆
RAM	𐀇
CLOTH	𐀈
OLIVE OIL	𐀉
AMPHORA	𐀊
CHARIOT	𐀋
INGOT	𐀌
EWE	𐀍
OXHIDE	𐀎
FIGS	𐀏
PAN	𐀐
HORSE	𐀑
FOOTSTOOL	𐀒
BULL/OX	𐀓
COW	𐀔
SHEEPSKIN	𐀕
WINE	𐀖
STIRRUP JAR	𐀗

NUMERALS 1 𐀀 10-100 𐀁 1000 𐀂 10,000 𐀃

WEIGHTS 12 𐀄 = 1 𐀅; 4 𐀆 = 1 𐀇; 30 𐀈 = 1 𐀉

MEASURES Dry 4 𐀊 = 1 𐀋; 6 4 = 1 𐀌; 10 T = 1 UNIT; 6 4 = 1 𐀍; 3 𐀎 = 1 UNIT

Roger D. Woodard Th...

Kaynak: Woodard,2008:54

Tablo-3 Arkaik Latin alfabeti

Table 4.1 The Archaic Latin alphabet

Character	Transcription	Character	Transcription
A	a	M	m
B	b	N	n
C	c/g	O	o
D	d	P	p
E	e	Q	q
F	f	R	r
I	z	S	s
H	h	T	t
L	i	Y, V	v
K	k	+	x
L	l		

Kaynak: Woodard,2008:54

Tablo-4: Arkaik tabletlerin Etrüsk alfabesi

ETRUSCAN

Table 7.1 The Etruscan alphabet of archaic inscriptions

Character	Transcription	Character	Transcription
A	a	𐌀	p
𐌁	c	𐌁	σ
𐌂	e	𐌂	q
𐌃	v	𐌃	r
𐌄	z	𐌄	s
𐌅	h	𐌅	t
𐌆	θ	𐌆	u
𐌇	i	𐌇	ś
𐌈	k	𐌈	Φ
𐌉	l	𐌉	χ
𐌊	m	𐌊	f
𐌋	n		

Kaynak: Woodard,2008:144)

Tablo-5 : hiyeroglifsel Luvice resim yazıları örnekleri

LUVIAN

33

Table 3.1 Examples of Hieroglyphic Luvian logograms

Character	Value	Character	Value	Character	Value
	"head"		"god"		"offer"
	"I"		"moon"		"put"
	"speak"		"sun"		"below"
	"anger"		"boundary"		"above"
	"king"		"scribe"		"after"
	"kingdom"		"Aleppo"		"before"
	"camp"		"give"		

Kaynak: Woodard,2008:33)

Head : baş	god : tanrı	offer : ikram
I : ben	moon : ay	put : koymak
Speak : konuşmak	sun : güneş	below : aşağı
Anger : kızgınlık/ öfke	boundry : uç/sınır	above : yukarısı
King : kral	scribe : yazı	after : sonra
Kingdom : krallık	Aleppo : halep şehri	before : önce
Camp : kamp	give : vermek	

Aslında bir dilin tarihsel ve siyasal süreçleri çok farklı olabilir. Bunu Wright şöyle anlatır; “*Bir millet tarih sayfasından silinir ama dili daha sonra gelen toplumlar tarafından kullanılabilir, İzlanda örneği buna verilebilir. En az değişim ile bu dil bugün kullanılmaktadır. Litvanyaca da iyi bir örnektir. Bu dil sadece 1.2 milyon insan tarafından konuşulur ve Prusya, Rusya sınırlarında yaşayan bir dildir. Pek çok Avrupa diline göre Indo-Avrupa formlarını çok iyi koruduğunu ve değişmediğini 16. yüzyıldan kalma yazılı eserlerden anlyabiliyoruz.*” (Wright; 1890:10).

Sonuç olarak düşündüğümüzde Antik Çağ öyle bir dönemdir ki hem çok uzun bir zaman dilimidir, hem de insanlık tarihinin başladığı bir dönemdir. Ayrıca Akdeniz medeniyetlerine baktığımızda Antik Çağ’daki neredeyse en önemli olayların cereyen ettiği bir havzaya bakıyoruz. Yazı nasıl gelişti ve yayıldı diye incelediğimizde temel olarak üç aşama ile karşılaşırız. Birincisi *piktogramların* (resim yazısı) dönemidir, ikincisi resim yazısından çivi yazısına geçiştir. Çivi yazısından sonra üçüncü aşama alfabenin icadıdır. Böyle özetlediğimiz bu gelişme yüzyıllar boyunca ve aslında çok yavaş olmuştur. Burada yazının gelişimini ve hangi medeniyette hangi aşamaları geçtiğini anlatmak için ayrıntılı ve uzun bir çalışma yapmak gerekir. Gerçekten Akdeniz Havzası’nda ve bilhassa Anadolu’da yaşamış pek çok medeniyet, bu konuya imzasını atmıştır. Konumuz, tamamen yazının Antik Çağ’daki gelişimini aydınlatmak değildir, o

nedenle böyle bir özetle temel bazı gerçeklere bakarak denizcilik terimlerinin nasıl geliştiğini anlamaya çalışıyoruz.

6. BEŞİNCİ BÖLÜM

DENİZCİLİK TERİMLERİ

6.1 Ticaret ile ilgili kelimeler

Aedilis: Roma İmparatorluğu'nda kentin ekonomik ve polisiye işleriyle ilgilenen devlet memurlarına verilen ad. (Çelik, Ali: www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm).

Agora: Eski Yunanistan'da pazar yeri ya da antik kentin merkezine verilen ad. www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm)

Agora: agora ~ Yun agora çarşı ~ EYun agora/agyris toplanma yeri, kamuya ait açık alan, çarşı < EYun ageiro toplanmak ~ HAvr (Hint-Avrupa) < HAvr ger-toplanmak, toplu halde olmak, sürü, güruh. (Nişanyan).

Artabe: Üç Modii (modius=8,754 litre)'ye eşit olan Perslerin, Yunanlıların ve Mısırlıların küçük değer farklılıklarıyla kullandıkları bir kuru ürün ölçğine verilen ad. www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm

Cartularius: Kamuyu ilgilendiren anlaşma, sözleşme benzeri belgeleri koruyan kilise görevlilerine verilen ad. Sonraları Papalık sarayında ve Bizans'ta yüksek bir memurluk konumuna gelmiştir. www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm

Drahmi: Yunanlılar sikkeleri kullanırken madenlerin birbirine olan nisbetlerinin tesbitine önem vermişlerdir. Mesela gümüşün elektrona olan nisbeti 1:10, altına olan nispetiyse 1:13 1/3 olarak kabul edilmiş, ağırlık bakımından 6 bakır çubuk 'bir avuç dolusu' manasına gelen bir "drahmi"ye eşit olduğu, saptanmıştır.(Dr Arif Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, 1947,172) .

Drahmi: Thokydides'in anlattıklarına bakılırsa, amiral mutemedden ücretleri bir *drahmi*'den üç *obolos*'a indirmesini ve düzenli ödeme yapmamasını tavsiye eder ve denizcilik sorunlarında tecrübeli olan Atinalıların adamlarına sadece üç *obolos*

ödediğini, fakat bunu kaynak yokluğundan değil, adamların fazla para yüzünden bozulmalarını önlemek için yaptıklarını anlatır. (Dipnotta:1 drahmi 6 obolosa eşittir.). (Casson, 2002: 73).

Elektron: Eski Yunanistan'da altın gümüş karışımı sikkelere verilen ad. .
www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm

Elektron [Bah 1924] ~ İng electron elektrik yuku taşıyan atomik zerre ^1891 J.D.Stoney, İng. fizikci < İng electric " elektrik
* Karş. EYun elektron (kehribar). (Nişanyan).

Embole: Roma İmparatorluğu'nda Mısır'dan her yıl düzenli olarak yapılan yıllık buğday ithalatına verilen ad. (www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm).

Emporoi Antik Yunan'da kullanılmıştı . Bir grup insan *emporoi* olarak diğer bir grup insan ise *naukleri* olarak isimlendiriliyordu. Bu isimler bu kişilerin yaşam biçimlerinden dolayı ve bölgelerarası yaptıkları ticaret için verilmişti. Reed kitabında şöyle bahseder ‘ *These two words are commonly and somewhat misleadingly rendered in English as traders and ‘shipowners’ in his 1935 article Finley (336-6) (Reed, 2003; 6) (Bu iki kelime genel olarak yanlış bir yönlendirmeye Finley’in makalesinde tüccar ve gemi sahibi olarak isimlendirilir.)* Fakat Reed bu iki kelimenin bundan çok daha fazla incelenme gerektirdiğini söyler. Reed bunun (**emporoi**) bazı kaynaklarda **kapeloi** (**perakendeci**) kelimesinin karşıtı, toptancı olarak kullanıldığını ifade eder. Reed’in açıklamalarına göre ‘The Oxford English Dictionary’de bu kelime ‘meslek’ olarak açıklanır. **Emporoi** geçimini denizden kazanmaktadır.

Pl. Plt. 289 e : bir şehirden diğerine deniz yoluyla giden.

Diod. Sic. Iı.56.3: ticaretle ilgili olan anlamındadır

Bazı kaynaklarda **naukleri** gemi sahibi olan ve emporoi de tüccar olarak açıklanır.

Emptio: (Mal) alım-satımı ticari faaliyetler Antik Çağ'da her bireyin yaşamında oldukça etkili bir konuma sahip olmuştur. Bu etki kentsel ve kırsal alanlarda belirli farklılıklarla toplumsal hayatın iktisadi katmanlarına yön vermiştir. Ortaya çıkan etkileşimin sonucunda ise; emptio (mal) alım-satımı ve bir takım diğer alışveriş faaliyetleri (değiş-tokuş bağışlamalar, hediye alıp verme) özellikle Akdeniz ve çevresinde kümelenmiş ticaret sahalarının oluşmasını tetiklemiştir. . (Kurul, 2013:375).

Karum: Asurlularda büyük ticaret merkezlerine ve limanlara verilen ad. (www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm)

Mina: Yaklaşık, İngiliz ölçüsü ile 5 pound ağırlığında bir ölçü birimi. (Diodorus,1935: 129).

Mina: Eski Tunç ve Demir Devri'nde Anadolu'da kullanılan, 0,49 kilograma eş değer ağırlık ölçüsüne verilen ad. (www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm).

Nexum: Patrici'lere borcunu ödeyemeyen Pleb'lerin bu nedenle düştükleri kölelik durumuna verilen ad. (www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm).

Obol: Eski Yunan gümüş sikkesi, bir drahminin altıda biri . (Bradford, 1971:20).

Pecunia: Roma diline ait bu kelime para anlamına gelmektedir ve **pecus** (büyükbaş hayvan) kelimesinden türemiştir. İlk Aryanlar döneminde değerliliğin standardı büyükbaş hayvandı ve bugün bu Zulus (Zulu halkı) ve Kaffirs (Güney Afrika Bantu kabilesinden olan kimse ve Afganistan'da Kafinistan halkına mensup kimse)'lerde de bugün büyükbaş hayvan hala değerliliğin bir göstergesidir. Iliad da bu iki sayı öküzin kafasında gösterilmiştir. Yani sayı ile öküzün ilgisi kurulmuştur.

Pitos: Antik Çağ'da genellikle şarap ve zeytinyağı gibi sıvı ürünlerle, kuru tarım ürünlerini depolamakta kullanılan büyük çapta küplere verilen ad. (www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm).

Possessoris: Bir malın kullanım hakkını, sahibi olsun ya da olmasın elinde bulunduran kişi. (www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm).

Proletari: Roma'da herhangi bir mal varlığına sahip olmadıklarından centuria örgütlenmesinden dışlanmış en yoksul kesim. Bunlar yalnızca çoluk-çocuk (=proles) ürettikleri için bu adla anılmışlardır. (www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm).

Proleter: Latince kökenlidir. Fra: proleter:1.) Amele, emekçi, işçi, 2.) (sosyalizm) Emeğinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan işçi. (m.friendfeed-media.com erkan kiraz etimolojik türkçe sözlük 2015).

Proleter: [Bah 1924] sosyalizme eğilimli olması umulan işçi- Fr proletaire toplumun mulk ve sanat sahibi olmayan en aşağı tabakasına mensup kişi ^ 1760 J. J.Rousseau, Fr. yazar ~ Lat proletarius "yavrulayıcı", Roma'da toplumun en alt sınıfına mensup kişi <

Lat prolescere, prolet- yavrulamak, (hayvan gibi) çoğalmak & Lat pro + Lat alescere büyüme, yetiştirme, artmak " pro+2, koalisyon.

Talanton: Gümüş hesabıyla 20 kilograma eşit eski bir ağırlık biriminin adı. www.rehberalicelik.com/arkeoloji-sozluk.htm

Talent: 29 kg'a eşit ağırlık birimi. Athenaios anlatımını geminin ilk seferinde aldığı yükün listesi ile bitirir:

'Gemi'de 60 000 ölçek tahıl, Scilya balıkları ile dolu 10 000 kap, 20 000 talent odun ve 20 000 talent değişik tipte yük vardı. (Casson,2002:132).

Ten medimni: About 14.5 bushels, or 900 pounds. Bushel: hububat kapasitesi ölçüsü, pound :ingilizce ağırlık ölçüsü (yaklaşık 1 pound :975 gr). (Diodorus, 63).

Tetradrahmi: Baykuş anlamındadır. İ.Ö. 449'daki 'Sikke Kararnamesi' ile Atina'nın sikke, ağırlık ve ölçü birimleri, imparatorluk sınırları içinde standart hale getirildi. Artık vergiler daha önce hiçbir Yunan sikkesinin basılmadığı yoğunlukta basılan **tetradrahmi** ile ödeniyordu. (Bu sikkelerin bir yüzünde tanrıça Athena'nın kutsal hayvanı baykuşun resmi vardı. (Starr,2000:36)

6.2 HAVA, YÖN VE DENİZ İLE İLGİLİ KELİMELER

Bu bölümde bazı terimler örnek olarak verilmiştir.

Abis: Avisos. Denizlerin (okyanusların) en derin bölümü. Grek kökenlidir. (Açıklamı, [1www.oocities.org/drhakkiacikalinux/makcoyturkyun1.htm](http://www.oocities.org/drhakkiacikalinux/makcoyturkyun1.htm)).

Alabanda :((İt) Alla banda gemicilikte dümeni sağa veya sola sonuna kadar kırma < İt banda2 yan, taraf" bandıra (Nişanyan).

Alabora : Altüst olma, devrilme < Ven bora ani rüzgar, sağanak, fırtına " bora (Nişanyan).

Alabora: Geminin yan yatması, bir serenin yatay durumdan düşey duruma getirilmesi, selamlamak için filika küreklerinin yukarıya kaldırılması, dalyan ağının yukarıya alınması. İtalyanca kökenlidir (albora) . Türk Dil Kurumu. (www.tdk.gov.tr). Resim 41 de görseli eklendi.

Anchor: İngilizce *anchorman* "'demirbaş adam', televizyonda baş haber sunucusu" sözcüğünden alıntıdır. İngilizce sözcük İngilizce *anchor* "gemi demiri" (NOT: Bu sözcük Latince aynı anlama gelen *ancora* veya *anchora* sözcüğünden alıntı ve İngilizce *man* sözcüklerinin bileşiğidir. www.etimolojiturkce.com/kelime/anchorman).

Çapa: İlk olarak Akdeniz'deki Cenevizli ve İspanyol denizciler tarafından kullanılmaya başlanmakla birlikte etimolojik kökeni tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Türkçe ve yabancı dillerde iki farklı kullanım biçimi vardır.

Bunlardan ilki, genellikle Türkçe kaynaklarda ifade edilen gemi demiri anlamıdır. Bu anlamda kullanılan çapa kelimesinin, yabancı kaynaklarda aynı manayı içerecek şekilde bulunmaması ve İngilizce olarak bu anlamda sadece "anchore" kelimesinin kullanılması, gemi demiri anlamında kullanılan çapa kelimesinin kaynağını Türkçe'den aldığı kanısını uyandırmaktadır. Zira, tarım alanında toprağı kazmak amacıyla

kullanılan çapa aletinin uç kısmındaki kıvrımın, aynen gemi demirinin gagasına benzemesi sebebiyle, halk dilinde bu anlamı da içerecek şekilde kullanılabilceği fikri ortaya çıkmaktadır.

İkinci kullanımı ise İtalyan ve Yunan Kökenli Türkçe Deniz Terimleri adlı kitapta, “Temel olarak kalın döşemelik ya da kaplamalık tahta anlamına gelmektedir.” ifadesiyle açıklanmaktadır. Türkçe dokümanlarda ise bu anlam karşılığında “**Çapa Tahtası**” tabiri kullanılmakta olup Lütfü GÜRÇAY’ın Gemici Dili adlı kitabında, “*Su kesiminin biraz aşağısından itibaren top ambarı lumbarına kadar vurulan en kalın dış kaplamalardır.*” kelimeleri ile tarif edilmektedir.

Çıpa, Çıpa, Çıpo, Çıpo kelimeleri ilk olarak 15’nci yüzyılda Akdeniz Bölgesi’ndeki denizciler tarafından kullanılmaya başlanmış ve daha sonra bütün dünyaya yayılmıştır. Her dört kelime de aynı anlama gelmektedir. Buna göre **Çıpa, Çıpa, Çıpo, Çıpo** kelimeleri demirin ana gövdesine dik olarak üst kısmında yer alan ve zemine tutunmasına yardımcı olan demir çubuk anlamına gelmektedir.

Bugünkü Ankara isminin türetildiği Ankyra kelimesinin, durduran anlamında Galatlar tarafından verildiği söylenir. Galatlar Delphi zaferinden sonra orta Anadolu’ya yerleşmişler ve Sivrihisar (Pessinus), Ankara (Ankyra), Yozgat’ı (Tavium) mesken tutmuşlardır. İngilizcedeki *anchor* (deniz çapası) kelimesinin Ankyra kelimesinden türediği söylenir. (tr.wikipedia.org/wiki/Galatla).

Boreas: (M.Ö. II) Kuzey rüzgarı. Latince: Boreas (north wind), (north), (poyraz), (bora). İsim, kuzey rüzgarı tanrısından gelmektedir.

Eski Attika Yunancasında (**Borrhās**), İyon lehçesinde ise (**Boreēs**).

Boreas, Yunan mitolojisinde kuzeydoğudan esen poyraz’ın kişileştirilmiş adıdır. Şafak tanrıçası Eos ve Astraios’un çocuğudur. Trakya’da oturduğu varsayılan Boreas; Notus, Zephyrus, Eurus, Eosphoros ve Esperus’un kardeşidir.

Çanakkale ve İstanbul boğazlarında ve kuzey Ege’de en fazla etkili olan rüzgar olan Poyraz, çok soğuk esen bir rüzgardır ve mitolojide önemli bir rüzgar tanrısıdır.

Bir başka anlatıma göre Yunan mitolojisiinde İstanbul Boğazı’nda mağarası olup kuzeyden esen rüzgârı soğutan tanrıdır. Şiddetli poyrazın soğutarak oluşturduğu bu rüzgâra daha sonraları **Bora** denmiştir. Bora kelimesi batıda İzlanda’ya kadar kullanılan bir terimdir. Ancak yer yer yönü kuzey, kuzeybatı olarak değişir.

Soy ağacına göre, Ay tanrıçası ((Selene)) **Boreas**'ın teyzesi ve güneş tanrısı ((**Helios**)) ise **Boreas** 'ın dayısıdır. Çünkü Şafak Tanrıçası Eos onların kız kardeşidir. (The Bauer-Danken Lexicon) (Liddell and Scott's Lexicon).

Cala: Koy ya da liman sözcüklerinin Arapça karşılığıdır. (Bradford,1971:15).

Drafta: Geminin çektiği su miktarı (Starr,2000:8).

Diolkos: Gemi kızakları (starr:2000:18).

Dialkos: MÖ. 5. yüzyıldan itibaren tekneleri taşımak için kullanılan taş geçitler. (Mc Grail, 2001:96).

Dutchman'slog: Antik Çağ literatüründe bir referansı bulunmamasına rağmen, anlaşılıyor ki muhtemelen ilk denizciler sudaki hızlarını kaydetmek için **Dutchman'slog** olarak bilinen basit bir metot kullanmışlardır ve çok da kesin bir kaynak olmamasına rağmen bu kelime Anglo-Dutch savaşları dönemlerine tarihlenmektedir.

Etesian wind: Yıllık (her yıl olan) rüzgar, bu bağlamda *monsoon wind* (*muson rüzgarı*) olarak düşünülmüş olabilir, bu rüzgar Ege'de kuzey-batı ve kuzey-doğu arasında ve doğu Akdeniz'de batı ve kuzey arasında eser. (Mc Grail, 2001:93).

Etesioi : Yunancada rüzgar(Braudel, 2006: 27).

Homeros'un İlyada adlı eserinde 4 ana rüzgardan söz edilir **Boreas, Eurus, Notos, Zephyrus**. Ancak sonrasında ara rüzgarlar da eklenerek bu sistem 12'liye çoğaltılmıştır. MÖ. 200'lerde Erasthotanes esasen çok küçük değişimler ile 8 ana rüzgar olduğunu belirtmiş ve Adronicus of Cyrrhus bu yönlere uygun olarak Atina'da MÖ. 50'lerde rüzgar kulesini inşa etmiştir. (Erkurt ve Fertan, 2012).

Gregale: Kuzeydoğu rüzgarı Sicilya ve Malta'nın üzerine geldiğinde adı gregale olur.(Pryor, John H., Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve savaş, 36) Vahşi poyraz **gregale** olarak anılır. (Bradford,1971:24).

Hamsin/sirocco : keşişleme (Braudel, 2006: 27).

İkria: Bütün gemilerde güvertede, geminin kış tarafında bulunan ve önemli bir kişinin oturması için yapılmış kabin. Bu önemli kişi muhtemelen kaptan veya usta olurdu. Kelime Grekçe kökenlidir. (Mc Grail, 2001:115).

İmbribus atris : Karanlık yağmurlar mevsimi(Braudel, 2006: 28).

İraklion: Mayıs'tan Eylül'e kadar 1400 saatte ortalama sıklığı yüzde 75 olan rüzgarın adı.(Pryor, 1988:37).

Levanter: Denizin güneybatı ucunda, Alboran Kanalı'nda rüzgar doğuya döner ve levanter adıyla bilinir.(Pryor, 1988: 37).

Libeccio: Güneybatıdan esen rüzgar (Pryor,1988: 36).

Marrobbio: Denizin kabarmasına ve suların yükselmesine verilen isim. The origin of the word Marrobbio (as spelled in the “notice to mariners” in the chart of the port of Mazara del Vallo) or Marrubbio [as spelled in the paper by Colucci and Michelato (1976)] is not clearly established. Colucci and Michelato claim that Marrubbio translates literally to mad sea, in this case possibly from the fusion of the Italian words mare (sea) and rabbioso (angry, enraged)(Candela, 1998).

Mare internum : İç deniz, Akdeniz için Antik Çağ'da kullanılmıştır. (Braudel, 2006: 36).

Meltem, imbat: Antik Çağ'ın ünlü etezyen rüzgarları (Pryor, John H., Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve savaş, 37)

Bu rüzgarlar her zaman kuzeyden eserler ve *etesian* rüzgarları (Yunanca *etos* , bir yıl, her yıl güvenilir anlamında) olarak bilinirler. Halk arasında meltem denir (olasılıkla Venedik dilinde iyi hava zamanı anlamına gelen *bel tempo*'nun bozulmuş şekli). (Bradford,1971:24).

Nofs-in-nhar: Bir Antik Çağ dili olan Maltese'de (Malta dili) (muhtemelen içinde Fenike diline ait köklere sahiptir) öğlen anlamına gelen kelime. **Nofs-in-nhar** aynı zamanda güney anlamına da gelmektedir.

Orsalama: Rüzgar alan tarafa dönmek (starr,2000:18)

Passus: Roma ölçüsü, yaklaşık 1,75 metre).

Phare: Deniz feneri, İtalyanca faro'dur. (Bradford,1971:197).

Plumbeus Auster : Horatius'un söylediği kum yüklü güney rüzgarları (Braudel, 2006: 27).

Pontos: *Antik Yunancada güney rüzgarı. (póntos):* Pontus. Eski Attik Yunancasında "açık deniz", "büyük deniz" anlamına gelmektedir. Çoğul; (póntoi).(MÖ 5. yy)

Pontus (Yunanca: *Pontos*) antik Yunanca "deniz" anlamına gelmesi ve Yunan mitolojisinde Gaia'nın oğlunun adı olmasının yanı sıra Amasyalı Strabon'dan itibaren antik yazarlarca Karadeniz'in güney kıyısında Halys ırmağının Kızılırmak doğusunda yer alan Kuzey Anadolu sahillerini hinterlandıyla birlikte tanımlamak için kullanılmıştır.

Yine aynı dönemden itibaren bu topraklarda yaşayanlar ve **Pontus** kıyısında doğan kişiler için Pontuslu anlamına gelen **Pontikos** terimi kullanılmıştır **Pontus** günümüz Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesine denk düşmektedir. Bu yüzden siyasi bir terim olmaktan çok coğrafi ve kültürel bir terimdir. (The Bauer-Danken Lexicon) (Liddell and Scott's Lexicon).

Portolan: Bir limanın ya da yerin ayrıntılı, büyük ölçekte yapılmış haritası (Pryor, 1988:39).

Poyraz: Kuzey, bu kelimedenden ayrı olarak, kuzeyden esen rüzgar anlamındadır. (www.oocities.org/drhakkiacikalinupto/makcoyturkyun).

Siren: Denizcileri şarkılarıyla büyüleyen kadın başlı kuş gövdeli yaratıklar starr,2000:63).

Sirokko : Kible-keşilemeden esen bir Akdeniz rüzgarı (Pryor, John H., Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve savaş, 37)

Atlas okyanusundan gelen denizsel hava kütleleri alçak basınç alanının arkasına doğru estiğinde, Sahra üzerinde oluşan havayı kuzeye doğru harekete geçirirler. Çok şiddetli olan bu sıcak rüzgarlar, Akdeniz'in bütün güney kıyılarına kum fırtınası getirirler. Rüzgar her bölgede farklı adlarla anılır. Fas'ta şerguy, Cezayir'de liviçe, Cezayir ile Tunus'ta skirokko ya da çili, Libya'da gibli, Mısır'da hamsin, Filistin'de şiluk.

Skylla: Odysseia'da geçen bir deniz canavarı. 'Amarantus İskenderiye'den ayrılır ayrılmaz' diyor Syneisus: "*Pupa yelken Taposiris'e doğru yol aldık. Kitaplarda okuyup korktuğumuz Skylla gibi bir felaket çıktı karşımıza.*" Casson,2002:139).

Socii navales: Donanma müttefikleri demektir. Latince kökenlidir. Romalılarda müttefik olarak deniz kuvvelerinde görev yapan kişilere de bu isim verilmekteydi. (Bradford,1971:182) .

Tramontana: Kuzey rüzgarı (Pryor, John H., Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve savaş, 36).

Vardarac: Vardar ve Struma nehirlerinden aşağı doğru esen rüzgarın adı (Pryor, John H., Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve savaş, 36) Antik Çağ'da Strymon boreas'ı olarak bilinir.

Yakamoz: Yun: diakamos, deniz yüzeyinde ışıltı, Yun: diakaio, yanmak, tutuşmak, parıldamak. (Nişanyan,2012).

Yalı: Deniz kıyısı. Yunanca : giale /gialos, sahil, deniz kıyısı, özellikle kıyı kumsalı, Antik Yunancada (Eyun) aigialos. (Nişanyan,2012).

Zemheri: Zemherir, zamharir kışın 22 Aralık'ta başlayan en soğuk günleri, karakış, erbain ve Farsça zam kış zend dilinde zyam Arabça: Harir uğuldayan, uluyan. (Nişanyan, 2012).

Zifiri: Zofos 1. Karanlık, kasvet, 2. Batı . Yunanca/Eyun zoferos sıfat) karanlık Eyun. Ayn kökten Eyun zefyros (batı, batı rüzgarı). (Nisanyan,2012).

6.3 GEMİLERLE İLGİLİ KELİMELER

Braudel şöyle der; *Mısır'da her şey kayıkcılığın ne kadar önemli olduğuna işaret eder: Çok sayıda yazılı veya resimli belge; çeşitli biçimlerde donatılmış gemi ve kayık türlerini ifade etmek için kullanılan seksenden fazla kelime; gemicilik terimlerinin ve imgelerinin iliklerine dek nüfuz ettiği din. Tanrıların, firavunların kendi kayıkları vardır, ölülerin yargıçlarına doğru yaptıkları seyahat, o tanıdık nehir üzerinde yapılan bir seyahat olarak tasavvur edilir.* (Bruadel, 2006; 107).

Gerçekten Braudel'e hak vermemek elde değil, Antik Çağ'da kullanılan gemilerin isimlerini ve gemilerle ilgili terimleri incelemeye başlayınca pek çok kelime ile karşılaşırız. Dilde bir prensip vardır bunu biliyoruz, yani hayatınızda ne yer alıyorsa dilinizde de o vardır, onun için dil ile kültür birbirinden ayrılamaz yani dili öğrenirken kaçınılmaz şekilde o dili kullanan toplumların kültür ve yaşamına dair de her şeyi öğreniriz. Mesela Eskimo dilinde *kar* kelimesini karşılayan 100'e yakın kelime vardır. Çünkü *kar* onların yaşamında en önemli şeydir. İşte bu kadar gemiyi anlatan kelimeyi görünce Antik dönemde gemilerin ne kadar önem taşıdığını kolaylıkla anlayabiliriz. Şimdi kelimelere bakalım:

Aborda abordo [xvii] (gemi) yanaşma

~ İt abborda

yanaş! < İt abbordare yanaşmak s İt ad- bir şeye + İt bordo kenar, yan " ad+, borda(Nişanyan)

Actuariae: Bunlar balıkçılık için yapılmış teknelerdi fakat ihtiyaç durumunda harp için de kullanılmışlardır. Xenophon bu terimi kullanmıştır.

Aeneas: 50 kürekçili ve yüz yirmi feet uzunluğunda olan gemilere verilen ad. Kelime Grek kökenlidir.(Torr, 1895:21) .

Armuz : Gemilerde güverte ve borda kaplama tahtalarının yan yana gelmeleri sonucu aralarında oluşturdukları çizgi. Keops piramidinin yakınında bulunan kayık, temelde

örgü kaygın bir örneğidir; çünkü kalasların uçlarına yakın yerlerde yarıklar açılmış ve sicimler buradan geçirilerek kalaslar birbirine bağlanmıştır. Sicimler, oyulgama dikişi ile **armuz**ların üzerine gelen, böylece su sızıntısını önleyen **tiriz**leri bir arada tutar.

Dipnotta;

Armuz: Gemilerde güverte ve borda kaplama tahtalarının yan yana gelmeleri sonucu aralarında oluşturdukları çizgi. Tiriz: Tahtadan veya hala örgüsüyle yapılmış çıkıntı.(Casson, 2002:13).

Artemon : Hem gemi direği hem de seyir anlamında Lucilus tarafından bahsedilmiştir. (mö 100) ve daha sonra Labeo ve Seneca bu terimi kullanmışlardır. Paulinus da bu terimi kullanmıştır (MÖ 400). Normal seyir için artemon terimi kullanılmamıştır. Gemi direği anlamında ise artemon, dolon veya akatian kelimelerini MÖ 411'den MS 533'e kadar veya daha sonra kullanıldıklarını görüyoruz ama aralarında bir farklılık var mıydı bu bilgiye kesin olarak ulaşamıyoruz. (Torr, 88).

Artemōn: Antik Yunanca'da ön yelken, trinketa yelkeni. Trinketa, yelkenli gemilerde pruva direğinin en altta bulunan ana sereni ve bu serene bağlanan yelken anlamına gelmektedir. Sözcüğün kökeni İtalyanca'dır. Bir artemon, standart bir kadirganın ana yelkeni ile aşağı yukarı aynı ebattadır ve Milattan önce 6. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişi vardır.

Artemonlar Roma'nın savaş kadirgalarında oldukça popüler olmuştur. Ebatı küçültülmüş ve güçlüce eğilmiş pruva direği onun daha çok cıvadra yelkeni gibi görünmesine sebep olmuştur. Bulguların çoğunun ikonografik olmasına karşın trinketaların varlığı, pruva direği ayaklarındaki yarıkların bir ana yelken için geminin baş kısmına çok yakın olmasından arkeolojik olarak anlaşılabilir.

Artemon: Artemon küçük gemi dümenine verilen ad .(Bass,1972:72).

Askomata: Atina gemilerinde suyun girişini önlemek için yapılan deri torbalara verilen ad. Bunlar aynı zamanda kürekçilerin etrafına da onların hareketini önlemeden sarılırdı. Grek kökenli bir kelimedir. (Torr, 1895:43).

Aulettes/trieraules: Gemilerde, ritme göre müzik çalan ve önemli bir role sahip flütçülere verilen ad.(Casson,2002:71).

Ausiakos: En küçüğü *ausikos* olarak adlandırılmıştı, çünkü sadece tek *ausia*, yani 100 kürekçi ile hareket ediyordu. (Casson,2002: 105).

Bank banka ~ İt banco oturma sırası, özellikle gemilerde kürekçilerin oturduğu sıra / Fr banque set, seki, banket, tumsek şeklinde toprak yığını ~ Ger : bankiz/*bankon)Nişanyan).

Bark , yani küçük gemi anlamının 1420’de eski Fransızca’daki “**barque**” sözcüğünden geldiği onun da 400 yılı dolaylarında halk Latinesinden geçiş yaptığı etimolojik olarak onaylanmıştır. Halk Latinesinde *barca* Antik Yunanca’da *báris*, “Egyptianboat”, “Mısırlı Kayığı”). Sözcüğün Latinedeki ilk kullanımının muhtemelen *barica* olduğu ve daha sonra *barca* şeklini aldığı öngörülmektedir. 3. yüzyıl ve 6. yüzyıl arasında konuşulmuş geç dönem Latinesinde ise “**barga**” şeklinde kullanılmıştır.

Barides Mısır limanlarına her zaman gelen gemilere deniliyordu. Bu kelime geminin büyüklüğünü veya tonajını anlatmıyordu, fakat Romalılar için onlar yabancı gemi anlamına geliyordu. Mısır dilinde barit, bari veya baair olarak kullanıldı. Heredotos Nil nehrinde ticaret için dolaşan teknelere bu ismi vermiştir.

Beiti-ass: Viking gemi ustaları, serbest alt yakalı olan ana yelkenin alt yakasını ağaç bir gönderle (**beiti-ass**) genişlettiler. Her iki borda da küpeştelere, direğin hemen önüne, biraz farklı açılardan yukarı doğru bakan iki delikli büyük bir ağaç kemere yerleştirildi. Teknenin hangi kolu alacağına bağlı olarak, **beiti-ass** bu deliklerden birine sokulurdu. Böylece yelkenin geniş kenarını rüzgar üstü yol almaya yetecek kadar gergin tutmak olanaklıydı. (Bradford,1971:253)

Bireme: Çift sıra kürekleri olan eski zaman kadırgası. Biremenin anlamı “iki” anlamına gelen “bi” ve “kürek” anlamına gelen “reme” sözcüklerinden gelir. Penteconter’in modifiye edilmesiyle ortaya çıkmış, 120 kürekçiye görev sağlayabilen bir antik zaman kadırgasıdır.

Takip eden gelişmelerle ortaya çıkmış trireme, biremenin uzunluğunu korumakla birlikte yüksekliğine bir sıra eklemiş ve dolayısıyla 180’e kadar kürekçiye görev sağlayabilmiştir. Biremeler genellikle Romalılar tarafından, özellikle de Ceasar’ın Britanya’yı işgali sırasında kullanılmıştır. Biremeler tarih literatüründeki yerini 8. yüzyıl Asurluları yardımıyla almıştır.

Bireme adı verilen bir askeri kadirga Yunanistan'da ilk olarak İsa'dan 6 ya da 7 yüzyıl önce kullanılmıştır." ("Great Inventions and Discoveries", Willis Duff Piercy).

Bordo: İtalyanca 'geminin yanı' sözcüğünden alıntıdır. İtalyanca sözcük, Germence yazılı örneği bulunmayan 'bordhaz' kenar, sınır, kıyı sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Germence yazılı örneği bulunmayan 'bordham' biçilmiş tahta, kereste sözcüğü ile eş kökenlidir. Germence sözcük, Hint-Avrupa anadilinde yazılı örneği bulunmayan 'bherdh' kesmek, biçmek biçiminden evrilmiştir. www.etimolojiturkce.com/kelime/bord).

Borda ~ İt bordo geminin yanı ~ Ger *bordhaz

kenar, sınır, kıyı (= Ger *bordham bicilmiş tahta, kereste) ~ HAvr *bherdh- kesmek, biçmek (Nişanyan)

Borda tirizi: Baş bodoslamasından kış bodoslamasına kadar ve küpeşte düzeyine çakılan yarı yuvarlak ya da yumru biçiminde ağaç tiriz. (Casson,2002:165).

Camadan:Dört köşe yelkenleri boğarak yüzeyini küçültmek için her iki yanda bulunan kısa halatlar. Farsça kökenlidir. Kısacası yelken ipleri, yelkeni kısaltmak için esnek, basit ve hızlı bir yol sunuyordu. Bu sistem , Orta Çağ'dan yelkenli ticaret gemilerin son günlerine kadar kullanılan *camadan*lardan çok daha üstündü.(Casson,2002:44).

Camarae: Küçük sandallara verilen isimdi ve genellikle yirmi beş kişi taşırdı. Özellikle Karadeniz'de kullanılırdı. Strabon bu terimi kullanmıştır.

Caudicarice/Codicarice: Bu isim Tiber'de gidip gelen teknelere verilen isimdi. Buna diğer nehirler de dahil olabilir. Bu terim, tekne veya gemilerin erken Latince ismi olarak da ünlenmiştir.

Celoces: Küçük teknelere verilen isimdi ve hız için yapılmışlardı. Bu nedenle yarış atı stilinde idiler. Rapor, emir/ferman, veya rütbeli memurları bir yerden bir yere hızlıca taşımak için düşünülmüşlerdi. Pek çok deniz kuvvetlerinde MÖ ilk beş yüzyılda çoğunlukla kullanılmışlardı. Pliny eserinde bu terimi kullanmıştır.

Cercuri: (muhtemelen ilk yapılan Corcyra) ...**Corbitae** de büyük Roma ticaret gemilerine verilen addı.. Bu gemiler harp için veya ticaret için uygun biçimde yapılmışlardı. Bütün Akdeniz'de MÖ beşinci yüzyıldan birinci yüzyıl ortalarına kadar

kullanıldılar. Bu stildeki harp gemileri küçük ancak ticaret için yapılanlar büyüktü. Heredotos eserlerinde bu terimi kullanmıştır. Aynı şekilde bu terim Diody tarafından da kullanılmıştır.

Corbitae: Büyük hacimli ticaret gemilerine verilen ad. MÖ birinci ve ikinci yüzyılda Romalılar tarafından kullanılmıştır.

Corvus: Latince “karga” Antik Yunanca 81 [κόραξ](#) (*kórax*). Romalıların kullandığı bir deniz taşıtına binme mekanizmasıydı (Boarding device). Birinci Pön Savaşı’nda kullanıldı.⁵

Corvus: Romalıların denizde önemli üstünlüğü bulunan Kartaca kuvvetlerine karşı bu askeri gücünü kullanabilmesine olanak vermiştir ve bu mekanizma sayesinde önemli savaşlar kazanılmıştır.

Cybaece: Büyük hacimli ticari gemilere verilen isim, MÖ birinci yüzyılda Sicilya’da kullanılmıştır.

Cymbae: Fenikeliler tarafından icat edilen büyük teknelere verilen isim. Latin yazarlar herhangi bir teknede bu ismi kullanmışlardır. Pliny bu ismi kullanmıştır.

Çarmık: Ana direkleri ve gabya çubuklarını yandan tutan halatlar (Casson, 2002:17).

Direk ıskaçası: Yelkenli gemilerde direklerin alt uçlarının içine konulduğu yuva. Geminin orta bölümünde saklanan amphora’lar tekne ile ilgili iki anahtar özelliği daha günümüze kadar korumuşlardır. **Direk ıskaçası** ve **sintine suyunu** toplamak için kuyu. Direk ıskaçası, direğin topuğunu kavrayan bir yuvaya sahip olan uzun bir kalastır, gemi omurgasının büyük bir kısmını kaplar ve direk kullanıldığı zaman gerilimi dağıtır. (Casson,2002:119).

Dolia: Bu kadar çok küp ile uğraşmak istemeyen bazı ihracatçılar, bildiğimiz tankerin antik versiyonunu kullanıyorlardı. Bu gemiler **dolia** adı verilen kilden yapılmış, 2 m çapında ve yüksekliğinde büyük konteynerler taşıyorlardı. Bunlar boşken 1 ton geliyordu ve 4000 litrelik hacimleri vardı.(Casson,2002:111)

Dolon: Gemi direği anlamında kullanılmıştır. Polybios, Rhodian savaş gemilerinin hareket yaparken (manevra) gemi direklerini kullandıklarını söyler. MÖ 201. Diodoros,

⁵ **Pön Savaşları**, Kartaca Savaşları olarak da bilinir. [Kartaca](#) ile [Roma Cumhuriyeti](#) arasında, MÖ [264-146](#) yılları içinde, Akdeniz deniz ticaretini ele geçirmek ve elde tutmak için yapılan ve üç evre olarak gerçekleşen savaşlardı

Carthaginian savaş gemilerinin MÖ 307'de bunları kullandıklarından bahseder. Livy'e göre Suriye ve Roma savaş gemileri MÖ 191 ve 190'da manevra / hareket için bunları kullanmışlardır. Dolonlardan Procopios tekrar MS 533'de Bizans savaş gemilerini anlatırken bahseder. (Torr, 87).

Draft: Bir geminin su kesimi düzlemi ile en alt noktasından geçen buna koşut düzlem arasındaki uzaklık. (Casson, 2002:68).

Dromon: Savaş gemisi, Greklerden gelmedir (Torr, 1895)17

Dromon: Çok hafif olmalıydılar, çünkü en karakteristik özellikleri hızlarıydı. Gemiye verilen *dromon* (yarışçı) adı da bunu ifade etmektedir. Gemilerin boyutları, deniz erlerini barındırma kapasitelerine göre ayarlanmaktaydı. En büyüğü olan dromon, en az 200 adam alabilmekteydi. Bunlardan ellisi alt kat küreklerinin başındaydı, geri kalanlar ise ya üst kat küreklerini idare ediyorlardı ya da deniz eri olarak hizmet ediyorlardı. (Casson,2002:104).

Dromon: Yarış arabası- savaş gemileri için kullanılan generik Bizans terimi. **Dromon**, Romalıların Adriyatik'teki Lubirnalı korsanların teknelerinden uyarladıkları MÖ birinci yüzyıl Roma *liburna*'sının doğrudan bir devamıydı. Kentin ve imparatorluğun güvenliğini sağlayan Bizans *dromon*'ları iki kategoriye ayrılırdı. Büyük olanları (bunlara muharebe gemileri denilebilir), elli kadarı gemici ve asker olmak üzere iki ila üç yüz insan taşırdı. Muharebe sırasında, öyle görünüyor ki *dromon* düşmanla çatışmaya başlar başlamaz üs sıra kürekler terk edilirdi; bu sıranın kürekçileri savaşçılara dönüşürdü. Bu büyük *dromon*'ların genellikle yüz küreği vardı -her iki yanında iki sıra halinde ellişer kürek- ve her küreği bir tek kişi çalıştırırdı. Daha küçük *dromon*'ların yaklaşık yüz kişilik bir tayfası varmış ve görevleri bakımından modern kruvazör ya da ağır destroyere benziyormuş gibi görünüyor. (Bradford, 1971:230).

Epaktra: Küçük balıkçı teknelerine Yunanlıların verdiği ad. (Bradford,1971:126).

Epitonos: Patrisa, gergi halatı, Grekçe kökenlidir. (Torr, 80).

Flandra: Genellikle ince bezden yapılmış, uçurluk bölümü dar, kurdele biçiminde bayrak. Kimlik tespitine yarayan flandra direğin ucuna ya da seren yakalarına asılıyordu. (Casson,2002:125).

Fribord: Bir geminin su yüzünden yukarı kalan bölümü. (Casson,2002:165).

Gabya yelkeni: Ana direklerin üzerine sürülen çubuklara ve ana direklerin üstlerinde bulunan serenlere verilen ad. (Casson,2002:125).

Galea (Latince): Kadirga. Hem yelken, hem kürekle yol alan, özellikle Akdeniz'de kullanılmış bir savaş gemisidir. Sözcüğün kökeni Orta Çağ Antik Yunancasındaki (*galea*)'dır. Terimin etimolojik olarak Antik Yunancada (*galeos*) adı verilen küçük bir balıktan türediği sanılmaktadır.

Galea: Dromon'u destekleyen çeşitli hafif ve tek katlı gemiler bulunuyordu. Bunlardan galea olarak adlandırılan bir tanesini özellikle belirtelim, çünkü bu, bizim kullandığımız 'kalyon' kelimesinin atasıdır. Orta Çağ vakanuvistleri ya da tarihçileri bir sebepten dolayı kelimeyi genelde bütün kürekli gemileri tanımlayan bir terim olarak kullanmışlardır ve İngilizceye de bu anlamıyla girmiştir. (Casson,2002:106).

Galea : Tek sıralı savaş gemilerine verilen ad (Torr,19).

Görev ya da keşif tekneleri tek sıra kürekliydi ve **galea** denilirdi. Elli ila altmış kürekçi bulunan bu tekneler genel muharebelerde kullanılmazdı –en azından Bizans donanmasının ilk günlerinde-. Daha sonraki bir tarihte **galea** (Avrupalı 'kadirga') tüm tek sıra kürekli gemiler için kullanılacaktı. Fakat o sırada gelişmiş mekanik sistemler, tek sıra kürekli bir tekneye, dromon'un veya biremin tüm hızını ve itici gücünü veriyordu. (Bradford, 1971: 230)

Gawal: Bunlar büyük ticaret gemileri idiler ve bunları Fenikeliler, Akdeniz ve Atlantik arasındaki ticaretleri esnasında MÖ üçüncü ve altıncı yüzyıllar arasında veya daha önce veya sonra kullanmışlardır. Adını şeklinden almaktadır ve tüp şeklindedir. Bu isim Fenike kökenlidir ve Grekçeye geçmiştir

Gubernator: Bu kelimedenden bugün İngilizcede kullanılan **governor** (vali, yönetici, bey vb) kelimesi türemiştir.(Bradford,1971:183)

Antik zamanlardaki asıl tabirin, muhtemelen **Harpago** olduğu öne sürülmektedir.

Helenistik dönemde yaşamış bir Yunan tarihçi olan Polybius bu mekanizmayı 1.2 metre genişliğinde ve 10.9 metre uzunluğunda, her iki tarafında küçük korkuluklar olan bir köprü olarak tanımlamıştır.

Alt tarafında bir kuş gagasını anımsatan uzun ve ucu sivri bir obje bulunuyordu. Bu obje, çıkarma yapmak için köprü alçaltıldığında düşman gemisinin güvertesini delmek için tasarlanmıştı. Bu Lejyoner'lere diğer gemiye çıkarma yapmak için sağlam bir kavrama sağlıyordu.

MÖ 3. yüzyılda Roma güçlü bir deniz gücüne sahip değildi ve deniz savaşı hususunda çok az tecrübeye sahipti. Birinci Pön Savaşı'ndan önce Roma kuvvetleri İtalya bölgesinin dışında bir yere sefer düzenlememişti. Cumhuriyetin askeri gücü karadaydı ve ordunun en önemli nitelikleri askerlerin disiplini ve cesaretiydi.

Hemioliai ve triemioliai: İlk olarak MÖ 350'de bahsi geçen bu gemiler iki sıra kürekçili gemilerdi ve anormal ebatlarda idiler. Grekçe kökenli bir kelimedir. (Torr, 1895; 15).

Hinzire: Hinzire'nin adının gövdenin şeklinin yuvarlak olamsından ileri geldiği düşünülmektedir. Arapça'da hınzır domuz, hinzire de dişi domuz demektir. 44)

Hippi: Kıyıda dolaşan tekneler için Greklerin kullandığı bit isimdir ve bu ismi Fenikeliler de kullanmışlardır. Bu kelime Grekçede atlar anlamına gelmektedir ve teknelerin baş ve kış taraflarının tepeleri at başı ile süslenmiştir. Bu tekneler çok amaçlı kullanılmıştır.(smith,2012:103).

Hippi: Lübnan ve Amanos dağlarında kesilen sedir ağacı kütükleri, denizde yüzdürülerek veya sahil teknelerine yüklenerek taşınıyordu. Bu teknelerden bazıları bir at başıyla süslenmişti ve Yunanlılar bunlara **Hippi** diyorlardı; Asur, MÖ 7. Yüzyıl, Sargon'un Horsabad'daki sarayında şeref avlusunun kuzey duvarını süsleyen alçak kabartmadan detay.(Paris, Louvre Müzesi). (Braudel, 2006-2007).

Hippi: Fenike ticaret gemilerine verilen addır ve at başı ile süslenmiştir. Fenike'de çok erken dönemlerde kullanılmaya başlanılan bu gemi daha sonraları Cadiz'de de bulunmuştur ki onlar da balıkçılıkta çalışan ve Afrika sahillerinde iş yapan bir toplumdur. Strabo ve Pliny bu terimi kullanır.

Histon: (İngilizceye sail olarak geçmiştir. Seyir demektir.

Histos: Gemi direği anlamındadır ve **histopede** adı verilen payanda ile desteklenmektedir . Grekçedir. (Torr, 1895: 79-81).

Histos: (İngilizceye mast olarak geçmiştir.) Gemi direği demektir.

Histopede : Bu gemi direğinin ayagından destek yapan payandaya verilen isim.Grekçe kökenlidir. Torr, 80)

Holkades: Bunlar Grek ticaret gemileri idi ve çok gelişmişlerdi. Derin ve geniş kadırgalardı en iyi örneği olarak Kyrenia gemisi verilebilir. Bunlar savaş gemilerinden dönüştürülmüştü ve kürek kullanımından vazgeçilmişti. Aristotle bunları zayıf kanatlı büyük böceklere benzetmiştir. (Bass,1972:47).

Hyperia, kaloi, podes : Halatlara verilen isimdir. **Hyperai** ve **podes**, yukarı halatları anlatırken **kaloi**, yelken ipi/istinga ipi anlamındadır. Heredotos bu isimleri kullanmaktadır. Bu terimler Grekçedir. Torr, 1895: 79-81).

Hypozomata veya girdles: Savaş gemilerinde gemi gövdesini sağlamlaştırmak için kullanılan yatay olarak gemiye sarılan ipler, halatlar. Bu durum MÖ 1250’de Mısır gemilerinde görülmüştür. Grek kökenli bir kelimedir. (Torr, 1895: 41).

Hypozomata: Bir dizi halata verilen isim. (Bradford,1971:97).

Hypozamata: Arkeoloji bölümü öğretim üyesi, Doç. Dr Ertekin Doksanaltı’nın açıklamaları şöyledir. “ Bu terimler gemilerin bir takım halatlardır. İnce uzun tireme sınıfı teknelerin omurgalarının eğilmemesi için gergi halatlarıdır. Hypo kelimesi Grekçede (Yunanca) önüne geldiği kelimeye daha aşağı, alt derin, çukur aşağı gibi anlamlar katar, dolayısıyla bu ipin, halatın kökeni geminin alt bölümü ile bağlantısını kurar”.

Hypzomata: Gemiler uzun ve dar olduklarından, gemi omurgasının kamburlaşmasının, yani uçların sarkmasının önüne geçilmesi gerekiyordu. Bunu önlemek için hypozomata (alt destekler) denilen güçlü halatlar kullanılmaktaydı.(Casson,2002:69).

İskalarya : Çarmıkların halat basamakları. (Casson,2002:125).

İskarmoz: Gemilerin kaburgalarını oluşturan eğri ağaçlar (kütükten kayıkları Taş çağının başlangıcından Antik Çağın sonuna kadar izleyebilmekteyiz.)

Denizcilik terminolojisinde iskelet.

İskarmoz: skalmos , Grekçe kökenlidir, sandalda küreğin bağlandığı çubuk. Hint Avrupa , *skol-mo* –yarma (ağaç, çubuk). Bu sözcük Hint-Avrupa anadilinde yazılı örneği bulunmayam *skel*-yarmak kökünden türetilmiştir. (Ahmet Vefik Paşa, Lugat-ı Osmani (1876)

İtalyanca *scalmo*, Fransızca *escaume/escarme* biçimleri Latince üzerinden Yunancadan alınmıştır. (Hjalmar Frisk, Griechisches Etymologisches Wörterbuch II. 716).
www.etimolojiturkce.com

İskarmoz: Kütükten kayığı açık deniz koşullarına uygun hale getirmenin en bilinen yolu, her iki taraftaki kalasların sırt sırta getirerek kenerlar boyunca yerleştirmek ve bunları alabandan alabandaya geçen *iskarmozlar* ile güçlendirmektedir. Böylece, antik çağlardan günümüze kadar gelen basit kayak tipi olan kalaslı kayıkların temel elemanlarının ilkel formları ortaya çıkmıştır. İskarmoz: Gemilerin kaburgalarını oluşturan eğri ağaçlar. (dipnotda açıklanmaktadır).(Casson,2002:5).

İskolata halatları: Yelkenleri açmak ve tutmak için alt köşelerine bağlanan halatlar. (Casson, 2002: 17)

İskele: Deniz taşıtlarının sol tarafını ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

Liman veya marina girişlerinde, büyük yelkenli teknelerde, gemilerde kolay tanınması için kırmızı renkte **iskele borda feneri** kullanılır.

Ayrıca deniz taşıtlarının yanaştığı, karadan denize uzanan yapılara da **iskele** denir. **İskele** terimi birçok dilde aynı anlamda kullanılmaktadır. Sol taraf diye telaffuz edilmemesinin bir tarihi ve bir de teknik nedeni vardır. Bu terimin resmi olarak askeri alanda kullanımı, erken İngiliz Donanması döneminde başlanması ile birlikte; fiili kullanımı ise Vikingler zamanına kadar uzanmaktadır. Teorilere göre Vikingler döneminde gemilerin dümeni kürek biçiminde, geminin burun (Pruva) tarafına göre

sağda bulunduğundan gemiler iskelelere ve limanlara sağ (Sancak) taraftan yanaşmaktadırlar. Bu nedenle devamlı olarak gemiler sol taraflarından liman ve iskelelere bağlandıklarından ve gemiye inme, binme, yükleme ve boşaltma işlemleri bu taraftan yapılmaktadır. Bu nedenle sol taraf *iskele* tarafıdır. (tr.wikipedia.org/wiki/Denizcilik_terminler).

İstinga ipleri: Yelkenleri toplamak için kullanılan halat. (Casson,2002:125).

Kadırga: (Katergon). Kürekli ve yelkenli bir gemiye verilen ad. www.oocities.org/drhakkiacikalnupto/makcoyturkyun1.htm

Kalafat: Bir geminin bakılıp onarılması. www.oocities.org/drhakkiacikaln

Kandilisalar: Seren direği ise gemi bordasının kıça doğru her iki tarafına bağlanmış ve patrisayı takviye eden kandilisalar ile açılıyordu.

Kandilisa: Yelkenleri ve seren yelkenlerini yerlerine toka etmede kullanılan selviçelere verilen ortak ad. (Casson, 2002:20).

Karina kalasları: Gemi omurgası, geminin su içinde kalan bölümü. (Casson, 2002: 33).

Katapeltaphetai: (mancınıklar). Günümüzün gemi topçularına denk gelen *katapeltaphetai*, kadırga mürettebatının vazgeçilmez üyeleri oldular. (casson,2002:99).

Kataphraktoi veya ahraktoi: Çitli veya çitsiz (yani bu perde gibi düşünülebilir) savaş gemilerine verilen ad. Grek kökenlidir. MÖ 1000 de Mısır gemilerinde görülür, Odyssey de bahsedilir. Torr, 51)

Kataphraktes: Güverte aynı zamanda tirreme'nin zırhıydı. Kürekçileri üzerlerine açılan ateşten koruyordu, üstelik yanlarındaki pencereleri örten deri perdeler de yandan gelen saldırıları önliyordu. Bu şekilde düzenlenmiş gemiler –Yunanca terimi kullanırsak- **kataphraktes**, yani tamamen kafeslenmişti. Açık kadırgalar ise **ahraktes** (kafessiz) olarak adlandırılıyordu. (Casson,2002:69).

Katastroma: Alt güverte demektir Grek kökenli bir kelimedir. (Torr, 49).

Kemere : Gemi güvertesinin enine konmuş kirişlerinden her biri.Yapılan tahminlere göre gemi 60 m uzunluğundaydı ve *kemere* 21 m'ye ulaşıyordu. Dipnotta: kemere: Gemi güvertesinin enine konmuş kirişlerden her biri. (Casson, 2002:14).

Keraiai: (İngilizceye yard olarak geçmiştir. Avlu demektir. Grekçe kökenlidir.

Küpeşte: (Kupasti). Kayıkta kürek konulan yer, gemilerde güverte parmaklığı, bu parmaklıkların üzerine yerleştirilen ağaç bölüm.
www.oocities.org/drhakkiacikalinupto/makcoyturkyun1.htm

Kybernetes : Trieres kaptanı olan kişiler çoğunlukla denizcilik tecrübesinden yoksundu, hatta bazen hiç gemi yolculuğu yapmamıştı. Bu yüzden kumandayı kendinden sonraki en yetkili subaya, *kybernetes*'e bırakıyordu. Kelime 'dümenci' anlamına gelir ve erken dönemlerde *kybernetes*'in dümen kullandığına şüphe yoktur. (Casson,2002:71).

Lembi: Bu küçük tekneler üçüncü yüzyılda IIIyrians tarafından icat edilmiş veya geliştirilmiştir. Savaşlarda özel hizmet için kullanılmştır ve yaygın savaş gemilerinden farklıdır. Grek kökenlidir.

Lenunculi: Herhangi bir küçük tekneye verilen ad olabilir.

Levent: Bu kelime (levendis) olarak da kullanılır, genç, delikanlı, gemici demektir.

www.oocities.org/drhakkiacikalinupto/makcoyturkyun1.htm

Liburna; Bugünkü Yugoslavya'nın Adriyatik kıyılarında yerleşen Liburnians (Liburyalılar) dayanıklı ve hızlı gemileri ile ünlüydüler ve gemileri iki sıra kürek takımı ile inşa ediyorlardı . Romalılar bu toplumla ilişkileri sonucu bu stili onlardan alıp geliştirdiler ve kendi gemilerine adapte ettiler. **Liburna** terimi iki sıra kürekçisi olan gemi için bir standard kelime oldu Romalıların dünyasında çok kısa sürede yayıldı.

Liburna: Bugünkü deströyerlerin karşılığı olan hafif ve hızlı iki katlı kadırgalara verilen ad. (casson,2002: 102).

Liburna : Çift sıralı kürekçili gemi için Romalıların kullandığı terim.

Lifting uskurları: Ayak boyunca uzanan bumba her zamanki gibi ağırdı ve yine olağan bir şekilde *lifting uskurları* ile tutuluyordu.

Lifting uskuru: Halatları, zincirleri, çarmıkları ve donanımları germek için kullanılan düzenek. (Casson, 2002: 20).

Lintres: Nehirlerde kullanılan küçük teknelere verilen isim.

Lombar: Gemi bordalarına ve küpeşelerine açılan dikdörtgen delik. (starr,2000:19)

Los caballitos : Balıkçıların üzerlerine atlayıp dalgaları göğüsleyerek denize açılmayı göze aldıkları 'küçük atlar.

Lusoriae: Roma İmparatorluğu'nun nehirler için icat ettiği ve büyük denize uygun olamayan savaş gemisine verilen isim.

Mavna (ya da **Mauna**), daha çok korunaklı veya iç su yollarında yük taşımakta veya sığ limanlarda gemilerin yükleme-boşaltma işlemlerinde kullanılan ve 40 ile 60 ton arasında yük alabilen, güvertesiz tekne. [Römorkör](#) yedeğinde çekilerek götürüldükleri gibi motorlu olanları da var.

Mayistra yelkeni: Grandi direğinin en alt sereni ve bu serene çekilen yelken (Casson, 2002:45).

Megala, akateia: İki çeşit denizde seyir biçimine verilen isimlerdir. Xenophon eserinde üç sıralı kürekçisi olan Athenian gemisini anlatırken bu terimleri kullanır (MÖ 373) ve anlıyoruz ki yaklaşık onaltı yıl boyunca bir gelişme olmamış ve bu terimler kullanılmıştır. (torr, 84).

İkinci sınıf denizciler **mesonautae**(halfsailors) yarım denizci veya üvey denizci olarak isimlendirilirlerdi. Bunlar her zaman gerçek **nautae**'den daha aşağı rütbede gösterilirler.

“*Bence bunlar acemi denizciydiler , usta olanlara ise **nautae** deniliyordu.*”
(Bradford,1971:183).

Monoxyla: Tek parça keresteden yapılan teknelerdi ve pek çok dönemde yaygın olarak kullanıldılar. Xenophon bu terimi kullanır. Bu çeşit tekneler Roma İmparatorluğu’nda ordular tarafından yüzen köprü inşasında taşınmıştır.

Myoparones: Büyük olmayan savaş gemilerine verilen ad. MÖ birinci yüzyılda bütün Akdeniz’de kullanılmışlardır.

Orariae: Nehirlerde ve sahilde trafik veya balıkçılık için kullanılan küçük deniz teknesine verilen ad. Pliny bu terimi kullanmıştır.

Palamar: (Palamari), ip, urgan, halat, veya gemi halatına verilen isim.
www.oocities.org/drhakkiacikalinuxto/makcoyturkyun1.htm)

Pamphylos: Dromon’dan biraz küçük gemilere verilen ad. 120 ile 160 arasında adam taşıyordu. (Casson,2002: 105).

Pararrhymata or parablemata: Üst güvertede güneş ve diğer dalga sıçramalarından korunmak için yapılan paravan gibi düşünülebilir. Diğer bazı bölgeleri korumak için olanlara da **katablema ve hypoblema** ismi verilir. Bunların tam yeri bilinmemektedir. Grek kökenlidir hepsi. (Torr, 53).

Parodos: Geçit, pasaj, iskele gibi anlamlara gelir. İngilizcede gangway olarak kullanılır. Grek kökenlidir. (torr, 49).

Pentekontos(Pentekontera) ve hippoi: Kürekçileri ve mahmuzlarıyla artık eksiksiz bir biçimde geliştirilmiş olan uzun Ege gemisi, ilk kez MÖ 8. yüzyıla doğru, Karatepe’deki bir alçak kabartmada görülür. Karatepe, Fenike’nin eski Hitit ülkesi içinde kalan bir nüfuz alanıdır. Onu bir süre sonra Akdeniz’in klasik uzun teknesi haline getirecek gelişimi Fenikelilere mi yoksa daha eski dönemin Mykenaililerine mi borçludur ? Bu klasik uzun tekneyi bir Sparta fildişinin üzerinde ve birçok siyah figürlü

geometrik vazoda görürüz. Ayrıca Sidon, tıpkı Samos Adası gibi, MÖ 5. yüzyılda parasının üzerine koyacak amblem olarak bu klasik tekneyi seçmiştir. Bu tekne türü, üzerine güverte eklemekten vazgeçip onu epey hafifletecek Yunanlar tarafından daha da ilerletilecektir. Güverteden vazgeçince boyunu otuz ila otuz beş metreye, kürekçi sayısını da elliye çıkarabileceklerdir. Thukydides'e göre Atina donanmasının Salamis Savaşı'na (MÖ 480) kadar geniş ölçüde kullanacağı meşhur **pentekontoros** (elli kürekli gemi) budur. Daha sonra üst üste yerleştirilmiş üç sıra kürekçili triremis, kendini kabul ettirecektir. Buna karşılık, aldatıcı perspektifleri olan bazı Yunan vazosu desenlerinden hareketle, **biremisin** (iki sıra kürekçili tekne) Yunanlara mal edilmesi bir hatadır. Çok açık bir belge bunun tam tersini kanıtlamaktadır. Ninova sarayının duvarlarında, Kral Sanherib şehre saldırmadan(MÖ 700) önce Sur Limanı'ndan kaçan Fenike donanmasının resmi görülmektedir. Uçları simetrik biçimde yukarı kalkık, yuvarlak karınlı gemiler, sivri mahmuzlu, uzun gemilerle bir arada yol almaktadır. Demek ki Ege'den alınan ders tamamen hazmedilmiştir. Yine de bir yenilik söz konusudur. Bu gemilerin hepsinde artık üst üste iki sıra kürekçi bulunmaktadır. Bu, önemi belki biraz abartılmış da olan **biremis**'tir. Kirk'e göre Yunanlar bunu daha sonra, MÖ 6. yüzyılda Fenikelilerde görüp almış, ama ancak bir süre kullanmışlar ve denizde çok daha güven veren **pentekontorosu** yeğlemişlerdir. Fenikeliler de **biremisi** ancak sakin havalarda ve kendi kıyılarının yakınlarında kullanmışlardır. Aynı çağda, ağaç taşımak için çıkılan sahil konvoylarında Fenikeliler, kökenleri daha da gizemli olan bir gemi türü daha kullanıyorlardı. Yunanlar, **pruvaları** bir at başıyla süslenen bu gemilere **hippoi** adını takmışlardı. Kral Asurbanipal böyle bir gemiye binerek Dicle sularında avlanmaya çıkıyordu ve İspanya'da, Aliseda'da bulunan bir Fenike mücevherinden hareketle Fenikelilerle birlikte tüm Akdeniz'i dolaşan gemi türünün bu olduğu söylenebilir. Zaten Strabon'a göre MS 1. yüzyıl sonunda bu gemi Akdeniz'de hala kullanılıyordu ve günümüzden elli yıl önce bile Cadiz sahilindeki balıkçılar **pruvalarına** bir at başı yontmaktan hoşlanıyorlardı. (Braudel,2006).

Pentekonter: İ.Ö. 1. binyılın ilk birkaç yüzyılındaki standart savaş gemisi. Bu adla anılmasının sebebi, iki tarafında 25 kürekçisiyle toplam 50 kürekçiye sahip olmasıdır. Pentekonter, asıl yararı korsanlık ve kıyı saldırılarında gösteriyordu. Bilinmeyen sularda ilerleyen gemilere yönelecek saldırıları önlemek için gereken insan gücünü taşıyordu.(starr, 2000:18).

Pentekonter: Grek pre-trireme savaş gemileri için yaygın terim **pentekonterdi**, veya elli kürekçili denilmekteydi, açıkcası bu isim kürekçi sayısı ile ilgiliydi. (Bass,1972:43).

Pentekonter: Deniz muharebelerinde rol oynayan savaş kadırgaları için kullandıkları terim ‘ellili’ anlamına gelen **pentekontoros**’tur. (genellikle çevrildiği üzere pentekonter). Casson,2002:55-56).

Perineoi: Yedek kürekçiler, Grek kökenli bir kelimedir (Torr, 1895: 11).

Phaseli: Bir yerden bir yere insan taşımak için uygun olan tekneler. MÖ birinci yüzyıl ve MS birinci yüzyıl arasında bütün Akdeniz’de kullanılmıştır. Çoğunlukla Latince de bahsedilen bu terime ara sıra Grekçede de rastlanır.

Phasēlo: Antik Yunancada küçük kayak ya da kanolara verilen isim. Eski Attika Yunancası(MÖ 5. Yüzyıl): (Liddell and Scott's lexicon).

Prasya: Gemi donanımı şunlardan oluşmaktaydı: Seren ve yelkeni hisa etmeye yarayan bir yelken ipi; yelkeni sancak ve iskeleye çevirmek için kendi etrafında döndürmeye yarayan, seren kollarına tutturulmuş *prasyalar*, ve yelkeni düzeltmek için bumbanın uçlarına bağlanan *iskolata halatları*. Dipnotta:

Prasya: Yatay serenleri istenilen tarafa çevirerek yelkenleri rüzgarın estiği yöne ayarlamak için serenlerin cundalarından donatılan selviçe. (Casson, 2002: 17)

Pristes: Büyük hacimli savaş gemilerine verilen ad, bunlar mahmuz taşıyacak kadar büyüktüler. MÖ ikinci yüzyılda Grek filolarında bulunuyorlardı ve isim bir köpek balığından gelmektedir. Grek yazarların eserlerinde bolca geçen bir terimdir. Pristis adı verilen köpek balığı Grekçede kullanılmaktaydı.

Proreus: Emir komuta zincirinde en son halka olan **proreus** ya da **prorates**, ön güvertede yer alan pruva subayıydı, keskin gözlerine güveniliyordu ve terfi etmek isteyen bir kürekçi için ilk mevki buydu.(Casson,2002:71).

Protonoi: Pruva ana ıstralyası demektir ve **epitonos** arka gergi demektir. Grekçedir. (Torr, 1895: 79-81).

Protonoi: Pruva ana ıstralyası.Grekçe kökenlidir.(Torr,80)

Pruva ana istryalyası : Gemide direk ve çubukları baş tarafından, yani burundan tutan halat . Günümüzde Nil’de dolaşan teknelerin *latin yelkenleri* de aynı sebepten uzun ve dardır. Direkler sadece *pruva ana istryalyası* ve *patrisa* ile desteklenmemiştir; aynı zamanda kıça kadar giden ve belki de *çarmık* olarak hizmet gören sıra halindeki halatlarla sağlamlaştırılmıştır.

Dipnotta:

Latin yelkenleri: Bir serene bağlanarak direğe eğik durumda kaldırılan üçgen yelken.

Istryalya: Gemide direk ve çubukları baş tarafından, yani burundan tutan halat.

Patrisa: Yelkenli gemilerde ana direkler üzerine sürülmüş çubukları candalardan kıç tarafa doğru meyilli tutan halatlar(Casson, 2002:17).

Pontones: Bu gemiler ticaret gemileriydi ve güney Fransa’da MÖ birinci yüzyılda kullanılmıştı. Ceasar bu gemiden bahsetmektedir. Bu terim daha sonra **pantoon** adını almıştır.

Polyereis/polyremes: Büyük hacimli savaş kadirgaları. Çok sayıda kürekçili savaş kadirgalarıydı. Smith: 86).

Qarib veya **carabi** kesinlikle Grekçe kapabos veya kapablow’dan gelmektedir. Müslümanlar Akdeniz’e bazı gemi çeşitleri tanıtmışlardır. Kendi dünyalarından Kızıldeniz’den ve Hint Okyanusu’ndan bunu getirmişlerdir. Tarida mesela Bizans’ta rapira ve Hristiyan Batıda **tarida** olarak bilinir. Bu, Müslümanların (**tarrada**)’sından türemiştir. Bir başka biçimdeki gemi için kullanılan isim khinzira’dır. Bu, Serçe Limanı’nda bulunan batıkla aynı biçimdedir. Bibliotheque Nationale manuscript of al-Harriri’de çizilen Maqamat, bir akarsu teknesi gibi görülür fakat onüçüncü yüzyıl Bizans Akdeniz gemilerine de benzerlik gösterir. Pryor, 1988; 28-29).

Quadrireme/quinquereme: Antik Çağ’da çok büyük bir tip beş sıra kürekçili gemilere verilen ad. İ.Ö. 4. yüzyılın başlarında Syrakusai tiranı Dionysios dört beş sıra kürekçileri olan quadrireme/quinquereme’leri Yunan dünyasına tanıttı. Bu gemiler

de triremedeki gibi bir kişinin tek bir kürek çekmesi yerine uzun bir kürekle büyük bir grup tarafından çekiliyordu.

Quadrireme (Grekçe **tetreres** ‘dört sıralı’) ve **quinquereme** (**penteres**, ‘beş sıralı’) denilen gemiler Yunanistan ve Fenikede MÖ. dördüncü yüzyılda ortaya çıktı.

Qufta: Akkadca quppu olarak söylenen nehirde taşıma sandalının modern Arapça versiyonudur. Herodotos, quafta ile kelek’i birbirine karıştırmıştır. Bunlar sepetişi yapılan ve üzerine su geçirmez malzeme kaplanan türde su taşıtlarıydılar. (Casson,1971:6)

Rais: Sicilya diline geçen Arapça bir sözcük, reis. (Bradford,1971:34).

Rates: Sal demektir ve her çeşidine bu isim veriliyordu. Gemilere dayanan yüzen köprülere de bu isim veriliyordu. Bu rafts adındaki su aracı kereste taşımakta kullanılıyordu. Pek çok antik yazarın eserinde bu isim geçer hem Greklerde hem de Roma’da bu terim kullanılmıştır.

Sailors (gemici) ve **oarsmen**(kürekçi) kelimeleri Fenike (Phoenician) ve Yunan (Greek) dönemlerinde yüzyıllar önce ortaya çıkmıştır ve genel anlamda **nautae (sailors)** kelimesi Latince gemide iş gören yani gemiyi yürüten adamdan güvertede çalışana kadar herkese verilen bir ad olmuştur .

Salapurya, mavna: Kanallarda ve ırmaklarda nakliyat yapmak için kullanılan, uzun, düz omurgalı kayıklara verilen isimdir. Orijinal olarak sözcük, aslen, tüm küçük kayıklar için kullanılabilir. Günümüzde kullanılan modern anlamı 1480 dolaylarında ortaya çıkmıştır.

Speculatoriae / Tabellariae :Küçük , keşif ve sevkiyat için kullanılan teknelere verilen isim. MÖ birinci yüzyılda ayrıcalıklı bir sınıf tekne idiler ve MS. beşinci yüzyılda bu teknelerin gövdeleri, direk ve halatları denizde farkedilmemek için deniz rengine boyanıyordu.(Torr:123).

Sintine suyu: Geminin en alt bölümünde toplanan su. (Casson,2002:119).

Siphon: Savaş platformunun altında, geminin ucunda duran siphon, alev makinasının antik versiyonuydu. Siphon, üzeri bronz ile kaplanmış topa benzer bir tüptü. Bu tüpün bir ucu geminin iç tarafında, içinde Yunan ateşi olan bir kaba bağlanıyordu.

Tarida : Bizanslılar tapita demişlerdir, bu gemi ismi aslında Kızıldeniz’de kullanılan kamyş bir kano olan tarida ya da tarrada’dan türemiş olabilir.(Pryor, 44).

Tarsos: Bir geminin kürekçilerine Grekçede verilen isim ve bazı musevi gemileri de tarsis gemileri olarak isimlendirilir. Daha sonra Kilikya’daki gemi Tarsus olarak Grek ve İbranicede söylenir. (Torr, 1895: 2-3).

Tavlun: Üst güvertenin altındaki güverte. İki güverte vardı. Her biri gezinti güvertesi ile çevrelenmişti. Tavlun tamamen kapalıydı ve gezinti yapanları Mısır’ın yakıcı güneşinden koruyordu. (Casson,2002:148).

Tebah veya ark : Mısır orijinli bir kelimedir ve kibotos veya chest olarak çevrilmiştir, Nuhun gemisi *Noah ark* olarak geçer ve Nun’un gemiyi yaptığına inanılır. Ark Latince *archa* den gelir. Anlamı kutu veya göğüs demektir. Grekçeden Latinceye ve İngilizceye geçmiştir. İbranicede bebek beşiği anlamında olan tebah kullanılır. Bir başka anlamı teknedir. (worldwideflood.org/ark/what.../ark_box.htm).

Resim-14 Tebah’ın temsili resmi

Kaynak: (worldwideflood.org/ark/what.../ark_box.htm)

Tetres: Zaman içinde daha büyük gemiler inşa şekillerine göre *tetres* (dörtlü), *penteres* (beşli), *hekseres'ten* (altılı) bir dev olan *tessarakonteres'e* (kırklı) kadar isimlendirilmektedir. (Casson, 2002: 64).

Thalamegi: Belli rotada gidip gelen teknelerdi ve olaganüstü büyük ve gelişmişlerdi ve Ptolemies tarafından Nil üzerindeki yolculuk için yapılmışlardı. Strabo bunlardan bahseder. Diodoros da bu teknelerden bahseder.

Thalamioi: Trireme ismi verilen Grek gemilerinde kürekçiler üç dereceye ayrılmışlardı, en alt sıradaki kürekçiler **thalamioi**, orta kattaki kürekçiler **zygitoi** ve en üstte olan kürekçilere **thranitai** deniliyordu. Bunlardan en prestijli/saygın olan **thranitai**'lerdi ve en iyi şartlara sahiptiler, mesela ışık ve hava alabiliyorlardı. Bu rakamlar da kürekçilerin kombinasyonu ile ilgiliydi. Mesela üç trireme (trieres) de birbirlerinin üzerinde üç sıra halinde oturan kürekçilere tekabül ediyordu. (Bass,1972:45).

Thalamioi: En alttaki kürekçiler thalamioi olarak adlandırılıyorlardı, çünkü oturdukları yerin adı thalamos, yani hücreydi. (Casson, 2002:67).

Thranitai: Trireme'yi iki katlı pentekonter'den ayıran fark, thranitai olarak bilinen ve geminin eğimine uyarak baştan kıça kadar giden bir çıkıntıdaki –cumba benzeri- üçüncü kürek sırasıydı. (Casson, 2002:67-68).

Topeia : (İngilizceye ropes olarak geçmiştir. Halat demektir. **Kalodia, himantes, agkoina, podes, hyperai, chalinis** gibi çeşitli isimleri vardır bunlar halatın çeşitlerini veya işlevini belirleyen terimlerdir ama antik yazarlar dahi bu terimler arasındaki ayrımları tam olarak ortaya koymamışlardır. Hepsi Grekçe kelimelerdir. (Torr, 82).

Triakonter: Dönemin deniz tarihinde sıkça görülen diğer bir kadirge tipi **triakonter (triakonteres)** yani 'otuzlu' dur. Bu bir tarafta on beş kürekçinin bulunduğu anlamına gelir, yani uzunluğu yaklaşık 23 m'dir. (Casson,2002:55-56).

Triremes: Üç sıra kürekçili gemilere verilen addır ve Latince'dir. Grekçe **triereis** olarak isimlendirilir.

Yunan ve Roma ticaret gemileri düzenli olarak arkalarında **scapha (veya skiff)** denilen ve geminin çektiği bir tekne taşırlardı ve bunun amacı limana girerken ipleri toplamaktı. (Bradford,1971:183).

Trierach: Trirem gemilerinin sahipleri Yunanlı efendilere verilen isim, Grekçe bir kelimedir. (Bradford,1971:99).

Trierarkh: Atina İ.Ö. 357'den sonra bir yenilenen **triark** sistemi kurdu. İ.Ö. 5. yüzyılda her triremenin bir kaptanı ya da trierarkhı bulunuyordu ve bir generaller kurulu tarafından seçilen bu kişiler sadece gemileri yönetmekler değil, aynı zamanda onları düzen içinde tutmakla da görevliydi. İ.Ö. 340 dolaylarında Demosthenes yeni bir düzenleme yaparak **trierarkh** görevini 300 varlıklı vatandaş ile sınırladı. Teoride, **trierarkh**, savaş gemisini yılın başında on tersane usta başısından halat takımı ve yelkenleri ile birlikte teslim alıyordu. (starr:2000:44).

Trierarkhos: Triremede beş subay bulunmaktaydı. En yüksek rütbeli olan **Trierarkhos** (trieres kaptanı) idi. Atina donanmasında bu siyasi bir mevkiydi ve şehir tarafından bir trireme'yi bir yıl için donatacak ve bakımını sağlayacak zengin tabakadan kişilere veriliyordu. Casson,2002:71).

Trieres: Üç sıralı savaş gemileri Grekçeden gelmedir (torr, 1895:120).

Trireme: Triremelerden bahseden ilk yazılı kaynak İ.Ö. 540'da Hipponaks'ın yazdığı satirik şiirdir. Thukydides'e göre Pers Savaşları'ndan önce birçok Yunan donanması pentekonterlerden oluşuyordu. Sorun, pentekonterde bir kürekçiye ait yere üç kürekçinin yerleştirilmesi ile çözülmüştür. Bu uygulama Klasik Çağ'ın temel gemisi olan trireme'yi Yunanca triere doğurdu. Gemi yüzyetmiş kürekçinin yanı sıra, güverte mürettebatını ve kural gereği otuz deniz erini barındırıyordu. Üç kişilik grupların nasıl

yerleştiği ise uzun süren tartışmaların konusu olmuştur. Trireme ağırlığını mümkün olduğunca düşük tutmak için safra kullanmıyordu. (Starr,2000:19).

Trireme: Ne var ki ne Antik kaynaklarda bir not, ne de kayıtlardaki bir kelime, *trireme*'nin aslında ne çeşit bir kadırğa olduğunu açıklığa kavuşturur. İngilizcedeki *trireme* sözcüğü Livius, Ceasar ve diğer Latin yazarların kullandığı Latince *triremis* (üç kürekli)'in türevidir. Romalılar kadar Yunanlı denizciler de kadırğanın teknik adını yani *trieres*'i tercih etmişlerdir, kelime 'üçlü' anlamına gelmektedir. Bununla tam olarak neyin kastedildiği, uzun süren tartışmaların konusu olmuştur.

Tiriz: Tahtadan veya halat örgüsüyle yapılmış çıkıntı.

Günümüze ulaşan, fakat daha geç döneme ait (M.Ö. 2000) bazı kayıklarda, kalasların birbirine bağlanması, Herodotos'un iskeletin hiç kullanılmadığını söylemesi tam olarak gerçeği yansıtmaz.. Mısırlılar bu tekniği Herodotos'un Yunan topraklarında görmeye alıştığı gibi her zaman olmasa da ara sıra uygulamışlardır.

Trehandiri : Bir tip Roma gemisine verilen ad, bugünkü Ege gemilerinden farklıdır ve bunların hangi antik gemi tipinden geliştirildiğine dair yeterli bilgi yoktur. Portus rölyeflerindeki gemi trehandiris veya peramasla benzerlik gösterir. Peramas ve trehandiris arasındaki temel farklılık, perama daha dardır fakat daha derin ve kısadır.(Bass,1972:73)

Triremes: Latince kökenlidir. Üç sıra kürekçili gemilere verilen addır ve Grekçe *triareis* olarak isimlendirilir. Latincedeki bu kelime kürekçiler için yapılan üçlü bir sistemle ilgilidir ama Grekçede ki kelimenin neyi tam olarak kastettiği belli değildir yani üçlü bir sisteme işaret etmektedir ama detayını bilemiyoruz. Yalnız **triarmenoi** geniş seyir gemileri ne tekabül etmektedir ama onların herhengi bir kürekçi sırası yoktur. Bu gemiler üç güverteye sahiptir ve Plutarch ve Proclus'un tasvir ettiği bir gemi üç geçişe (gangway) sahiptir. Athenaeos da bu gemiyi **triparodos** olarak tanımlar. (Torr, 1895;54).

Trinkeeta yelkeni: Yelkenli gemilerde pruva direğinin en altta bulunan serenine bağlanan yelken. Mayistra yelkeninin küçük bir kopyası olan *trinkete yelkeni* öne doğru meyillidir ve ön güverteye dikilmiştir. Yunanlıların *artemon* olarak adlandırdığı bu yelken bundan sonra denize açılan ticaret gemilerinin standart donanımı olacaktır. (Casson, 2002:

Tutela: Baş bodoslamanın iki yanında geminin adını belirten bir yazıt vardır. Kıçta ise Latince *tuela* adı verilen ve geminin koruyucu tanrısını temsil eden bir tasvir bulunur. (Casson,2002:121).

45).

Vectorie: Yolcu taşıyan teknelere verilen isim. Bunlar kargo için kullanılmazlardı. B isim bu teknelere MS ikinci yüzyılda verilmiştir. Latin kökenli bir kelimedir.

Zosteres: Çapa tahtalarına verilen ad. (Bradford,1971:97).

Zygioi: Thalamioi'nin üzerinde **Zygioi** olarak isimlendirilen kat bulunmaktaydı. Böyle adlandırılmasının sebebi, kürekçilerin iki katlı **pentekonter**'in üst katındaki gibi, **zyga**'da, yani ahşap kürekçi sekilerinde (filika oturakları) oturmalarıydı. (Casson, 2002:67).

6.4 BALIKÇILIKLA İLGİLİ KELİMELELER

Akdeniz’de üç büyük ‘Deniz Kapısı’ vardır. Burada balık çeşitliliği en geniştir. Bu kapılar; Cebelitarık Boğazı, Messina Boğazı ve İstanbul Boğazı’dır. Denizciliğin ve denize ait hayatın başladığı yerlerden biri olduğu sanılan Akdeniz Havzası’nda antik dönemde çok balık çeşidi olduğu söylenmektedir. Antik dönemden beri kullanılan balık ve balıkçılıkla ilgili bazı kelimeler örnek olarak verilmiştir.

Ahtapot ıxtapod: Yun otapodi "sekiz ayak",

Yun okto sekiz (~ HAvr *okto-) + Yun podi ayak " okt(o)+, podyum (Nişanyan).

Ahtapot: Htapodi veya Oktapus , Okto: Sekiz (podi) : Ayak. Sekiz ayak anlamında. Bie deniz canlısı.

Aterina: Atherina. Gümüşbalığı. Grek kökenlidir

Balina [LO xix] balena ~ İt balena a. a. ~ Lat balaena dev

balık, balina ~ EYun fallaina a.a. HAvr *bhel-2 şişmek, kabarmak " balya

* Aynı kokten İng whale, Alm wal (balina). (Nişanyan).

Chaloma : Orkinosların ağa girişini müjdeleyen şarkı Arapça salam’dır. (Braudel, 2007: 40).

Çiroz: Çiros. Kurutulmuş balık.

Çipura, Engerek: (Egelion). Yılanbalığı anlamında. **Fok:** (Fokia) Bir deniz memelisi, **İskorpit** : (Skorpina). **Çarpan, İspari:** (Sparos) , **İstavrit:** (Stavridi). Bir tür balık.

Garum: Uluslararası ticarete şimdikinden daha iyi kazanç sağlayan diğer iki mal tuzlanmış balık ve Romalıların garum dediği bugün uzakdoğuda yaygın olarak kullanılan soslara benzeyen bir çeşit balık sosuydu. **Garum** elde etmek için, aşırı

tuzlanmış balıklar fermante ediliyor ve ortaya çıkan sıvı süzülüyordu. (Casson, 2002:111).

Garum: Balık sosu. (Curtis,2005: 31) Ayrıca *liquamen, allec, muria* da balık sosları arasında sayılmaktadır.

İstiridye: (Stridi). Bir deniz canlısı. **İzmarit.** (Smaris). Bir tür balık

İğrip: (Gripas) Balıkağı.(www.oocities.org/drhakkiacikalinupto/makcoyturkyun1.htm)

Kalkan: (Kalakani). Bir tür balık .

Karides (Garides) Bir deniz ve akarsu canlısı.

Kefal (Kefalos) Kafa , Bir tür balık

Kofana (Gufena). Bir lüfer türü.

Kolyoz (Kolios). Bir tür balık.

Kovit (Kovios).

Lamparo : Provence dilinde balıkçı feneri (Braudel, 2007: 37).

Levrek (LAVRAKİ) (Lavraks) Eski Yunanca deniz kurdu. Bir tür balık. Latince : Lavraks lupus (deniz kurdu) , Fr: Labre, isp: Labrolabio deniz kurdu. (Braudel, 2007: 37).

Likorinos (Likurinos) İste kurutulmuş kefal. **Lüfer** (Lufarioraude, 2007: 37).

Liman:(Limani).Liman.Grekçe kökenlidir.

Lodos: (Notus) Güney. Güneyden gelen, güneyden esen anlamında. Bir rüzgar türü. (1 www.oocities.org/drhakkiacikalinupto/makcoyturkyun1.htm)

Pekçok balığın adı Grekçe kökenlidir, Açıklan'ın saptamalarına göre bu balıklar şunlardır:

Madrague : Orkinos dalyanı , Arapça kökenlidir. Arapça **al-mazra-ba'** dan gelir, etrafı çevrili yer anlamındadır. (Braudel, 2007: 39-40).

Mattanza: Katliam demektir. Ağda bol, yeterince balık olduğunda mattanza ilan edilirdi. Latince kökenlidir. (Bradford,1971:34).

Orata ai ferri / in cartoccio : Izgara ya da kağıtta pişmiş balık(Braudel, 2007: 38).

Orkinos (orkinos).

Palamut (Palamida) (piçuta).

Palanka : Denize çakılmış kazıkların oluşturduğu engel(Braudel, 2007: 36).

Pisi (fesi).

Reis : Balıkçıların başına denir, bilindiği gibi İslam'da gemi kaptanlarına verilen addır.
(Braudel, 2007: 40)

Saltamentum sardicum: Tuzlanmış ton balığı Romalılardan gelir. (Bradford, 1971: 34).

Salsamentum : Salt-fish, Tuzlanmış balık, (Curtis, 2005:31)

Sardalya (sardela).

Tonnara : Orkinos ağları (Braudel, 2007: 39)

Uskumru: Yun: skoumbri bir balık türü ,scomber, Eyun, skombros. (Nişanyan,2012)
www.iskenderiyekutuphanesi.com

Zuppa di pesce: Balık çorbası demektir, Latince kökenlidir. Bradford,1971:37).

(**Vatos**). Βαθος (Vathos): Derinlik. Bu kelimeden mülhem. Diplerde yaşayan bir tür balık (Vatos). Βαθος (Vathos): Derinlik. Bu kelimeden farklı olarak bir balık türüdür diplerde yaşar. (Braudel, 2007: 37).

Vulgaris: Kısaçsız kaya istakozu. (Bradford,1971:126).

Xiphias Gladius : Kılıçbalığı, eskiden Mesina boğazında çok ilginç bir şekilde zıpkınla avakanırdı. Bu av, eski çağlardan beri tuhaf etnelerle yapılagelmiştir. Teknenin burnunda denize uzanan bir iskelesi olur, bu iskele üzerinde de bir gözcü bulunur.Kılıçbalığı, yumurtlama dönemi dışında, o da yılda bir kez, derin sulardan ayrılmaz, o yüzden geç bulunur. (Braudel, 2007: 36)

Vatoz: Yun ve Antik Yun. (Eyun) : batos 1. Sokaş şey, d,ken, 2. Çarpan balığı (Nişanyan,2012).

yırtıyisa

Latince: gemilerde ip ve yelken cekerken kullanılan unlem

- İt issa! haydi!

Zaparta: Şiddetli salvo. İtalyanca sabordo gemi bordasında top atışına mahsus delik , it borda gemi bordası borda. (Nişanyan,2012).

Zargana: Yunanca kökenlidir. Uzun burunlu bir balık. Eyun(Antik yunanca) sarginos

Zargana : Zargana balığı.

Zıpkın: Türkçe kökenli bir kelime. Antik çağ da zıpkınla balık avlanıyordu. Kıpti Kıptice (Mısır dili) (xiv)sıpkın/sıpkun sivri ucu ve ucuna yakın iki çengeli bulunan eski savaş aleti, mızrak . Türkçede sıp-saplamak . (Nişanyan, 2012).

(Zogro): Tutmak, yakalamak. Balık tutmaya yarayan araç.

Zoka: Olta ignesi . Yun: zoka olta, Ven: soga ip, sicim. (Nişanyan,2012)

7. ALTINCI BÖLÜM

DEYİMLER

7.1 DENİZCİLİKLE İLGİLİ DEYİMLER

Bu bölümde denizcilikde kullanılan bazı deyimler açıklanmıştır. Sadece örnek olarak bazıları seçilip açıklanmıştır.

Aganta burina burinata

‘Birçok denizci deyimimiz gibi bu sözcüklerin kökünü de Akdeniz limanlarının bir zamanlar yaygın gemici dili olan lingua franca’da aramak gerek. Bu deyimler farklı dillerden çeşitli biçimlerde kaynaklanır, yine da çoğu Venedikliler’den ya da Cenevizliler’den geldiği için İtalyanca’arına bakalım. Aganta deyimi ‘agguantare’, yakalamak, enselemekten geliyor. Burina (borina) deyimi seren yelkenlerinin rüzgarüstü yakalarını rüzgara açan selviçe (hareketli halat) demek. Burinata ise babafingo yelkeninin burinasına denirdi. Kısacası bu isimdeki bir kitap adını ‘burinaları yakalayıp tutun’ anlamındaki bir komuttan almış: ‘İşte o zaman son emir, yani ‘aganta burina burinata’ komutu verilir. Kayık şarıl şarıl rüzgarın gözüne işler’ diyor Balıkçı.(Mustafa Pultar, Günümüzde Kullanılan Komutlar, Yelken Dünyası, Kasım 2002. Özetlenerek aktarılmıştır .

Aganta : Zincir veya halatın kısa zaman süresi için elde tutulup bırakılmaması. (Aganta iskota, aganta borina borinata). Agguantare= yakalamak kelimesinden gelir italyanca kökenlidir.Burina ve burinata ise serenlerin üstündeki alt ve üst yelkenlerin adı. edebiyatforum.com/turk-edebiyati-eserleri/aganta-burina-burinata

Bodoslama Sözcüğü Türkçeye en geç 17. yüzyılda Rumca podóstima sözcüğünden geçmiştir. Bu kavram Eski Yunanca pod (ayak) ve stema (durmak) sözcüklerinden

oluşmuştur. Türkçede önceleri bodostama şeklinde kullanılan sözcük zamanla *bodoslama* halini almıştır. <https://tr.wikipedia.org/wiki>

İskandil etmek: Deniz derinliğini ölçmek. *'Tayfalar yukarıda yelkenleri indirmektedir ve bir gemide mürettebat inerken kaptan elinde uzun bir sılıkla iskandil etmektedir.'* (Casson, 2002:35).

Remo scalaccio: Kürekçilerin kürek palasını suya daldırmak için, ayağa kalkmaları ve kollarını kaldırmaları, küreği ileri doğru hareket ettirmek için de kendilerini tekrar sekilere atmaları gerekiyordu. Malta Şövalyeleri, Papalık ve zamanın diğer donanmalarındaki çok kürekçili büyük gemilerde kullanılan yöntem buydu. Bu hareketin italyancadaki adı *remo scalaccio*, yani 'büyük merdiven küreği'dir. (Casson, 2002:90).

Tiramola etmek: Geminin rüzgar üstüne veya altına dönmesi için yelkenlerin bazısını germe, bazısını gevşetme işlemi. Direk önde çanaklıktanpruvaya giden masif bir pruva ana ıstralyası ile yanda ise palangalar sayesinde ayarlanabilen çarmıklar ile *tiramola* ediliyordu. Casson,2002:125).

Captain: Türkçede kaptan olarak söylenen bu sözcük Latin kökenlidir . 'caput' baş veya lider anlamındadır. Askeri bir birliğin kumanda eden memuruna denilmiştir. Bugün bu kelime bir gemiyi kumanda eden kişiye rütbesine bakmadan denilir. (Nelson, goatlocker.org/resources/nav/navyterms.doc)

bodoslama : Latince , bodostama/bodoslama ~ OYun

podostima geminin baş ve kık tarafındaki ağac & EYun pous, pod- ayak + EYun stema, -t-durma, duruş " podyum, sistem (Nişanyan)

Aborda: Bir teknenin diğerine veya iskeleye yanaşması. İtalyanca kökenlidir. İt *abbordare* yanaşmak . İt ad+bir şeye+ it bordo kenar, yan , ad+borda (Nişanyan, www.iskenderiyekutuphanesi.com)

Abramak: Kontrol altına almak, komutası altında tutmak, üstesinden gelmek.

İskele alabanda: Bordanın iç kısmı veya dümenin 35 dereceye kadar basılması . Yeke ucunun borda iç yüzeyini gösterecek kadar çevrilmeis.

denizcilik.meb.k12.tr/meb_iys.../11034658 Alabanda italyanca kökenlidir .İt alla banda gemicilikde dümeni sağa veya sola sonuna kadar kırma it: banda , yan taraf , bandıra (Nişanyan)

Alabora olmak: Altüst olma, teknenin ters çevrilmesi
denizcilik.meb.k12.tr/meb_iys.../11034658_denizcilikterimleri

Alabora venedik dilinde bora ani rüzgar, sağanak, fırtına fakat ven albora , alborar (direk dikmek9 fiiliyle ilgisi gösterilemez.(Nişanyan)

Alargada bekle: Açıkta demektir. İtalyanca: largo Alargaya çıkmak, (açığa çıkmak).
denizcilik.meb.k12.tr/meb_iys.../11034658_denizcilikterimleri

Alarga: Gemicilikte ‘açıktan geç’ komutu. İt allarga açıl uzaklaş ! İt allargare açılmak, uzaklaşmaki it

Largo açık, geniş Latincece largus ad+larj (Nişanyan)

Alberaber: Hep birlikte kürek çekmek için verilen komut.
denizcilik.meb.k12.tr/meb_iys.../11034658_denizcilikterimleri

Alesta Ferro: Demirin fundoya hazırlanması için verilen komuttur. Bu komutun verilmesi ile ırgat kontrol edilir ve zincirin serbestçe akmasını sağlayacak her türlü önlem alınır, bosa pimleri serbest hale getirilir ve demirin ağırlığı yalnız bosa üzerine biner. Demirin fundoya hazır olduğu köprü üstüne ‘Alesta Ferro’ Sancak/İskele demek suretiyle bildirilir. **denizcilik.meb.k12.tr/meb_iys.../11034658_denizcilikterimleri**

Alesta: hazır İt allesta hazır ol it allestire hazır etmek it ad+bir şeye+it lesto hazır (Nişanyan)

Aloft: Eski Germence de hava (air –ingilizce-) için kullanılan ‘luft’ kelimesi, fransızca (‘a’ – gitmek anlamına gelir) birleşmiş ve bu kelime ‘alofit’ haline gelmiştir eski ingilizcede. Anlamı yukarı çıkmak direğe tırmanmaktır.

(Nelson, goatlocker.org/resources/nav/**navyterms sayfa:2**)

Amora: Trinket ve mayıstra yelkenlerinin açılmaları için verilen komut.
(denizcilik.meb.k12.tr/meb_iys.../11034658_denizcilikterimleri)

Man the yards: geçit reni için tayfayı serende durdurmak

SONUÇ

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Biz bu çalışmada bir kez daha gördük ki, dillerin birbiri ile geçmişte nasıl bir ilişki kurduğu ve bir kelimenin hangi dillerden geçerek bugüne kadar geldiği kesin olarak saptanabilmiş bir konu değildir ve her araştırma bizi değişik düşüncelere itmektedir.

Antik Çağ'da Akdeniz Havzası'nda yaşamış medeniyetlerde kullanılmış denizcilik terimlerini derlemeye çalıştık. Genel olarak baktığımızda görülüyor ki kelimelerin geneli Grek veya Roma kökenlidir. Bu çok şaşırtıcı bir sonuç değildir, çünkü o döneme ve özellikle Akdeniz bölgesine baktığımızda Grek ve Roma medeniyetleri o döneme damgasını vurmuş medeniyetlerdir. Deniz hayatında, deniz ticaretinde ve gemi yapımında en ileri toplumlar olmuşlardır. Fakat burada aklımıza takılan şey, Grek ve Roma dili olarak incelediğimiz dillerin köken dillerinin ne olduğu konusudur.

Bugün Hint-Avrupa olarak tabir edilen ve bugünkü Avrupa dillerinin menşeyini oluşturduğu söylenen dil familyası konusunda çok şiddetli ve ciddi tartışmalar vardır. Ural-Altay diye tabir edilen dil familyasının da neden coğrafik bir tanımlama olduğu da düşünülmelidir. Çünkü bu bölge Türk toplumlarının ve kültürlerinin yaşadığı coğrafyadır.

Tarihte , çözülemeyen tabletlerin dili (ki bunları okuduğunu söyleyen bilim adamları ve araştırmacılar da vardır), Etrüsklerin kim olduğu ve nereden geldiği konusunun halen resmi kaynaklarda bilinmez olarak geçmesi, Türklerin tarihinin Göktürklerle geç bir zamanda başlatılması ama bu tarihten önceye tarihlenen ve Türk kültürüne ait pek çok bulgunun bu sebeple açıklanamaması ve dilbilimcilerin Türk dili ile ciddi benzeşmelerini ortaya koymaları üzerinde düşünölmeye değer bir tartışmadır.

Ayrıca en dikkat çekici olan olgu, tarihin batılı bilim adamlarının ve tarihçilerinin anlatımına göre, bugün kabul görmüş olması da, çok tarafsız bir bakışla, başka bir dikkat çeken üzerinde düşünölmeye gereken bir konudur. Yani tarihe baktığımızda, Grek, Roma, Mısır ve Çin büyük medeniyetleri vardır ve bu sadece batı kaynaklarına göre böyledir.

Oysa Prof. A. Erzen ve ekibi Orta Doğuya Türklerin göç tarihini 13 binler diye saptamıştır.

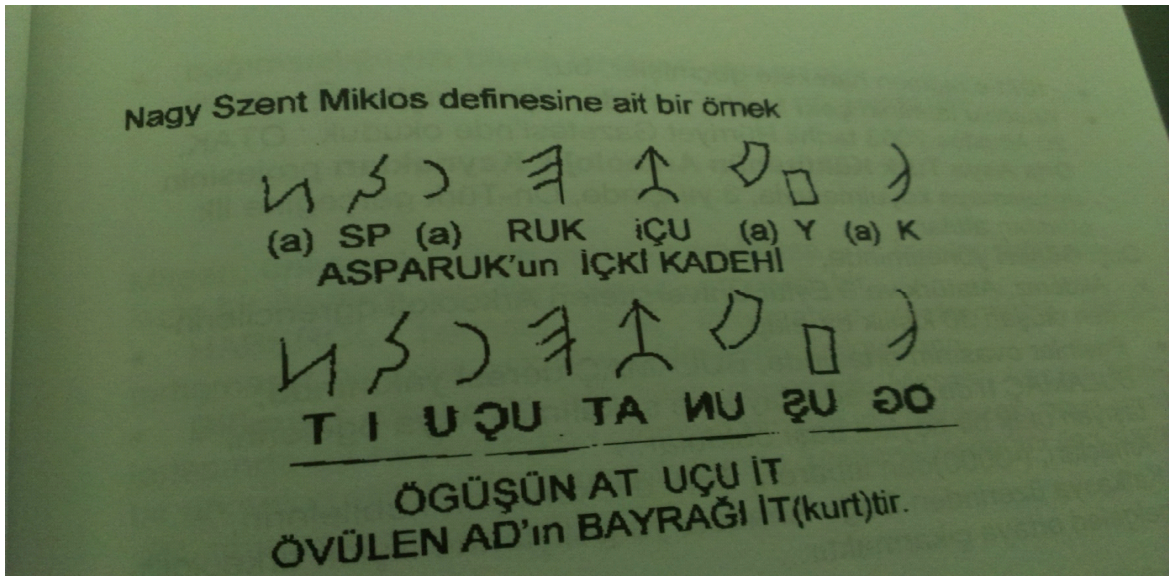
Başka bir ilginç nokta mesela Haluk Tarcan rakamları ön Türkçedeki anlamları ile açıklıyor, yani damgalarla resimlerle her bir sayının anlamı açıklanmıştır ama bugün Avrupa dillerinde sayılara verilen isimlerin kendi öz anlamları yoktur.

Örnek vermek gerekirse; Tarcan'a göre 7 sayısı *Kün'ün (Gün) 7 yılından oluşan saç telleri sayısı ve kısaca EZ-EDİ kavramı 7 sayısı vardır ve 7 oyuncu yılan'ı ifade etmektedir. Hint-avrupa dillerinde 7 sayısı*

Ön-Türkçedeki Seti, Batı dillerine,

- *SEPTEM, SETTE, SEPTE, SEVEN, ZIEBEN... şekillerinde geçmiştir. Bu dillerin hiç birinde 7'nin sayı halinde bir anlamı yoktur ve Hint-Avrupa torisinindeki bu sayı,*
- *bu dillerdeki müşterek sayı diye iddia ve kabul edilmiştir. Bu Hint-Avrupa dillerinin kuramsal olduklarının bir başka delilidir. (Tarcan,2006:221).*

Resim-15 Bir İskit yazısının farklı iki akademisyen tarafından çözümü

Kaynak: (Tarcan, mayıs 2006:3)

Bu örnekte Tarcan bir akademisyenin nasıl bir okuma yaptığını ve yanlışlarını ortaya koymaktadır. Üsteki yazı bu akademisyenin alttaki çözüm ise Mirşan'a aittir. Akademisyen bu okumada Tarcan'ın belirttiğine göre 'sağdan sola olan yazıyı,

- soldan sağa okumak becerisini göstermiş,
- üç ayrı damgayı (a) okuduktan başka,
- ona dördüncü daha ilave etmekte tereddüt etmemiş,
- damgaları, bazen tek, bazen çift bazen de üç harfle okumuş...

Bu kişi, İskit yazısının, damga⁶ yazısı olduğunu bilmemektedir. (Tarcan, mayıs 2006:3)

Osman Karatay; daha çok Balkanlar üzerine çalışmaları ile tanıdığımız ve aslında bir Ortaçağ tarihçisi olarak 'İran ile Turan (Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu) isimli eserinde Slav Dillerinde ve Hint-Avrupa dilleri ve Latin dilleri içerisindeki Türkçe kökenli kelimeleri ve bunların sentaks ve semantik açıdan anlamlarını açıklarken aslında tüm dillerin birbirine nasıl etki ettiğininde ortaya koyar ve aslında dilin özelliklerine bakarak medeniyetlerin izlerini sürer. Sözkonusu kitapta Karatay şöyle söyler: 'Bu, bütün bu dillerin akraba olduğu fikrini dışlamaz. Ancak su an ispat edemediğimiz çok uzak bir zamana ait bir akrabalığın olduğunu öngörür. Dolayısıyla, nasıl bugün ilk bakışta görünen Moğolca veya Macarca'daki Türkçe ile paralel bir kelime , uzun süren tarihi ilişkinin sonucu bu dillere geçen Türkçe bir alıntı olarak açıklanıyorsa, Fince'deki aynı özelliği gösteren kelimeleri de aynı şekilde açıklamamız gerekir.

Neredeyse bütün dünya dillerinde birbiriyle akraba olmaları sebebiyle zamirlerin karşılaştırılmasına dilbilimciler sıcak bakmaz, ama iki dilde zamirler aynılık derecesinde benzeşiyorsa, karşılaştırmamak için sebep olamaz. Eger Finler, en yakınlarındaki Türkler olan Kazan Tatarlarının **min**, **sin** demeleri gibi **mina** (men-ben), **sina** (sen) diyorlarsa ve iyelik eki koyduklarında şahıs zamirleri **minun** (menim), **sinun** (senin), **hanen** (onun) şekline geliyorsa, yani bizim İzmir'in dememiz gibi onlar

---

⁶ Damga (tamga) her biri ayrı bir Kavram'ı ifade eden hece okunuşunda bir Sözcük'türler.

da *Helsinki* (*Helsinki'nin*) diyorlarsa; eger *juoma* (*içmek*), *purema* (*ısırmak*) örneklerindeki gibi Fince mastar eki *-ma* Türkçe isim-fiil eki *-ma* ile aynı ise, bir diğer isim-fiil ekinde *unohdus* (*unutuş*), *syntys* (*doğuş*) örneklerindeki gibi, basit bir *s-ş* geçişi var ise, bu dillerin her şeyleri karşılaştırılmalıdır.' (Karatay, ,2003,195)

Aslında, Karatay, özetlemek gerekirse Türkçenin batılı bilim adamlarının ekseriyesinin bir Ural-Altay dil grubuna ait olduğu fikrine kuşkuyla bakmaktadır ve Türkçe'nin slav dilleri grubuna ait olabileceğini söylemektedir. Bu savını pekçok kelime ile Slav dillerinde ve lahçelerinde somut örneklerle açıklayan Karatay bu dillerin kökeninde Türkçe olduğunu bir anlamda ortaya koymaktadır. Her ne kadar konumuzdan uzaklaşma endişesi olsa da Karatay'ın kitabından bir örnek vermeliyiz.

Resim-13: Slav ve Türk dilleri benzerliği

Fince	Türkçe
<i>Onni</i> (mutluluk)	<i>Onmak</i> (mutlu olmak)
<i>Vero</i>	<i>Vergi</i>
<i>Pää</i>	<i>Baş</i> (Fince'de <i>b</i> ve <i>ş</i> sesleri yoktur)

195

<i>Valkoinen</i>	<i>Alka, Ala</i>
<i>Jaa</i> (evet)	<i>Yâ</i> (evet)
<i>Ja</i> (ve, ya)	<i>Ya</i>
<i>Eri</i> (farklı)	<i>Ayrı</i>
<i>Käjä</i> (gitmek)	<i>Kayıtmak</i> (geri gelmek)
<i>Sairas</i> (hasta)	<i>Sayralı</i> (hasta)
<i>Öinen</i> (gece)	<i>Öğlen</i> (gün ortası)
<i>Sula</i> (sıvı)	<i>Sulu, Suvı</i>

Karatay, 2003,195

Karatay kitabında Türkçe asıllı pekçok slav kelimeyi örneklemektedir. Ayrıca *da* bağlacından bahsedelim; Karatay'ın verdiği örneğe göre '*Da bileşik cümle bağlacıdır. Hint-Avrupa ve Sami dillerinde bileşik cümle soru zamirleriyle, bazen de diğer zamirlerle yapılır. Bu Slavca kelime ise böyle bir zamir değildir ve bu noktada zıtlık başlar. Aynı kelimenin Türkçe bileşik cümlelerde kullanılması ise dilbilimin önüne ciddi bir mesele olarak çıkar. Ne yazıkki, bununla şimdiye kadar kimse uğraşmamıştır. Şu örneklerle bakalım:*

Sırp. *Pustimo da ide* (Bırakalım *da* gitsin)

Rus. *Ya poşel bı vı teart, da u menya vremeni net* (Tiyatroya giderdim *de* zamanım yok). (Karatay, 2003:198).

Yine benzer konularda çok tartışmalı bazı araştırmalara imza atmış olan ve aynı zamanda bir piyanist de olan Haluk Tarcan kitabında genel olarak şöyle belirtmektedir: ve KM'ı destekleyerek Hint-Avrupa dillerinin kuramsal olduğunu iddia eder.

'*Mirşan,*

• *Ön-Türkçedeki, günümüzde ve Türkiye türkçesinde İmek ve olmak diye nitelendirdiğimiz fiilin,*

• *ESİ-EM..ESİ-En..Esi'nin*

• *Sanskritçe, Grekçe ve Latince'nin kökeninde olduğunu gösteriyordu*

Hint-Avrupa dillerinin bir türlü kökeninin bulunamamış olmasında bu şekilde ortaya çıkmış oluyordu. (Tarcan,2006:5-6).

Yine Tarcan antik Sagalassos kenti kazılarında bahseder ve Belçike Leuven Katolik Üniversitesi öğrt. Üyesi Prof. Dr Marc Waelkens başkanlığında ki kazıda bulunan iskeletlere DNA testi yapıldığını ve bu karbon testi sonucunda 3 bin yıllık iskeletin DNA yapısıyla, Türk kazı işçilerinin DNA yapısındaki benzerlik ortaya çıkarılmıştır. KM da Sagalassos'ta Ön-Türkçe yazıtların varlığını daha önce söylemiş ve kentin Ön – Türklere ait olabileceğini söylemişti.

Bu itibarla kelimelerde meydana gelen değişiklikleri üç grupta toplamak gerekir:

1) Her lisan diğer dillerden kelime olarak, önceden kullanılan kelimeler atılır veya kullanım sahaları daraltılır.

2) Kelimelerin şekillerinde değişiklikler meydana gelir.

3) Kelimelerin anlamları değişir.

Türkçe iç tarih bakımından pek muhafazakar bir dildir. Ancak dış tarih bakımından bunu söyleyemeyiz. Çünkü türkçe başka dillerden pekçok kelime almış ve bunları kendi ses yapısına uydurduğu gibi, bazılarının manalarını da değiştirmiştir. Ayrıca aynı medeniyet dairesi içinde olduğu için Arapça ile Farsçayı yabancı dil kabul etmeme düşüncesinden hareketle bunlardan pekçok kelime almıştır. Bu sebeple zamanla bazı kelime ve deyimler, kullanılmaz hale gelmiş veya kullanım alanı sınırlandırılmıştır. Bu, eskiden yazılmış birçok kitabı yeni nesillere hitab edemez şekle getirmiştir. Lisanın bir takım ihtiyaçlara cevap vermesi bakımından, yavaş yavaş değişmesi normaldir. Ancak ilim dışı olarak yapılacak zorlamalar ve asılda değişiklik, toplumda bir takım huzursuzluklara sebep olur.(www.turkcebilgi.com/etimoloji)

J. Stewart-Robinson tarafından yapılan Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin isimli makalenin eleştirisinde şöyle demektedir. *En azından 17 yüzyıl sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğunu bir tehdit haline getiren , onun deniz gücünden ziyade askeri gücüydü. Bİraz daha geriye gidersek onaltıncı yüzyıl boyunca özellikle Sultan Süleyman zamanında destek verdiği gemiler sayesinde Kuzey Afrika'nın geniş bölgelerinde hegemonya kurmalarını sağladı. Osmanlı İmparatorluğu bir deniz gücü olarak bir tehdit olduğu düşünülemezdi birkaç deniz eyaleti dışında ki onlarında varlığı Akdenizdeki ticarete dayalıydı.Osmanlının deniz hakimiyeti zayıfıdı.Gemileri yöneten Captanlar ve amiraller kaçak/hain kimselerdi ve Grek kökenliyidiler. Ceneviz ve Venediklilerle deniz savaşları yaptılar ve böylece Grek ve İtalyanca konuşan insanlarla yakın temas kurdular. Bu şartlar altında , dikkate değer bi miktarda Grek ve İtalyan kökenli dil elemanının/metaryalinin birkaç temel kelime hariç hiçbir denizcilik terimine sahip olmayan Osmanlı diliyle birleşmesi surpriz değildir.(Steward ve Robinson,1962: 72).*

Bugün hala Türkçede kullanımda olan çok sayıda Arabça ve Farsça ile karşılaştırıldığında , İtalyanca ve Grek çe alıntı kelimeler çok önemli değildir.Bu yüzden,Türk dilini oluşturan bütün bu elemanların herbiri konusunda güvenilir ve güncel bir çalışma olmadığından , bu eleştiri çok iyi karşılanmıştır ve Osmanlı ve Türkçe konusunda temel bir dilbilimsel çalışma dır ve uzun zaman da öyle kalacaktır.

Dillerin birbirinden etkileşimine en güzel örneklerden biri Türkçedir. Türkçe'nin tarihine bakıldığı zaman pekçok alfabe ile yazılmış olması ve pekçok dilden kelime aşması ve kelime vermesi tamamen bu toplumlarla olan kültürel siyasi ve ticari ilişkileri yüzündendir. Türkçenin tarihi bu gerçeği gözler önüne serer. Örnek vermek gerekirse Türklerde kullanılmış olan ilk alfabe Göktürk alfabesidir ve batıda 'eski Türk runik yazısı' olarak isimlendirilir. Runik diye isimlendirilmesinin sebebi İskandinav kitabelerinde kullanılan ve 'runik alfabe' diye söylenen alfabenin harflerine benzerlik göstermesindedir.

Tekin kitabında şöyle açıklar ; *'Runik' kelimesi eski İskandinav (Old Norse) dilinde 'sır' 'esrar' anlamına gelen ruh isminden türemiş bir sıfattır ve 'sır,esrarlı' demektir. Germen kabileleri arasında bu yazıyı bilenler az olduğu için Eski İskandinav yazısı esrarlı sayılıyor ve 'runik' diye nitelendiriliyordu. (Tekin, 1997, s. 17).*

Yine dil , alfabe ve yazı arasındaki benzerliklerin toplumlar arasındaki ilişkilerden doğduğu gerçeğine bir başka örnek yine Uygur alfabesidir. Tekin 'in belirttiğine göre *Uygur alfabesi Sami kökenli Soğd alfabesinden, daha doğrusu bu alfabenin kursiv, yani işlek türünden çıkmıştır. Bu nedenle önce Soğd alfabesinden, ondan da önce Soğdlular, ülkeleri, dilleri ve Türklerle olan ilişkilerinden söz etmek yerinde ve yararlı olacaktır sanırız.(Tekin, s. 41).*

Dil ve toplumlar arasındaki ilişkilere bir başka örnek de yine Manihey alfabesidir. Manihey alfabesi Türklerin Göktürk alfabesinden sonra kullandıkları alfabelerin ilkidir. Bu durumu Tekin kitabında şöyle açıklar *'Manihey alfabesi, Arami alfabesinin bitişik olmayan türü ile Süryani alfabesinin bitişik türü arasındaki geçiş şekillerinden birini temsil eden Estrangelo yazısından çıkmıştır. Manihey yazısını Estrangelo yazısının biraz değişik bir türü sayanlarda vardır.(s 35)*

Dilbilim de yapılan araştırmalar toplumların kökenleri hakkında bilgi sahibi olmak için kullanılmaktadır. Eleonora Petrova uluslararası bir sempozyumda sundukları bir makale de şöyle bahsetmektedirler; *Pekçok yazarın, Trakya menşeli bir nüfus olan Bryges'ların, dilsel araştırmaları göstermiştir ki, Trakyaca, Frigce ve Daco-Mysianca genel olarak Hint_Avrupa dilinden gelen birbirine yakın fakat farklı*

dillerdir.(Georgiev, 1977: 216, 220; crossland, 1971: 225-236; Crossland, 1976: 61-66).

Petrova ve Skopije şöyle der: Bu yakınlık ve dillerin gelişimi Bryges/Frig leri ayrı bir proto-populasyon olarak diğerlerinden ayırır.

Tüm bu ifadelerde arkeolojik çalışmalarda dilin, toplum kökenlerini belirlemede bir ölçek olarak kullanıldığını anlatır.

ASlinda dilin kökeni sorusu karşılaştırmalı dilbilim uzmanlarının da konusudur ve yıllardır bu konu üzerinde araştırmalarına devam etmektedirler. Bence arkeolojik bulgular, yani yazıyla ilgili ele geçen tüm eserler , dilbilimcilerle birlikte incelenmeli ve dilin izlediği yol takip edilebilmelidir.Birbirinden kopuk , arkeolojik ve dilbilimsel çalışmalar yetersiz kalacaktır, akıl yürütme eğer arkeolojik bulgularla desteklenirse ancak gerçekliğe ulaşabilir.

Dilbilimci Ruhlen şöyle anlatır: *'Dile, arkeolojiye ve genetiğe dayalı verilerin aynı problem çerçevesinde nasıl biraraya getirilebileceğinin güzel bir örneği Bantu göçleridir. Bu üç farklı alandan toplanan veriler ışığında bugün Bantu göçlerinin dogası daha iyi anlaşılabilmiştir. Sadece birkaç yıl öncesine kadar bu konu, Amerind kadar olmasa bile, şiddetli tartışmaların yaşandığı bir konuydu.*

'18. asrın sonlarına doğru bazı bilim adamları Afrika'nın güneyde yer alan üçte birlik bölümünde, diller arasında 2.000 milden fazla bir mesafe buluna diller, birbirlerine aynı dilin ağızları kadar yakındı. 1858 yılında Alman bilim adamı Wilhelm Bleek bu geniş bölgede homojen yapı sergileyen aileye Bantu ailesi adını verdi. Bantu dillerinin en dikkat çekici özelliklerinden birisi, isimlerde görülen sınıflamalardı, aynen Latince, Almanca ve Rusçada olduğu gibi isimler eril, dişil, nötr sınıflara ayrılmaktaydı. (Ruhlen, 20006, 144)

Dil konusu arkeolojinin özellikle ilgilenmesi gereken bir konudur, bir medeniyetin izlerini dil bize ele vermektedir, yani dilin izleri bize insanların gelişimleri ve toplumların göçleri, ve yaşam biçimleri hakkında çok şeyi açıklayabilir. Arkeolojik kanıtlarla dili yani insanın konuşma diline geçişinden başlayarak nasıl geliştiğini ve değiştiğini ortaya koyabiliriz bu ise bize insanın nasıl geliip değiştiğini de anlatabilir. Dilbilimciler, arkeolojik verilerden büyük ölçüde faydalanmaktadırlar ve savlarını destelemek istemektedirler ama herhalde arkeologların dilbilimin oartaya koyduğu

bilgilerden çok faydalanma konusunda eğilimde ve biliçde olup olmadıkları tartışılabilir. Ama bugün bazı dilbilimcilerin çalışmalarını sonuçlandırabilmek için arkeolojik veriye ihtiyaç duyarken aynı ihtiyacı arkeologlarda duymaktadırlar.

İnsanlık tarihi boyunca kıtalar arasında yayılmalar ve göçler olmuştur. Önceleri tarım ve hayvancılığı öğrenen toplumlar daha sonra gemi yapımını ve okyanusları aşacak büyük gemiler inşa etmişler böylece uzak bölgelere ulaşmışlardır. Pirinç ve huubatla başlayan tarım daha sonra göçedilen yerlerdeki iklimle uyuşacak başka bitki çeşitlerine dönüşmüştür. Şüphesiz dilde de değişimler olmuştur.

Bugün pekçok dilbilimci dünyanın bütün dillerinin tek kaynaktan çıktığını kanıtlamaya çalışmaktadır ve hergün bulunan arkeolojik verilerde bu savı destekler niteliktedir.' *Diller ve dil aileleri arasında görülen benzerlikler, ancak tek kaynaktan gelme ile açıklanabilir..... Bol miktardaki kanıt, bütün dillerde tek kökene işaret ediyor, fakat Hind-Avrupa diliyle başka hiçbir dil ailesinin akraba olma ihtimalini hazmedemeyen tarihi dil bilimcilerle nasıl ortak yolu bulup anlayacağız? ' (Ruhlen, 2006; 109).*

Ruhlen yine kitabında Hind-Avrupalılar'ın kökeni konusunda da şöyle bir açıklama yapıyor. Bu asrın başında hem dilciler hem de arkeologlar tarafından kabul gören bir teoriye göre Hind-Avrupalıların Anayurdu Karadeniz'in hemen kuzeyinde bugünkü Ukrayna topraklarıdır ve M.Ö. 3.000 civarlarında, Bronz çağından hemen önce bu topraklarda yaşayan insanlar atlarla Avrupaya zorunlu göç gerçekleştirmişlerdir ve burada Hind-Avrupa dilleri doğmuştur.

Ruhlen'in bu açıklaması pekçok görüşten birtanesidir ama en çok kabul görenidir, ama proto dil, yani ata dil ne zaman var oldu? Proto dilin anayurdu neresiydi? Proto dildeki kelimeler modern dillere hangi aşamalarla geçmiştir ? soruları hala esrarını korumaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar diller arasında akrabalığa işaret etmektedir. Buna örnek vermek gerekirse dilbilimcilere göre genetik akrabalık iki dil arasında görülen özel farklılıktır.

'İngilizcedeki good 'güzel, iyi' sıfatının karşılaştırmalı ve en üstünlü biçimleri better 'daha iyi' ve best 'en iyi' dir. Aynı şekilde Almancadaki sıfat da burada düzensizkil sergiler: gut/besser/best. İşte bu sapma veya farklılık iki dilin kesin akrabalığını gösterir. (Ruhlen, 2006; 177).

Tarhan'ın Kimmerler ve İskitler konusundaki görüşlerine de yer vermek gerekir:

'M.Ö. 750-550 arasındaki "Grek Kolonizasyonu" nun büyük bir yayılımını oluşturan Karadeniz'deki hareketlerinden çok önce, Akhalı denizciler Güney-Doğu Karadeniz sahilindeki Batum civarına, Kolkhis bölgesine ulaşmışlardı. Kafkasya'daki "Altın Post"u ele geçirmek için düzenlenen ünlü macera, Argonautlar'ın "Argo" gemisiyle yaptıkları müthiş serüven, "Tek gözlü devlerle mücadeleleri, Kyklop Polyphemos'un gözünün kör edilişi vs.", bizim "Tepegöz Efsanesi" olarak bildiğimiz öykünün aynısıdır. Veya Lidya tarihi araştırılırken, Kırgızlar'ın ünlü "Manas Destanı" karşımıza çıkar. www.tarihtarih.com (Ön Asya Dünyasında İlk Türkler : Kimmerler ve İskitler , Dr. M. Taner Tarhan 2013)

Henry Kahane and Renée Kahane 'Turkish Nautical Terms of Italian Origin' isimli kitaplarında biçimsel/ şekilsel olarak denizcilik terimlerini karşılaştırarak Türkçedeki İtalyanca kökenli denizcilik terimlerinin Grekçeden türetme yoluyla Türkçeye geçtiğini iddia etmektedirler ve biçimsel kriteriya dışında semantik/anlamsal, tarihi ve coğrafik kriteriyalarında olduğunu söylemektedirler. Bu iddalarını kanıtlamak içinde şöyle biçimsel örnekler veriyorlar;

-fonetik/sesçil kriteriya:

italyanca p-

Grekçe b-

TÜRKÇE b-

Örnek kelime: iT: papafigo =TR: babafingo

İt : bussola TR: pusula

Yazı sistemlerini çözümlmek oldukça karmaşık bir konudur ve pekçok görüş ve tartışmaya açıktır, bu yüzden aslında bir dili çözümlme ve bunu bir kültür ile bir toplum ile eşleştirme çok karmaşıklaşabilen bir konudur. Çünkü şöylede bir gerçeklik vardır ki gözardı edilmemelidir, dil ve kültür ve halk eşitliği her zaman doğru orantılı değildir. Prof. Dr. R, Tekeoğlunun sözleri bu durumu çok iyi anlatır; 'Başlanıç noktası

olarak bir dilin kaybolmasının bir halk grubunun veya kültürün kaybolmasıyla yöntemsel açıdan aynı şey olmadığını belirtmek gerekir –dil çözümleme normlarına göre çözümlenmediği sürece, bir tür sistem gösteren soyutlamaadır. Bir dilin kaybolmasıyla bir kültürün kaybolması birbirinden farklı şeylerdir ve farklı durumları işaret ederler: Örneğin Etrüskçe ve Etrüsler veya Frigce ve Frigler. Bunlar kayıp diller grubunda yer almaktadır çünkü çözümlenememiş, dil özellikleri pek çok yönüyle anlaşılamamıştır ancak bu uygarlıkların kültür ve siyasi hayatı hakkında konuşabileceğimiz pek çok husus bulunmaktadır. Eski Hellen ve Latin kaynaklarında bu uygarlıklardan pek çok yönüyle söz edilmiştir, ayrıca arkeolojik kazı çalışmaları da oldukça çok sayıda ürün vermiştir.’ (Tekeoğlu. Aktüel arkeoloji, 36. Sayı 2013 sayfa 24)

Dil ile kültür birbirini tanımlayan unsurlardır, bu bakımdan bir dile bakarak kültürü anlayabiliriz, aynı şekilde dil de kültürü anlatır. Eskimo dilinde *kar* kelimesini anlatan çok sayıda kelime bulunması onların hayatında ve yaşadıkları coğrafyada ‘*kar*’ ın öneminden kaynaklanmaktadır. Bir başka örneği Türkçedeki *kına gecesi* için verebiliriz bunu bir başka dile kelimelerin o dildeki karşılığını bularak değil bu geleneği açıklayarak ancak anlatabilirsiniz, çünkü o dilin kültürüne özgü bir şeydir.

Biz de antik çağ da Akdeniz medeniyetlerinde kullanılan denizcilik sözcüklerine baktığımızda, kelime çeşitliliği , deniz hayatının ve gemilerin ve gemi yapımının hatta deniz ürünlerinin o dönem toplumları için ne kadar önemli olduğunu açıkça görebiliyoruz. Kelimelerin çoğunlukla, Grek ve Latin kökenli olmasıda o döneme özellikle bu iki medeniyetin ve özellikle deniz hayatı düşünüldüğünde damgasını vuran medeniyetler olduğuda bir tesadüf değildir. Gemiye geliştirmiş, teknolojisini kurmuş ve kendi dillerinde doğal olarak isimlendirmişlerdir.

Bugün bu diller Grek dili değişerek yaşamını sürdürmektedirler. Latince artık kullanılmıyor ama bu toplumların tarihinden husule gelmiş bir durumdur, yani bu medeniyetler isimlerini de koruyarak bugunde yaşamaktadırlar, yani toplumlar (Grek ve Roma) yok olabilirdi bu dillerinin de yok olmasını gerektirmeyebilirdi. Çünkü tarihte görülmüştür ki diller kayıp olabilir ama bu kültürün yok olmasını sağlayamıyor. Dillerini bimeddiğimiz toplumların kültürleri hakkında çok şey öğrenebiliyoruz. Bazı araştırmacıların görüşüne göre bugüne kadar korunagelmiş ve hakkında bilgi sahibi olduğumuz diller çift dilli olabilir kaybolan diller ise monolingual kültürlerle ait olmuşlardır.

Gemicilik terimlerinin çoğunluğu sayısal olarak görülüyorki Grek veya Latince kökenlidir. Bizim burada pekçok tartışmaya yer vermemizin sebebi is Latince'nin kökeni durumudur. Bu çalışmanın pekçok bölümünde değişik görüşleri açıklamaya çalıştık. Bazı tarihçi ve dilbilimciler Roma Medeniyeti'nin Etrüsklerden geldiğini şiddetli şekilde savunmaktadırlar.

Burada bu konuda fazlaca çalışmış Ayda'nın 'Etrüskler Türk mü idi?' isimli kitabı V. Bölümde (Lisani Deliller) geçen şu açıklamalara bakalım,

Çünkü, şayet Etrüsklerle Türkler aynı soydan iseler, Türk dili Etrüsk dilini deşifre etmek için bir anahtar vazifesi görebilmelidir... Esasen Etrüskolog Granier tarafından Etrüsk alfabesinin bilinen bütün Yunan alfabelerinden daha eski olduğu isbat edilmiştir... Etrüsk yazıtlarından yanlış okunması muhtemel kelimeler almaktansa, Latin yazarlarının etrüskaç olduğunu belirttikleri kelimeleri mukayesemize esas alamak bana daha ihtiytlıca bir hareket gibi geliyor.

Mesela, Latin gramercileri bize, TOGA kelimesinin ve bu kelimenin ifade ettiği cübbe şeklindeki elbisenin Etrüsklerden geldiğini söylerler. Ayrıca biliniyor ki latince US, ve A ve UM ile nihayetlenen bir kelime bahis konusu olduğu zaman, latinceleştirmek ve ona cinsiyet kazandırmak için katılan bu ekler ile kelimenin kökünü birbirinden ayırmak lazımdır. Şu halde Toga kelimesini TOG-A şeklinde yazalım.

Eski türkçede ve Orta Asya'nın bugünkü lehçelerinde elbise için TONG denir. Buradaki N harfi müterennim şeklinde, fransızca 'intention' kelimesindeki üç N gibi telaffuz edilir. Romalılar bu harfi telaffuz edemediklerinden, ortadan kaldırmışlar ve böyle Tong TOG olmuştur. Bunun latinceleştirilmiş ve dişileştirilmiş şekli TOGA'dır.

Latin yazarlarının etrüskaçden geldiğini haber verdikleri bir kelime de TEMPLUM, mabettir. Kelimenin kökü latince ekini ayıralım: TEMPL-UM. Türkçede ibadet etmek manasına gelen TAP-MAK fiilinin pasif şekli TAPL-MAK tır. Mastar ekini çıkarırsak, TAPL kalıyor. Bunu latincedeki nötr ekini ilave ettiğiniz zaman TAPL-UM olmaktadır ki, lengüistik kanunları kelimenin sonundaki M harfinin 'boya vererek' kelimenin ilk hecesini etkilemesini ilmen izah eder. Şu halde : TAMPLUM veya TEMPLUM.

Etrüsklerde uğurlu olan şeyleri uğursuz olanlardan ayırt eden ve mutlu olayları önceden haber veren rahiplere AUGUR denirdi. Türkçede ezelden beri UĞUR kelimesi saadet, talih, mutlu istikbal manalarında kullanılmıştır. Bugün Romalıların, binaenaleyh

Etrüsklerin varisleri olan İtalyanların 'AUGURİ' temennisinde buldukları yerde Türkiye'de ve her iki Türkistan'da (Çin'deki ve Sovyetlerdeki) UGUR kelimesi kullanılır, 'Ugurlar olsun'denir.

Etrüskçede SIK veya ZIK kelimesi kız manasına gelir. Akla geliyor ki, burada, sessiz harflerin yer değiştirmesinden ibaret bir fonetik hadise olan 'metatez' karşısında ulunuyoruz. Bu, Türk lehçelerinde çok sık tesadüf edilen bir lisani olaydır. Bilindiği gibi, Türkiye'de şehirlilerin KİBRİT dedikleri yerde çok defa köylüler KİRBİT der, çömlek yerine ÇÖLMEK der... (Ayda, 1974: V. Bl.)

Sadece yazıya bakarak toplumla eşleştirme yapmak sakıncalıdır, çünkü bir toplum bir yazı biçimini alıp kendi diline uygulayıp kullanabilmiştir.

Konuya ayrıca dünyanın tanıdığı bir dilbilimcinin gözüyle bakarsak aslında batılı bilimadamları ile Türkologların farklı yerlerde durduklarını görüyoruz, şöyleki, Saussure ; ' Yazı göstergeleri nedensizdir; örneğin, **t yazacıyla onun belirttiği ses arasında hiçbir bağıntı yoktur.**' (Saussure, 2001:174) diyor.

Yani, Saussure ses ile harfin herhangi bir ilgisini kurmuyor yani A harfi ile çıkardığı ses arasında O'na göre bir bağıntı yok, bu Kazım Mirşan ve O'nun gibi düşünen ve antik çağ yazıtlarını çözmeye ve okumaya çalışan ve bunların Ön-Türkçe olduğunu söyleyen grubun karşı çıktığı bir görüştür. Özellikle Tarcan kitaplarında her bir harfin ve damgasına bir anlamı olduğunu ve bu anlama istinaden öyle şekillendiğini savunuyorlar. Mesela: Latin alfabesinin niçin A harfiyle başladığını izah edemezler ve A harfinin şekil olarak herhangi bir anlamı yoktur.

Tarcan şöyle açıklar; '*Latinlerin A diye okudukları aslında AT diye okunan damgadır. İşte sorunun çözümü. (A), hiçbir anlam ifade etmeyen bir steril şekildir. Halbuki AT damgası Tanrıya erişmek üzere- can'ın vücudun dışına AT/ılması kavramını verir. Devamında, her damga ayrı bir kavramı ifade eder. (Tarcan, temmuz 2006:77).*

Özet olarak kökenbilim daha çok araştırma ve bulguya ihtiyaç duyuyor ve hiçde kolay bir konu gibi gözüküyor.Ama batılı dilbilimci Saussure'nin bunca yıllık deneyim, bilgi ve araştırmaları neticisinde ifade ettiği bazı görüşleri aslında Ön-Türkçe nin varlığını ve Etrüsk veya İskitleri Ön_türkler olabileceğini akla getirmiyormu?

Saussure şöyle anlatıyor; *'Genellikle Ekin Birliği dil ortaklığını açıklamaya yeter her zaman. Örneğin, ortaçağ başlarında çok değişik kökenli toplulukları, siyasal bağ olmadan birbirine bağlayan bir Roman ekin birliği kurulmuştur. Ekin Birliği konusunda da her şeyden önce dile başvurmak gerekir. Dilin tanıklığı her şeyden daha önemlidir. İşte bir örnek: Eski İtalya'da Latinler'in yanı sıra Etrüskler'e rastlanır. Aynı kökene bağlamak umuduyla ortak yanları araştırıldığında, Bunların bıraktığı her şeye başvurulabilir: Anıtlara, dinsel törenlere, siyasal kurumlara, vb. Ama hiçbir zaman dilin dolaysız yoldan sağladığı kesinliğe bu yoldan ulaşılamaz: Dört satır Etrüskçe, bu dili konuşan topluluğun Latince konuşan ekin sel öbekten kesinlikle ayrı olduğunu göstermeye yeter. (Saussure, 2001:313-314).*

Sonuç olarak söylemek isterim ki, denizcilik terimlerinin büyük ezici çoğunluğu Grek ve Latince kökenlidir bu kesindir ama Grek ve Latince dillerinin kökenlerinin hangi dil olduğu çok tartışmalıdır.

ÖNERİLER

Bugüne kadar kelime anlamları üzerinde sayısız çalışma yapılmıştır ama kelimenin köken araştırması daha az çalışılmış bir konudur ve bu etimolog ve epigrafların çalışmaları ile sınırlı kalmıştır. Denizcilik terimlerini açıklayan sözlük tarzında pek çok kaynak da değişik dillerde hazırlanmıştır. Hem Türkçe hem Avrupa dillerinde çok sayıda denizcilik terimleri sözlüğü olduğunu malumdur. İncelelenen sözlüklerde alfabetik bir sınıflama yapıldığını görüyoruz ama bu bizim çalışmamızda farklı olan bunların sınıflanmış olmasıdır , yani gemilerle ilgili ve gemicilikde kullanılan terimler veya hava ve yönü anlatan terimler gibi. Bu ayrıştırma genel bir bakış açısı sağlayabilir. Ayrıca bir terimi açıklayan değişik kaynakları aynı kelime için kullanıldı yani, bir terimi açıklayan birkaç tane tarihçiyi aynı terim için verildi bu da özellikle arkeoloji de okuyan öğrenciler için başvuru kaynağı olabilir.

Bu terimler bundan sonraki süreçte çoğaltılabilir. Yapılan literatür çalışmalarında karşımıza çıkan denizcilik terimlerini burada oluşturulmuş gruplara dahil edip büyük bir glossary –lügatçe- elde edilebilir, bu alanda çalışan herkes için bir başvuru kaynağı olabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Alpözen 1995

Alpözen, T. Oguz, Berkaya, Bahadır, ve Özdaş, A. Harun . (1995). Commercial Amphoras of the Bodrum Museum of Underwater Archeology, Maritime trade of the Mediterrenean in ancient times (2. Baskı). Ankara : Bodrum Museum of Underwater Archaeology Publication.

Arslan 2009

Arslan, Mustafa, Berk, Fatih Mehmet, (2009)Alfred T. Mahan ve Deniz Egemenliği Teorisi. Tarihin Peşinde/ Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi , Sayı:2, sayfa:15-27 .

Ayda 1974

Ayda, Adile. (1974). Etrüskler Türk mü idi? Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası.

Ayda 1987

Ayda, Adile. (1987) Türklerin İlk Ataları, Ankara: Ayyıldız Matbaası

Bass 1972

Bass, George. (1972). A history of Seafaring (based on underwater archaeology).Londra: Thames and Hudson Ltd.

Bathe 1963

Bathe, B.W. (1963).Ship Models, Londra, Her Majesty's Stationary Office (Science Museum Booklet) .

Bevan 2012

Bevan, Andrew,(2012). Stone vessels and Values in the Bronze Age Mediterrenean, London: Cambridge Un. Press. University College London, Institute of Archaeology.

Bradford 1974

Bradford, John.(1974). Ancient Landscapes (Studies in Field Archaeology). Londra : Cedric University Ltd.

Bradford 1971

Bradford, Ernle.(1971). Akdeniz (bir denizin portresi), (çev: Ahmet Fethi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Braid 1995

Braid, Robert, J. (1995). Tarihöncesi İnsan . (Çevirenler: Mark Glazer, Duygu Arısan Günay, Bilgi Altınok). İstanbul: Kanaat Matbası.

Braudel 1973

Braudel, Fernand. (1973). The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. Vol. II (Çev: Fransızcadan Sian Reynolds). Glasgow: William Collins Sons Co, Ltd.

Braudel 2006

Braudel, Fernand. (2006). Bellek ve Akdeniz Tarihöncesi ve Antikçağ (çev: Fransızcadan Ali Berktaş). İstanbul: Metis Yayınları.

Braudel 1977

Braudel Fernand'ın yönetiminde Arnaldez Gaudemet, Solinas, Aymard ve Duby. ((1977). Akdeniz İnsanlar ve Miras, Özgün adı : La Mediterranee, les et l'Heritage ,(Fransızca'dan çeviren Aykut Derman). İstanbul: Metis Yayınları.

Braudel 1998

Braudel, Fernand.(1998),The Mediterreanean in the Ancient World (Editör. Roselyne de Ayala ve Paule Braudel), (çeviren: Fransızcadan Sian Reynolds). Londra: Penguin Books.

Braudel 2007

Braudel, Fernand. (2007).Akdeniz Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras. İstanbul:Metis Yayınları.

Bouzek 1977

Bouzek, Jan. (1997) . Greece, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations during the Early Iron Age (Studies in Mediterreanean Archeology Vol. CXXII). İsveç : Jonsered Paul Aströms Förlag.

Burdajewicz 1990

Burdajewicz, Mariusz. (1990). The Aegean Sea Peoples and Religious Architecture in the Eastern Mediterranean at the Close of the Late Bronze Age. Oxford, İngiltere : BAR International Series 558.

Candela 1997

Candela Julio, Mazzola Salvatore, Sammari Che'rif, Limeburner Richard, Lozano Carlos J, Patti Bernardo, Bonnano Angelo. (1997). 'Mad Sea' Phenomenon in the Strait of Sicily , Journal of Physical Oceanography, (manuscript received 23 December 1997, in final form 23 September 1998).

Casson 2002

Casson, Lionel. (2002). Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler /Ships and Seafaring in Ancient Times , (çev: Gürkan Ergin). İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Casson 1971

Casson, Lionel. (1971). Ships and Seamanship in the Ancient World. Maryland: The Johns Hopkins University Press.

Coulanges 2001

Coulanges, Numa Denis Fustel de. (2001). The Ancient City (A study on the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome). Canada: Batoche Books.

Cuomo 2007

Cuomo, S. (2007). Technology and Culture in Greek and Roman Antiquity. Londra: Imperial College London , Cambridge University Press.

Curtis 2005

Curtis, I. Robert. (2005). Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region. Oakville : Aarhus University Press.

Cyprian 2013

Cyprian, Broodbank. (2013). The Making of the Middle Sea. Londra: Thames & Hudson Ltd.

Çığ 2013

Çığ, Muazzez İlmiye. (2013). Sümerliler Türklerin bir Koludur / Sümer –Türk Kültür bağları. İstanbul:Kaynak Yayınları.

Demircioğlu 2011

Demircioğlu, Halil. (2011). Roma Tarihi, I. Cilt, Cumhuriyet, I. Kısım , Menşelerden Akdeniz Havzasında Hakimiyet Kurulmasına Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Denis 2001

Denis, Numa. Ve Coulanges de Fustel. (2001). The Ancient City A study on the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome. , Baltimore ve Londra : The Johns Hopkins University Press.

Diodorus 1935

Diodorus of Sicily II ,(edited by: E. H. Warmington),ve (çev: C. H. Oldfather/ Professor of Ancient History and Languages, The University of Nebraska,) İlk basım 1935, diğer basımlar 1953,1961,1967. Londra: William Heinemann Ltd/ Cambridge : Massachusetts Harvard University Press (MOMLXVII).

Dessalles 2014

Dessalles, Jean-Louis ve Picq Pascal ve Victorri, Bernard. (2014). Dilin Kökenleri,(özgün adı: Les origines du langage (çev: Fransızcadan D Atakan Altınörs).İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. Ve Tic. Ltd. Şti.

Eleonora 1995

Eleonora Petrova Skopije, Macedonia, Bryges and Phrygians: Parallelism Between the Balkans and Asia Minoe Through Archaeological, Linguistic and Historical evidence, s.45, Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism Edited by Numan Tuna, Zeynep Aktüre and Maggie Lynch, (1995), proceedings of an International Symposium on the Archaeology, History and Ancient Languages of Thrace and Phrygia, METU, Ankara: Faculty of Architecture Press.

Erhat 2004

Erhat, Azra.(2004). Mitoloji sözlüğü.İstanbul:Remzi Kitabevi.(www.pdfdeposu.com/azra-erhat-mitoloji-sozlugu/).

Erich 2005

Erich S. Gruen (ed). (2005). Cultural Borrowings and Ethnic Appropriations in Antiquity. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, Andrew Arskine. 'Unity and Identity: Shaping the Past in the Greek Mediterranean'). Pp. 314. ISBN 3-515-08735-4.

Erkurt ve Fertan 2012

Erkurt , Osman. ve Fertan, R. Mehmet. (2012) Deneysel Arkeoloji / Antik Çağlardan ortaçağa Navigasyon yöntemleri ve cihazlar. SBT'2012 Sualtı Bilim Teknoloji Toplantısı 17/18/Kasım 2012 İstanbul Bildiriler kitabı editör: Akın Savaş Toklu: 74

Fattah 2004

Fattah, Nurihan. (2004). Tanrıların ve firavunların Dili (çev: Rusçadan D. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Gould 2000

Gould, Richard A. (2000). Archaeology and the Social History of Ships, Cambridge :Cambridge University Press.

Grail 2001

Grail, Mc Sean. (2001). *Boats of the World From the Stone Age to Medieval Times*. Oxford: Oxford University Press.

Grant 1988

Grant, Michael. (1988). *The Ancient Mediterenean*, New York: A Meridian Book, Penguin Books.

Grant 1988

Grant, Michael ve Kitzinger, Rachel. (1988). *Civilization of the Ancient Mediterrenean/ Greece and Roma*, Vol. I . New York : Charles Scribner's Sons.

Gülensoy 2011

Gülensoy, Tuncer.(2011). Bir Ad Bilimi Kaynağı: Antik Çağ Anadolu Yazarlarından 'Strabon' ve 'Geographika' (= Coğrafya) Adlı Eseri, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Sayı:8 Bahar 2011, 199-208 ss.

Haywood 1999

Haywood, Christina S (1999). *The Ionian Islands in the Bronze Age and Early Iron Age 3000-800 BC*. Liverpool: Liverpool Un. Press.

Homerios 1998

Homerios.(1998). *İlyada*. İstanbul: Can Yayınları.

Homerios 2005

Homerios. (2005). *Odyssieia*. İstanbul: Can Yayınları.

Hall 1914

H.R. HALL, M.A., D. LITT., F.B.A.(1914). The civilization of Greece in the Bronze Age (The Rhind Lectures 1923). London: Methuen & Co. Ltd 36 Essex Street W.c.

İplikçioğlu 2007

İplikçioğlu, Bülent. (2007). *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Kurul 2013

Kurul, Erkan. (2013). H. Parkins- C. Smith, Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent. İstanbul, 2010, Homer Kitabevi, 235 sayfa çev. Ömür Harmanşah, ISBN: 9789944483322. *Mediterranean Journal of Humanities* mj.k.akdeniz.edu.tr III/2,2013,375-378.

Kahane 1962

Kahane, Henry , Kahane Renee ve Tietze, Andreas. (1962). *The Lingua Franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*. Rew: J. Stewart –Robinson (page:58-60) *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 21, No. 1 (Jan., 1962).

Karatay 2003

Karatay, Osman. (2003) İnan ile Turan Hayali Milletler Çağında Avrasya ve Ortadoğu, Ankara: Karam Yayınlar:5/Eskiçağ Kitaplığı:1.

Keyder 1993

Keyder, Çağlar ve Özveren, Eyüp Y ve Quataert, Donald. (1993) . Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914 , Port Cities of the Eastern Mediterranean (çeviren: Güven Gül Çağalı) İstanbul: Türkiye Araştırmaları 9, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Numune Matbaacılık, 89).

Liddell 1883

Liddell, Henry George./Scott, Robert. (1883). Greek-English Lexicon. New York: Harper & Brothers, Franklin Square.

Livius 1992

Livius, Titus. (1992). Roma Tarihi, Şehrin Kuruluşundan İtibaren, AB URBE CONTIDA, Kitap :1 (Çev: Dr Sabahat Şenbark). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Mahan 2011

Mahan, Alfred Thayer. (2011). Deniz Gücünün Tarih üzerine Etkisi . (1. Basım), (çev. A. Tunçer Büyükonat). İstanbul: Karadeniz Kitap Ltd. Şti.

Mansel 1947

Mansel, Arif Müfid. (1947) . Ege ve Yunan Tarihi. (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII. SERİ- No. 8). Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Marina 2013

Marina Emanuela Alberti ve Serena Sabatini. (2013). Exchange Networks and Local Transformations, Interaction and local change in Europe and the Mediterranean from the Bronze Age to the Iron Age. Oxford, UK :Oxbow Books.

Mirşan 1970

Mirşan, Kazım. (1970). Proto- Türkçe Yazıtlar. Ankara: MMB yayını.

Nielsen 2005

Nielsen, Tonnes Bekker. (2005). Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region. Oakville : Aarhus University Press

Nişanyan 2012

Nişanyan, Sevan. (2012). Sözlere Soyağacı/ Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul:Everest Yayınları.

Ortaylı 2015

Ortaylı, İlber. 2015. Türklerin Tarihi / Orta Asya'nın Bozkırlarından Avrupa'nın Kapılarına, 1. Baskı, İstanbul: TİMAŞ Yayınları.

Ölmez 2003

Ölmez, Mehmet. (2003). Türkçe'nin ve Türk Dillerinin Yaşı Konusu, Toplum ve Bilim Dergisi sayı:96 bahar.

Pryor 1988

Pryor, John H. (1988). Geography, Technology, and War, Studies in the maritime history of the Mediterranean, 649-1571, Cambridge : Cambridge University Press.

Pydyn 1999

Pydyn, Andrzej. (1999). Exchange and Cultural Interactions A study of long-distance trade and cross-cultural contacts in the Late Bronze Age and Early Iron Age in Central and Eastern Europe, BAR International Series 813, 2000.

Reed 2003

Reed, C. M. (2003). Maritime Traders in the Ancient Greek World (1. Baskı) Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Rich 1999

Rich, John. (1999). Geç Antik Çağ da Kent (çev. Suna Güven, Ertugrul Güven) İstanbul: Homer Kitabevi.

Rich 1994

Rich, John, Andrew Wallace-Hadrill, (1994) (çev, Lale Özgenel) Özgün adı City and Country in the Ancient World, İstanbul: Homer Kitabevi, 2000).

Sandars 1978

Sandars, N. K. (1978). The Sea Peoples Warriors of the ancient Mediterranean 1250-1150BC. Londra: Thames and Hudson Ltd.

Sanford 1938

Sanford, Eva Matthews. Rew. By (inceleme) : J.J. The Classical Weekly, Vol. 32 No. 5 (14 Kasım, 1938) sayfa 56-57 . published: Classical Association of the Atlantic States (URL: <http://www.jstor.org/stable/4340395>).

Saussure 2001

Saussure, Ferdinand de. (2001). Dilbilim/Genel Dilbilim Dersleri, (Çev: Berke Vardar), İstanbul:Multilingual.

Starr 2000

Starr, Chester G. (2000). Antik Çağda Deniz Gücü/The Influence of Sea Power on Ancient History (Oxford 1989 : Oxford University Press), (Çev. Gürkan Ergin), İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.

Stieglitz 1999

Stieglitz, R. R. (1999). Phoenician Ship Equipment and Fittings, Tropis, 5:409-19. [Athens] : Hellenic Institute for the Preservation of Nautical Tradition.

Smith 2012

Smith, Anne Marie (2012). Phoenician Ships: types, trends, trade and treacherous trade routes, (yüksek lisans tezi), University of South Africa (danışman: Prof. CL vW Scheepers).

Strabon 2012

Strabon. (2012). Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası , Kitap : XII-XIII-XIV, (çev: Prof. Dr Adnan Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Sverker 2005

Sverker, Johansson. (2005). Origins of language: constraints on hypotheses. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Tarcan 2006

Tarcan, Haluk. (2006). Evrensel Uygarlıkların Köken Kültürü/ Ön – Türk Uygarlığı 1A. 2. Baskı , Paris: Caft Editions.

Tarcan 2006

Tarcan, Haluk. (2006). Kökenindeki Ön-Türk Kültürünü Bilmeyen Avrupa Birliği -2- . 2. Baskı, Paris: Caft Editions.

Tarhan 1972

Tarhan M, T. Eskiçağ'da Kimmerler Problemi, (İst. Ün. Ed. Fak. Eskiçağ Tarihi Kürsüsü-yayınlanmamış doktora tezi- 1972).

Tatton 1989

Tatton-Brown, Veronicca (1989). Cyprus and the East Mediterranean in the Iron Age : proceedings of the Seventh [sic] British Museum Classical Colloquium, April 1988 / edited by Veronica Tatton-Brown. London : British Museum Publications. İçinde R. S. Merrillees , **A Summing Up.**

Tekin 1997

Tekin, Talat. (1997). Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı, TDAD:19, s. Önsöz, İstanbul: Simurg Yayınları.

Tekeoğlu 2013

Tekeoğlu, R. (2013). Yazının Tarihi ve Anadolu'ya Gelişi. Aktüel Arkeoloji ,:kasım-aralık /sayı: 36 :20).

Torr 1895

Torr, Cecil. (1895). Ancient Ships, Cambridge: Cambridge University Press.

Tuna 1997

Tuna, Osman Nedim. (1997). Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu , Türk Dil Kurumu Yayınları: 561.

Tuna'nın alıntıları

D P. Anton Deimel; Sumerisches Lexikon, Roma, 1928.

DLT Besim Atalay, Divanü Lugat-it Türk Tercümesi, I-III, Ankara, 1939-1940.

Divanü Lugat-it Türk Dizini Endeks, Ankara, 1943.

EDSz Eti Dili Sözlüğü, Sturtevant'tan çeviren Münire çelebi, İstanbul, 1946 XI+243s. (T.D.K)

EHG Henry A. Hoffner, Jr. 'an English Hittite Glossary s. 7-99, Revue Hittite et Asianique, Tome XXV, 1967.

- EUSz A. Caferoğlu; Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul, 1968 (T.D.K yayını sayı260), XI+320 s.
- Grd. Edmund I, Gordon; Sumerian Proverbs, Philadelphia, (University of Pennsylvania Publication), 1959, 549+2+79 plates.
- KBİ Reşid Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig III. İNDEKS, hazırlayanlar: Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce; İstanbul 1931, XV +565 s.
- Mf. Cn. Gürer Gülsevin; Miftahü'l Cenne (doktora Tezi), Malatya, 1989, 937 s.
- MSL Benno Landsberger; Materials for a Sumerian Lexicon, Vols, III, IV, V, 1955 vd.
- PdC. Pavet de Courteille; Dictionaire turc- oriental, Paris, 1870, 562 s.
- TTSz Tanıkları ile tarama Sözlüğü, (DTK), I-IV, Ankara 1943-1957.
- YTSz Cem Dilçin (düzenleyen); Yeni tarama Sözlüğü (TDK), Ankara 1983, XI+476+7 s.

Velikovsky 1997

Velikovsky, Immanuel. (1977). Peoples of the Sea, The Concluding volume of the ages in chaos series, On language, Art, and Religion. New York: Doubleday Company, Inc.

Vermeule 1965

Vermeule, Emily. (Autumn,1965). Greece in the Bronze Age (rew: Wallace McLeod). Phoenix, Vol. 19, No. 3 (Autumn, 1965), pp. 237-239, Published by: Classical Association of Canada. (Article DOI: 10.2307/1086287)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1086287>.

Vianello 2006

Vianello, Andrea. (2006). Late Bronze Age Exchange Networks in the Western Mediterranean, Forces of Transformation The End of the Bronze Age in the Mediterranean, Proceedings of an international symposium held at St. John's College, University of Oxford , 25-26th March 2006, edited by Christoph Bachhuber ve R. Gareth Roberts . Oxford, the UK.: Oxbow books (BANEA) .

Volk 2008

Volk, Katharina. (2008). Ceasar's Calendar: Ancient Time and the Beginnings of History, (DeniS Feeney). Classical Philology, Vol. 103, NO: 2 . Chicago:The University of Chicago Press.

Wells 1891

Wells, Peter S. (1981). Culture contact and culture change: Early Iron Age central Europe and the Mediterranean world, Cambridge : Cambridge Un. Press, first edition.

Wilkins 2005

Wilkins, John. (2005). Fish a Source of Food in Antiquity. Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region. Oakville : Aarhus University Press

Woodard 2008

Woodard, Roger D. (2008). The Ancient Languages of Europe, Cambridge: Cambridge University Press.

Woodard 2008

Woodard, Roger D. (2008). The Ancient Languages of Asia Minor, Cambridge: Cambridge University Press.

Wray 2007

Wray, David. Editör (Mark Payne, Elizabeth M. Adkins, Ursula Bergstrom, Jarrell Roninson) (JAN.-Oct. 2007). Classical Philology, Vol. 102. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press.

Wright 1890

Wright, William. (1890). Lectures on the Comparative Grammar of the Semitic Languages, Cambridge: Cambridge University Press.

Yakubovic 2013

Yakubovic, Ilya. (2013). Hitit İmparatorluğunda Luvice, Aktüel Arkeoloji, Kasım-Aralık 2013 sayı: 32).

Yıldırım 2004

Yıldırım, Recep. (Prof. Dr). (2004). Uygarlık Tarihine Giriş, İlkçağ Tarih ve Uygarlıkları , (2. Baskı), Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

<http://en.wiktionary.org/>

<http://www.oxforddictionaries.com/>

<http://www.jstor.org/stable/1086287>.

Tablolar Listesi

Haritalar ve Resimler Listesi

Tablolar

Resimler

Haritalar

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1: Resimlerden çiviyazısına doğru gelişim

Tablo-2: Grek Linear B yazısı

Tablo-3: Arkaik Latin alfabesi

Tablo-4: Arkaik tabletlerin Etrüsk alfabesi

Tablo-5: Hiyeroglifsel Luvice ve resim yazısı örnekleri

HARİTALAR VE RESİMLER LİSTESİ

Harita-1: Antik Çağ' da Akdeniz Haritası

Harita-2: M.Ö. Birinci binyılda Grek dialekleri ve komşu diller

Harita-3: Anadolu'nun ve etrafındaki bölgelerin Antik dilleri

Resim- 1: M.Ö. Tunç Çağı kaplarından bir örnek

Resim- 2: Gaga ağızlı kap

Resim- 3a: Saç Takısı

Resim- 3b: Tunç çağı eşyalarından örnekler

Resim- 4: Ninova'daki Sennaherib (M.Ö. 704-681)'in sırayından bir kabartma

Resim - 5:I. Asurnasirpal'in Nimrud'daki sarayından bir kabartma

Resim- 6: Fenike Ticaret Gemisi

Resim- 7: Palestrina da Fortuna Primigeia tapınağındaki bir rölyef Büyük Roma Biremisi gösteriyor.

Resim- 8: Seyir halinde bir Roma ticaret gemisi

Resim- 9: Fransa Vichy Kenti yakını Glozel yöresindeki UB-UŞ yazıtı

Resim-10: Glozel yöresindeki bir yazının KM yorumu

Resim-11: Urfa Göbekli Tepe de bulunan yazıtlara KM yorumu

Resim-12: Ön Ata alfabesi

Resim-13: Slav ve Türk Dilleri benzerliği

Resim-14: Tebah'ın temsili resmi

Resim-15: Bir İskit yazısının farklı iki akademisyen tarafından çözümü

Resim-16:Side'nin Grekçe adı yazılı sikke

Resim-17: Girit'te bulunan 3700 yıllık Phaistos Diskindeki Tatar Türkçesi

Resim-18: Günlerin Karaçaycası (halen kullanılıyor)

Resim-19: Stela of Tiberius

Resim-20: Stela of Tiberus'dan detay

Resim-21: Padihorhepui 'nin lahit kapağı (MÖ 200)

Resim-22: Herakleopolis'in Ram (Boğa) Tanrısına adanan bir tapınaktan sütun

Resim-23: Herakleopolis'in Ram (Boğa) Tanrısına adanan bir tapınaktan sütunundan detay

Resim-24: Medinel-Habu Ankhnesneferibra tarafından yaptırılan bir mezar lahti.

Resim-25: Medinel-Habu Ankhnesneferibra tarafından yaptırılan bir mezar lahtinden detay

Resim-26: Sarcophagus lid of Setau

Resim-27: Rosetta Stone

Resim-28: Papyrus-form column/ Papirüs biçiminde sütun

Resim-29: Lintel fragment of Senwosret III.

Resim-30: False door and architrave of Ptahshepses

Resim-31: False door and architrave of Ptahshepses'den detay

Resim-32 : çiviyazısı örneği

Resim-33: Çiviyazısı örneği

Resim-34: Çiviyazısı örneğinden detay

Resim-35: Papirüs üzerine yazılmış yazı örneği.

Resim-36: Nubian Dilinde yazılmış hiyeroglif yazısı.

Resim-37: Piktografik yazılı taş tablet

Resim-37: Kaniş Karum'unun Kararı/pişmiş toprak

Resim-38: Antlaşma Metni

Resim- 39 : Frig Kitabesi

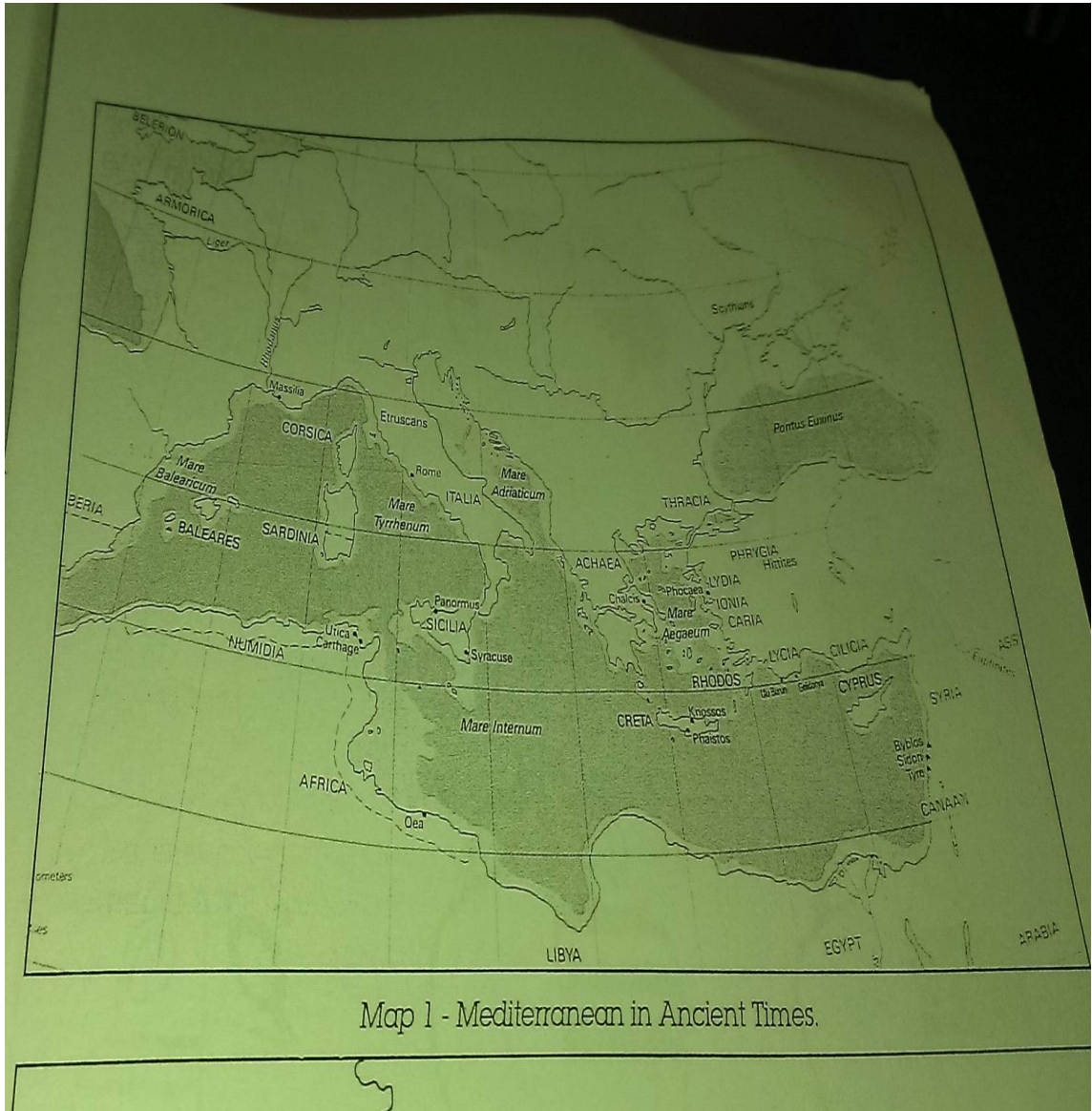
Resim- 40: Hiyeroglif yazısı

Resim-41: Alabora olmak

HARİTALAR

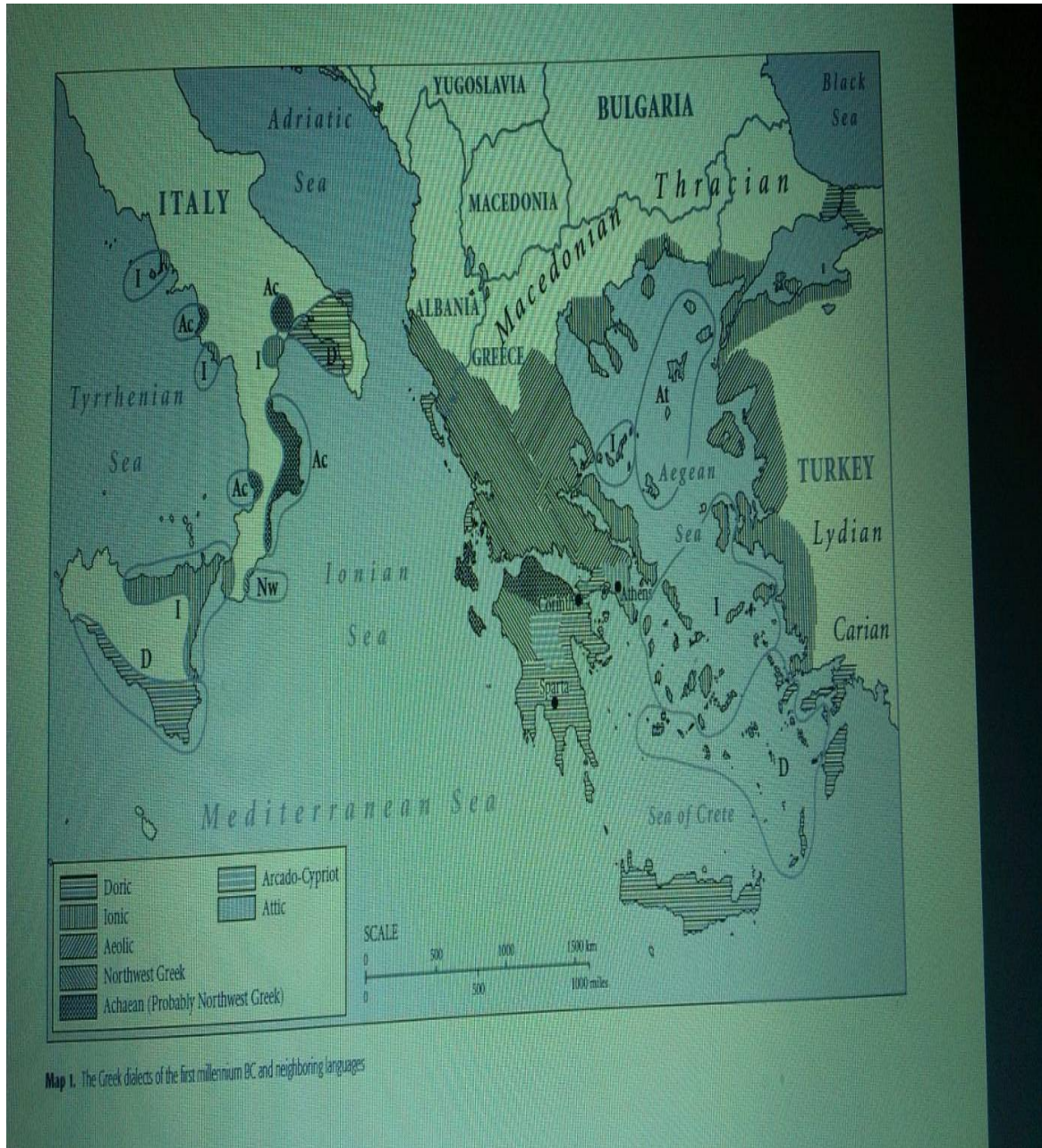
Harita -1: Antik Çağ da Akdeniz

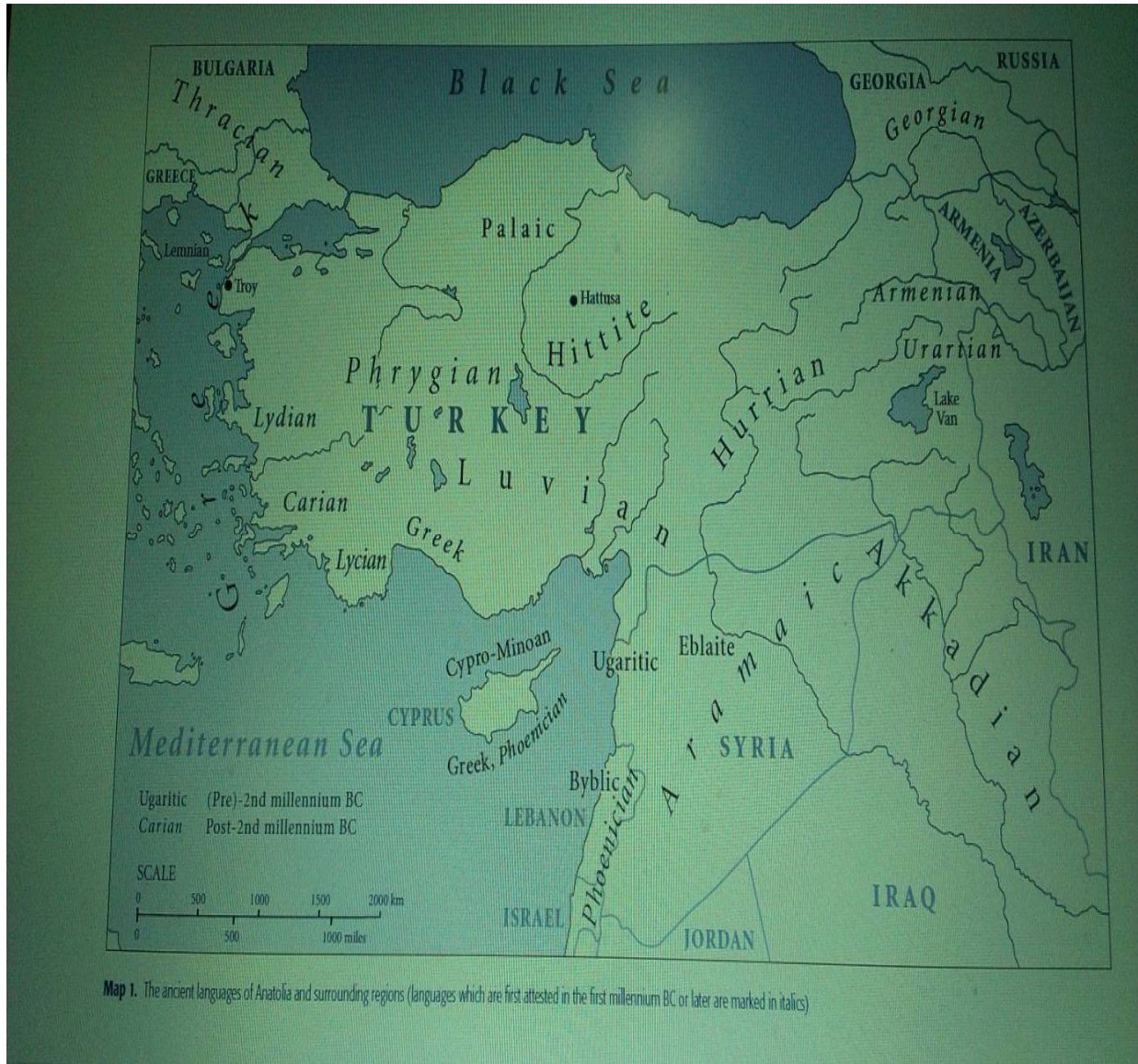
Kaynak: Alpözen vd., 1995:11

Harita-2: MÖ Birinci binyılda Grek dialektleri ve ve komşu diller

Harita-3: Anadolu'nun ve etrafındaki bölgelerin Antik dilleri (italik olarak işaretlenmiş MÖ birinci binyıldaki kanıtlanmış diller)

Kaynak: Woodard,2008:30)

Resim-16: Side'nin Grekçe adı yazılı sikke

Kaynak: Doç. Dr. Koray Konuk (Ausonious, Bordeaux Üniversitesi) (Sikkelerin Işığında Anadolu'nun Kayı Dilleri:130)

Fotoğraf: Koray Konuk (Muharrem Kayhan Koleksiyonu)

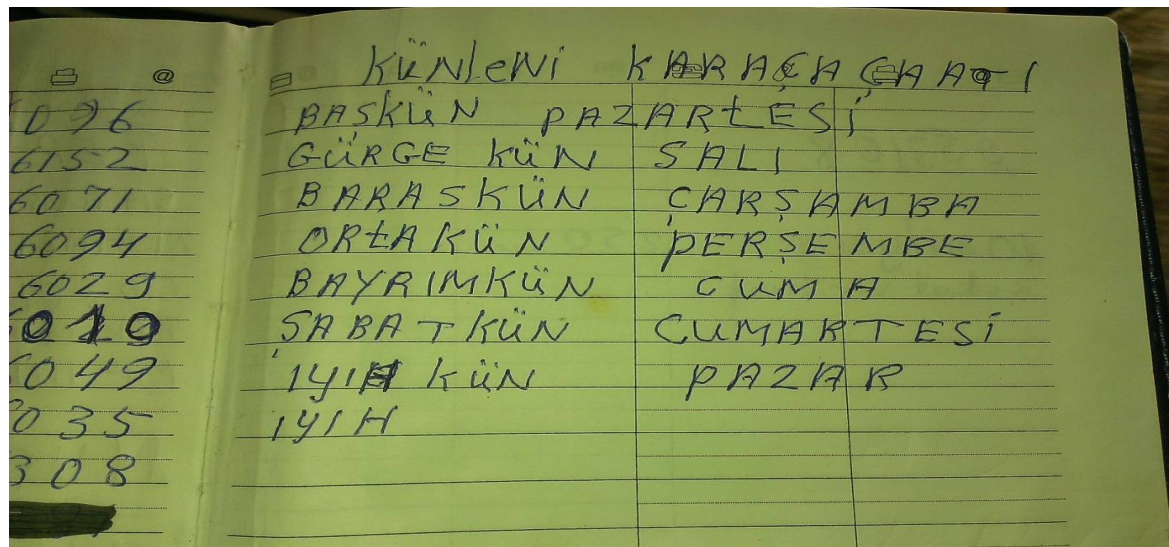
Açıklama: Ön yüzünde Side kentinin adı Grekçe olarak yazılmış sikkenin arka yüzünde sadece yazıt yer almakta (MÖ 5.yy) Side'nin sembolü nar. Arka yüzünde bir kartal figürü ile anlamı anlaşılamayan sidece yazıt yer almakatadır.

Resim-17: Girit'te bulunan 3700 yıllık Phaistos Diskindeki Tatar Türkçe

Kaynak: (Fattah, 2004).

Resim-18: Günlerin Karaçaycası (halen kullanılıyor)

Kaynak: Konya da Başhüyük köyünde yaşayan Karaçaylı Behice Öz

Resim-19: Stela of Tiberius

Kaynak: British Museum

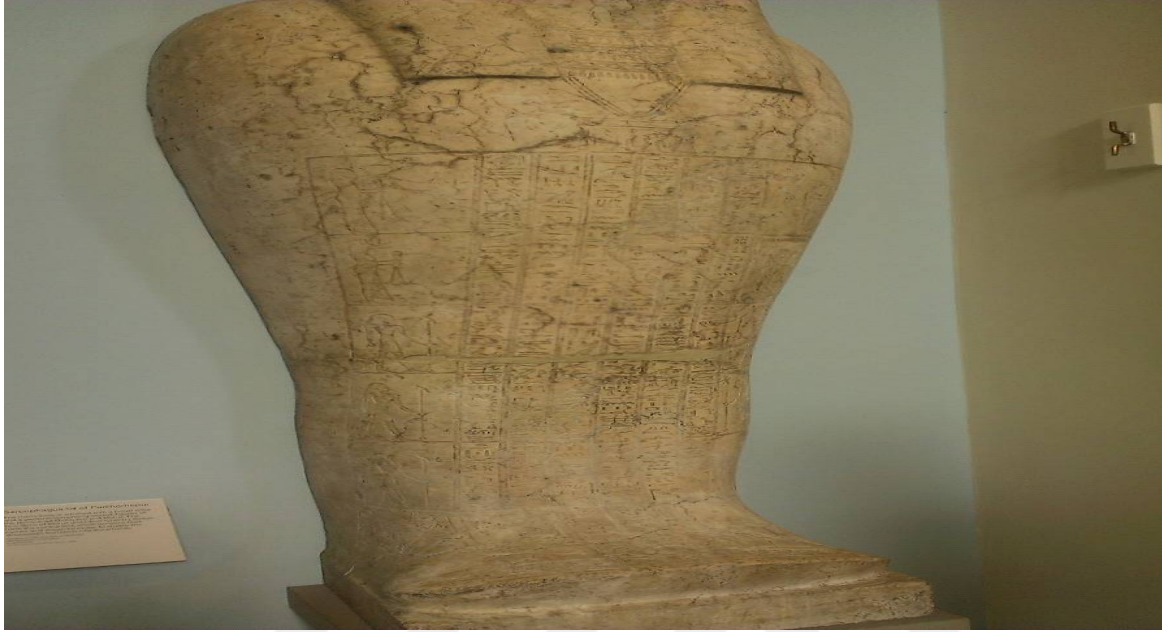
Açıklama: Roma Dönemi İmparator Tiberius (M.S. 37-14). Tiberius tarafından yaptırılmıştır, güney Karnak Mut tapınağı.

Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya 2015

Resim-20: Stela of Tiberus'dan detay

Resim-21: Padihorhepui 'nin lahit kapağı (MÖ 200)

Kaynak: British Museum/Londra   Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya 2015

Resim-22: Herakleopolis'in Ram (Boğa) Tanrısına adanan bir tapınaktan sütun

Kaynak: British Museum/Londra

Açıklama: Kabartma resimler Ramses'in saltanatını ve isimlerini temsil ediyor (MÖ 1279-1213)

Fotograf: Deniz Yalçınkaya 2015

Resim-23: Herakleopolis'in Ram (Boğa) Tanrısına adanan bir tapıntan sütunundan detay

Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya 2015

Resim-24: Medinel-Habu Ankhnesneferibra tarafından yaptırılan bir mezar lahti

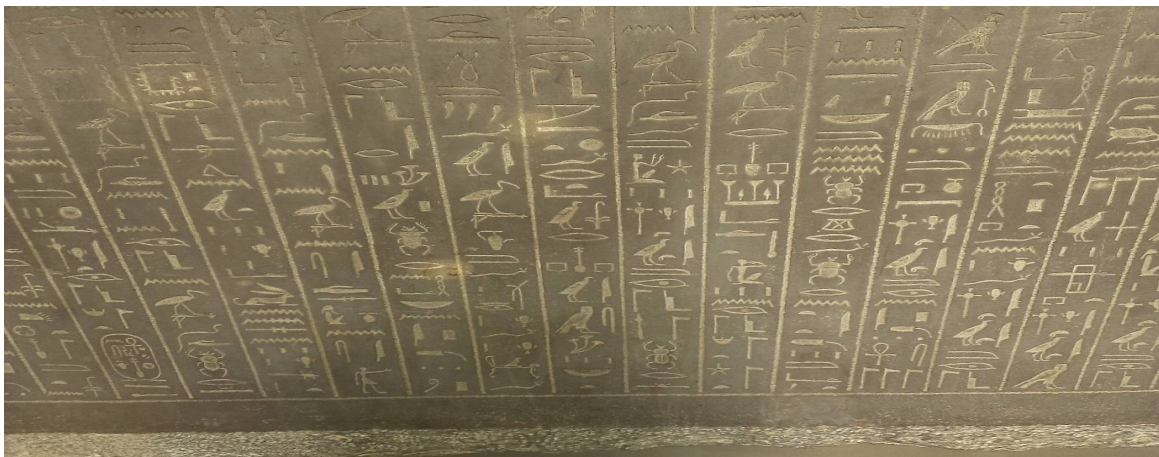

Kaynak: British Museum / Londra

Açıklama: Yazılar dini metinlerdir. Amasis hanedanlığı (MÖ 570-526).

Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya 2015

Resim-25: Medinel-Habu Ankhnesneferibra tarafından yaptırılan bir mezar lahtinden detay

Resim-26: Sarcophagus lid of Setau

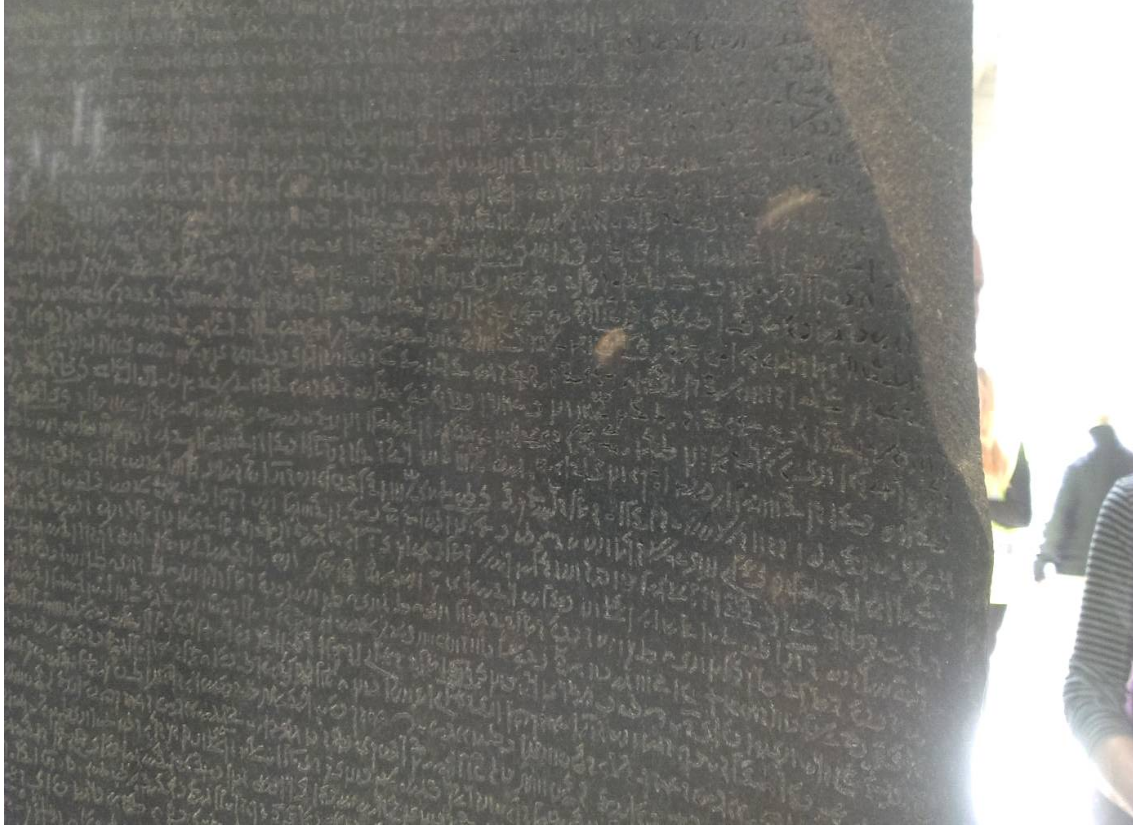

Kaynak: British Museum /Londra

Açıklama: 19. Sülale Ramesses II hanedanlığı (MÖ 1279-1213) Yazı da bazı tanrıların isimleri yer almaktadır.

Fotoğraf: Deniz Yalçinkaya 2015

Resim-27: Rosetta Stone

Kaynak: British Museum/Londra

Açıklama: Bu taş değişik dillerde elyazmaları içerir, antik Mısır hiyeroglif yazılarıdır. MÖ 196'ya tarihlenmektedir. Üst taraftaki yazı geleneksel Mısır hiyeroglifi, ortası Demotic yazılmıştır ve alt bölümde Grekçe kullanılmıştır

Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya 2015

Resim-28: Papyrus-form column/ Papirüs biçiminde sutun

Kaynak: British Museum /Londra

Açıklama: Bu parçalara ayrılmış sutun Kahirede Heliopolis tapınağının çatısını taşımaktaydı. Bütün sutunlar papirus kamışı destelerine benzemektedir. (MÖ 1390-1352).

Fotoğraf:Deniz Yalçınkaya 2015

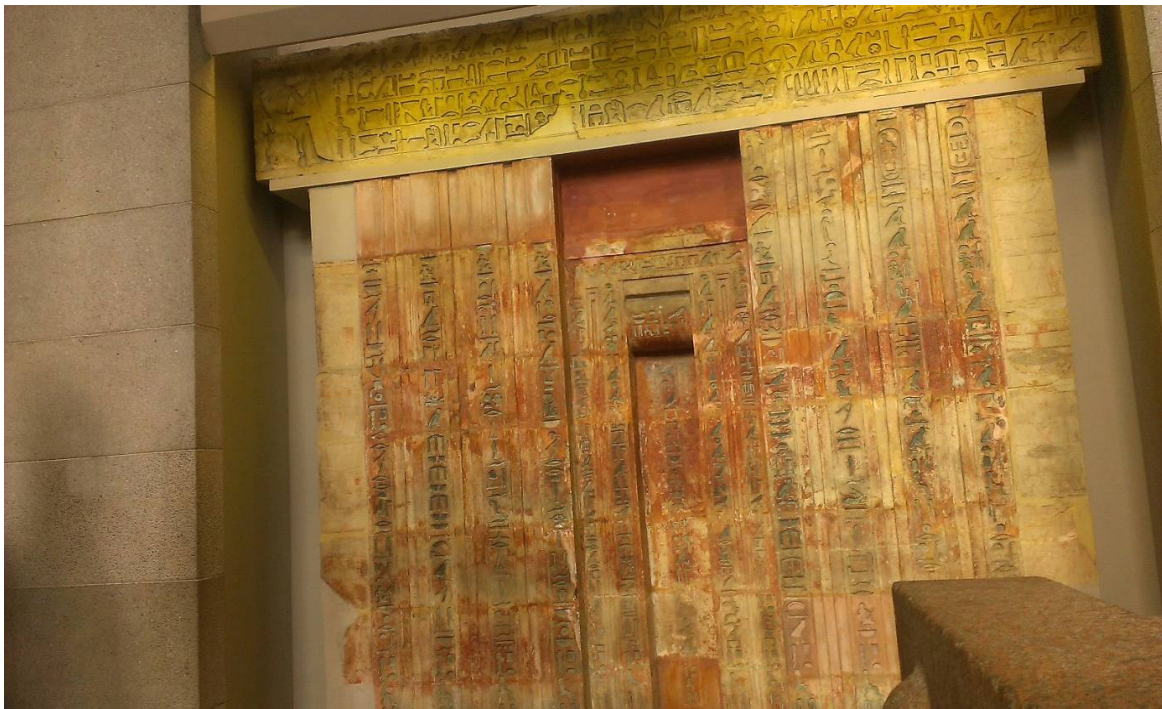
Resim-29: Lintel fragment of Senwosret III.

Kaynak: British Museum

Açıklama: Üst pervaz parçası. (MÖ 1874-1855). Fotoğraf: Deniz Yalçinkaya 2015

Resim-30: False door and architrave of Ptahshepses /Sagır kapı ve Ptahshepses sütun tabanı

Kaynak: British Museum/Londra

Açıklama: Bulbous sign (soğan başı şekli) diye tabir edilen formda yazılmış bir yazı örneği. (pasaj kralın ayağının öpülmesinden bahsetmektedir. British Museum/Londra Fotoğraf: Deniz Yalçinkaya 2015

Resim-31: False door and architrave of Ptahshepses' den detail

Fotograf: Deniz Yalçinkaya 2015

Resim-32 : iviyazısı rneği

Kaynak: British Musuem

Fotoğraf: Deniz Yalçinkaya

Resim-33: çiviyazısı örneği.

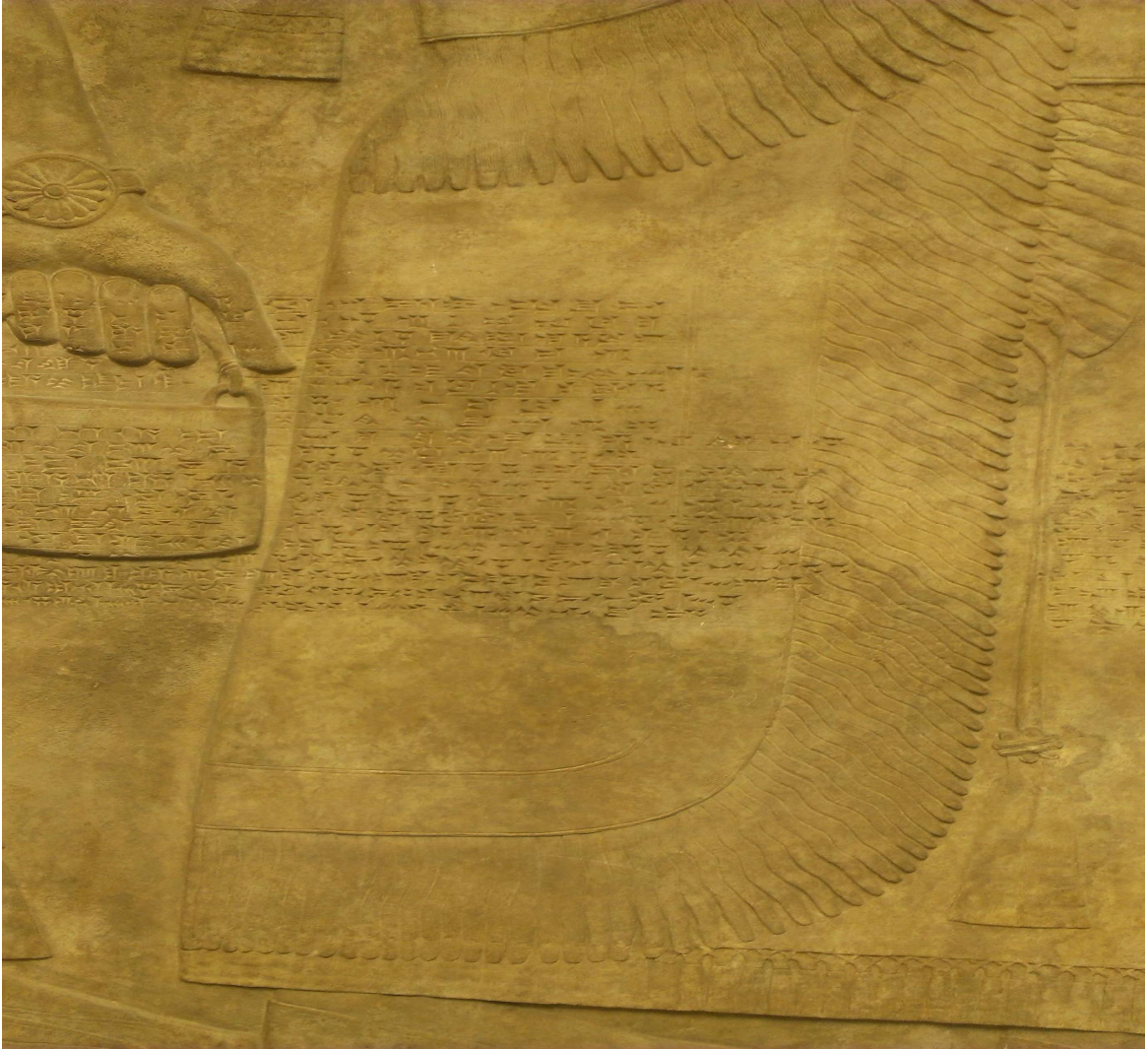
Kaynak: British Museum

Açıklama: (Asur MÖ 865-860) Nemrud Kuzey batı Sarayı

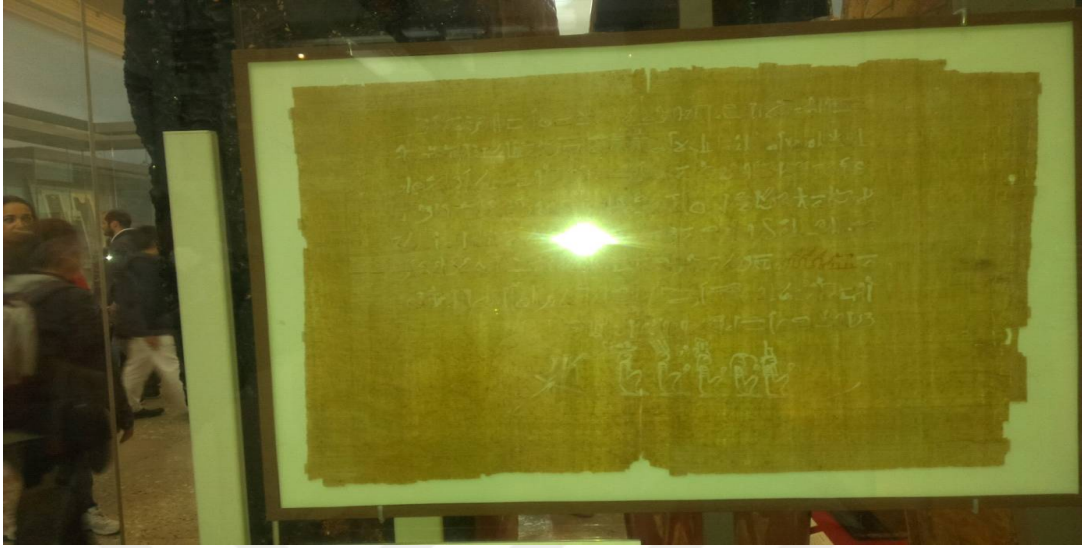
Fotoğraf: Deniz yalçinkaya 2015

Resim-34: Çiviyazısı örneğinden detay

Resim-35: Papirüs üzerine yazılmış yazı örneği.

Kaynak: British Museum/Londra.

Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya 2015

Resim-36: Nubian Dilinde yazılmış hiyeroglif yazısı.

Kaynak: . British Museum/Londra **Açıklama:** 23 işaret Mısır hiyeroglifinden alınmıştır. Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya

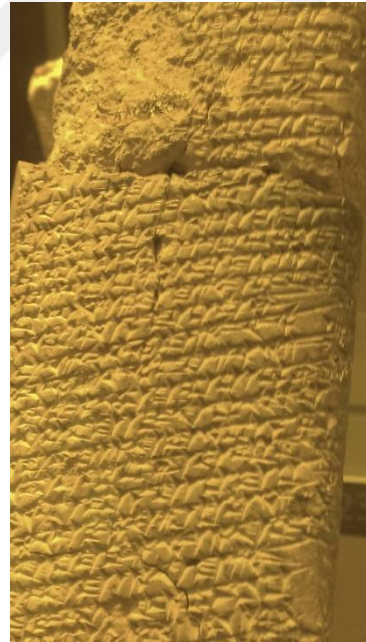
Resim-37: Kaniş Karum'unun Kararı/pişmiş toprak

Kaynak: Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Fotograf: Deniz Yalçinkaya/2015

Resim-38: Antlaşma Metni

Kaynak: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Fotoğ. : Deniz Yalçinkaya/2015

Açıklama: Kaniş ile Asur arasında yapılan antlaşma metninde, Asurluların taşınır veya taşınmaz mallarının zorla ve ucuza alınmayacağı, öldürülen bir Asurlu için kan parası ödeneceği, Kanişli bir kimseye borcu olan asurlunun ticari faaliyetlerinin kısıtlanmayacağı ve borcunun yerine başkasının sorumlu tutulmayacağı gibi maddeler yer almaktadır.

Resim- 39 : Frig Kitabesi

Kaynak : Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Açıklama: Taş, Gordion, M.Ö. 8.-7 . Yüzyıl

Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya/2015

Resim-40 Hiyeroglif Yazısı⁷

Kaynak: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Fotoğraf: Deniz Yalçınkaya/2015

Açıklama: Hititler iki yazı sistemi kullanmıştır. Bunlar Mezopotamya'dan alınan çivi yazısı ile Luvi hiyeroglif diye tanımlanan resim yazısıdır.

---

⁷ Hiyeroglif: Mısır'da icat edilen ve Ege ile Anadolu'yu etkileyen işaretleri resim özelliğinde olan yazıların genel adıdır.

Resim-41: Alabora olmak

Kaynak: www.hedefyelken.com